
3 1761 07884784 5

LA IMPREMTA DE MONTSERRAT

Extret dels "ANALECTA MONTSERRATENSIA"
(Volum II, Any 1918)

¶ Al Rdm. P. Antoni M. Marcet
Abat de Montserrat

Cosa vostra és, amantíssim Pare, la renovació de la gloriosa impremta montserratina. ¶ A Vos, doncs, de dret pertoca ésser dedicada la Història seva, que, eixida suara de nostres premses, exultants de joia vos ofrenem. ¶ Montserrat, avui, festa de St. Antoni, de mil noucents dinou.

LA IMPREMTA DE MONTSERRAT

(SEGLES XVè - XVIè)

PER

DOM ANSELM M.ª ALBAREDA

MONESTIR DE MONTSERRAT

M · CM · XIX

PROEMI

L'AMOR al llibre li ve a l'Ordre benedictina des del començament de la seva institució.

El gran llegislaire del monaquisme occidental, qui amb meravellosa intuició preveu i senyala les necessitats i eventuals deficiències que poden afligir un monestir, no creu possible la manca de llibres i de biblioteca en un cenobi seu, per migrat que sigui. Així, aconsella als monjos de no entristir-se si la pobresa del monestir els obliga a treballar-se els camps, que allavors seran vers monjos si viuen, com els seus passats i els apòstols, del seu treball (1). Que beneeixin Déu i no murmurin si la penúria no 'ls permet tenir la mesura de vi assenyalada (2). Però en arribant a la Quaresma vol que cada monjo

(1) Si autem necessitas loci aut paupertas exegerit, ut ad fruges recolligendas per se occupentur, non contristentur; quia tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivunt, sicut et patres nostri et apostoli. *Sti. Benedicti Regula, Cap. XLVIII, 15-20.*

(Per les citacions de la Regla de St. Benet usem sempre de l'acurada edició de Dom Butler. *Sancti Benedicti Regula Monachorum. Editionem critico-practicam, Friburgi, Herder,* MCMXII.)

(2) Ubi autem necessitas loci exposcit, ut nec supra scripta mensura [vini] inveniri possit, sed multo minus aut ex toto nihil, benedicant Deum qui ibi habitant et non murmurent. *Sti. Bened. Reg. Cap. XL 19-23.*

prengui un *llibre* de la *biblioteca* el qual haurà de llegir íntegre (1).

Altament significatiu resulta aquest text de la regla benedictina escrita al començ del s. VIe, on es parla de la biblioteca amb la naturalitat que podria parlar-se de l'Església, del chor o del claustre, palesant que ja de bon principi la biblioteca era una peça essencial i imprescindible en un monestir benedictí. D'aquí la coneguda dita medieval: *Claustrum sine armario,—quasi castrum sine armamentario. Monestir sens llibreria — com castell sens armeria.*

I foren aquestes llibreries l'únic refugi de la cultura gran part de l'edat mitjana, puix de les grans biblioteques civils no'n restaven vestigis. El *Bruchium* s'abrusà en temps de Juli César. El *Serapeum* fou saquejat vers el s. IV. malmetent-se així el riquíssim fons de llibres d'Alexandria. Les grans biblioteques públiques de Roma — la de l'Aventí, fundada per Asinius Pol·lion, l'Octaviana, la Palatina, la Capitolina, la del Temple de la Pau, la Ulpia — totes foren escombrades, anorreades, per la bàrbara allau humana del Nort. Els manuscrits grecs i llatins, cristians i pagans, que atresoraven els fruits d'un llarg esforç humà vers la civilització, no trovaren llavors altre sojorn que les biblioteques monàstiques; d'on, mercès a la paciència infatigable dels monjos, foren, en esplèndides transcripcions, escampats arreu del mon, salvant així del gran naufragi aquests tresors de valor inestimable.

La Humanitat sencera ha agraït aquest servei a l'Ordre benedictina; i els savis de tots els temps, de tots els pobles i de tota mena de creences religioses s'han inclinat reverends davant els noms venerats de Montecassino, Bobbio, Malmesbury, Lindisfarne, Luxeuil, Ripoll,

(1) In quibus diebus Quadragesimæ accipiant omnes singulos codices de bibliotheca, quos per ordinem ex integro legant. *Sti. Benedicti Regula. Cap. XLVIII. 35-38.*

Tours, Fulda, St-Gall, Córbie, i una infinitat d' altres famoses abadies que seria inacabable enumerar, i que 'ls erudits se saben prou bé de memória.

L' amor als llibres, veus aquí—diu Dom Berlière (1) — una de les grans característiques dels vers monjos. Els llibres els fan de guies, de mestres; són el seu consol. Els llibres! Aquests llibres que ells han salvat, han multiplicat, han fet; i amb quant de treball, amb quanta de paciència, amb quanta de passió!

Fàcil seria multiplicar anècdotes històriques per a confirmar la passió dels monjos pels llibres, sobre tot en èpoques que ningú 'n feia cas. Recordi 's el fet famós de l' Abat *Aldhelm,* aquell gran home que feu de la seva Abadia de Malmesbury un centre de vida intel·lectual. Un jorn se n' anava a dir Missa a Cantorbery; pel camí se n' adona que han arribat a Douvres navilis estrangers. Amb l' esperança de trobar llibres se n' hi va. No s' havia equivocat, hi han llibres. Un sobre tots l'enamora, fa preus; però els marxants, veient-lo tant pobrement vestit, el menyspreuen i refusen tractar amb ell. Mentrestant la mar s' avalota fins al punt de posar en greu perill el navili anclat; tots s' acobardeixen, menys Aldhelm que, brau mariner, brega amb la tempesta fins a salvar la nau. Agraïts li fan ofrena del volum cobejat — una magnífica Bíblia íntegra — i ell saltant a terra se n' entorna joiós a Malmesbury a depositar-hi el seu tresor. *Benet Biscop* dut de l' amor als llibres fa sis vegades el penós viatge d'Anglaterra a Roma, retornant sempre carregat de preuats manuscrits. *Ceolfrid* aprés d' incomptables fadigues crea la riquíssima biblioteca de Wear-

(1) D. Ursmer Berlière, O. S. B. *L' Ordre Monastique des origines au XIIè siècle*, Abbaye de Maredsous, 1912. p. 122.

mauth. *St. Bonifaci* demana, com pà beneit, llibres que son la consolació del seu exili, i *Sta. Gertrudis de Nivelles* envia a cercar manuscrits a Roma.

Tot això abans de la renaixensa carolíngia. Aprés, en temps de Carlemany, hom no sap per on començar a citar biblioteques benedictines; algunes d' elles, com Fulda, Seligenstad, Lorsch, es passen mutuament els catàlegs dels seus manuscrits. A Wissenbourg fins hi ha montat un servei de préstecs de llibres (1). Els abats es desviuen per a multiplicar i enriquir les biblioteques dels seus monestirs. *Waldram* té continuament llogats, a·més a més dels monjos, cinc amanuenses que li copien llibres de tot arreu. L' Abat *Llop de Ferrières* es un rar exemplar de bibliòfil en plena edat mitjana. Va de monestir en monestir copiant-se tot el que pot, fent-se amics per tot arreu que li aniran copiant en la seva absència; manté relacions amb els abats dels demés monestirs, als quals suplica vulguin enviar-li llibres,molts llibres; envia homes a les biblioteques de Tours i de Roma per. a recabar volums; estableix dos grans tallers de copistes i exigeix els trasllats formosos, correctes. Tot un humanista.

Fóra un greu error creure que els efectes d' aquest amor al llibre en el benedictí es reduïren a arreplegar i guardar gelosament aquest bé de Déu de manuscrits. Ja des d' un bell principi tingueren els monjos de dedicar-se al trasllat de volums, sobre tot dels litúrgics i ascètics. Els monestirs es multiplicaven ràpidament, i en cada monestir s'havia de resar i llegir més d' un cop al dia (2). La fundació d' un

(1) Otto Lerche, *Die ältesten Bücherverzeichnisse einer deutschen Bibliothek* (*Centralblatt f. Bibliothekswesen, t. XXVII, p. 441-450*). (Apud. D. Berliere, op. cit. p. 122 et seq. (155).

(2) ... Ab hora autem quarta usque hora quasi sexta agente *lectioni vacent*. Post sextam autem surgentes a mensa pausent in lectis suis cum omni silentio; aut forte *qui voluerit legere*, sibi sic le-

nou cenobi implicava la fundació d'una nova biblioteca, els volums de la qual — llibres de chor, Sants Pares, Regla benedictina, — eren copiats de les abadies matrius. Però tot seguit calgué obrir escoles on s'hi ensenyava grec i llatí; i la literatura clàsica tingué el seu prestatge en les llibreries monacals.

D'altra banda el treball de copista encaixava meravellosament amb l'esperit benedictí i amb la seva llei essencial del treball. St. Benet en el cap. XLVIII de la seva Regla, titulat *De opera manuum quotidiana,* comença dient que l'oci és enemic de l'ànima i que cal que'ls monjos reparteixin el temps part en treball manual i part en lectures divines, i tot seguit determina les hores que caldrà dedicar al treball i a la lectura. Se n'adona, però, que el treball corporal podrà ésser excessiu pels de poca salut, i acaba el capítol amb aquestes paraules; *Fratribus infirmis aut delicatis talis opera aut ars iniungatur, ut nec otiosi sint, nec violentia laboris opprimantur*... Quina *art* millor per a tenir ocupats els monjos delicats, sens oprimir-los amb violència de treball, que l'art suau i entretinguda de copiar llibres? La vida metòdica i disciplinada del monjo, la solitut i la pau tranquil·la del claustre feren d'aquest exercici l'ocupació ideal del benedictí. Dels seus fruits i resultats en parlen ben llargament tots els tractats de Paleografia.

Recordem, no mes que de passada, la bella escriptura longobàrdica inventada, perfeccionada i multiplicada d'una manera prodigiosa (1) en els monestirs d'Itàlia: Montecassino, La Cava, Sta. Sofia a Benevento, Sta. Maria de l'Albaneta, St. Nicolau de la Cicogna

gat ut alium non inquietet... A Kalendis autem Octobris usque caput Quadragesimæ, usque in horam secundam plenam *lectioni vacent*..... Dominico item die *lectioni vacent omnes. Sti. Bened. Reg. Cap. XLVIII.* Mensis fratrum *lectio deesse non debet. Sti. Bened. Reg. Cap. XXXVIII. etc.*

(1) Encara avui dia la biblioteca de Montecassino poseeix mès de 200 ms. de lletra longobàrdica.

etc. (1). Impossible no citar aquí els monjos irlandesos propagadors activíssims de l' escriptura nomenada Anglo-saxona que vingué a substituir l'Oncial romana. L'influença de l'escola cal·ligràfica irlandesa damunt els pobles de l' Europa fou immensa, realitzant-se, també aquesta volta, per mitjà dels monestirs benedictins que'ls monjos irlandesos havien fundat. Bobbio a Itàlia, Lindisfarne a l' Anglaterra, Luxeuil a França, Würzburg a l' Alemanya, St. Gall a Suiça, etc. en són testimoni prou eloqüent. En la gran renaixença literària del temps de Carlemany, qui tant es preocupà de la reforma cal·ligràfica i ortogràfica, un nom ompla tota l' època: *Alcuinus de York*, el savi benedictí abat de Tours, promotor, impulsador, ànima d' aquell moviment intel·lectual. A ell es deu la graciosa *minúscula carolina* en la qual tan harmònicament fongué les perfeccions cal·ligràfiques de les escoles anglesa i casinesa. Bella mostra d' aquesta escriptura és el ms. sobre la vida de St. Martí copiat a Tours al començ del s. IX[è] pel monjo Adalbald, existent avui a la biblioteca de Quedlinburg.

I ni així l' amor al llibre d' aquells pacientosos benedictins s'era agotada. Les exigències de la necessitat eren satisfetes, però l' afició al llibre demanava quelcom més, i vingué l' abelliment, el luxe, la decoració esplèndida del manuscrit: la miniatura.

L' il·luminació dels llibres és una altra plana de glòria per l' Ordre monàstica. Els seus origens els trovem en els monestirs irlandesos d' on s' estengué ràpidament pels altres monestirs de l' Europa con-

(1) Veure els facsimils d' aquest caracter en *Biblioteca Casinensis*, Montecassino, 1878 et seg. *Codex Cavensis*, 1874-1891. Pot també consultar-se amb fruit Pisciceli-Taeggi, *Paleografia artistica di Montecassino*, fasc. 1. N. Rodolico, *Genesi e svolgimento della scrittura longobardo-Cassinese*, (Arx. Stor. Ital. t. XXVII, any 1901). Dom Andrea Caravita, *I Codici e le Arti a Monte Cassino*, Pei Tipi della Badia, 1869-70, 3 toms.

tinental. Modest en sos inicis l'art de miniar pren mes endavant tan gran volada que esdevé una de les grans manifestacions artístiques de l'humanitat. No és pas aquest lleuger proemi lloc a proposit per historiar-ne el seu procés desde les superbes caplletres i orles — filigranades, serpejades, zoomorfes, antropomorfes, florejades, historiades, fantàstiques — a les opulents composicions a tota plana, preuats joiells de l'art pictòric. Pel nostre objecte en tenim prou en fer remarcar la contribució notabilíssima dels nostres monjos. Contribució tan regrossa, que pot dir-se exclusiva fins al s. XIIe, puig no existien altres miniadors que 'ls benedictins; arribant aquests simpàtics artistes monacals — segons dita dels intel·ligents — a una perfecció meravellosa en l'ornamentació i en la tècnica del colorit.

Cal citar les escoles establertes a les Abadies de St. Martí de Tours, St. Riquier, St. Wandril, Corbie i la escola famosa de Montecassino, d' influença anglo-saxona i bizantina, que té el seu període àlgid al s. XIe. L'impuls donat per Alcuinus a les lletres en general es fa prou sensible en la presentació pulcra i rica del manuscrit; s'arribà fins a escriure 's amb or damunt de pergamins emporprats.

No cal dir que les relligadures pledejaven en art i riquesa amb els còdexs. Sovintejaven les relligadures en plaques d'or, argent, marfil curosament esculpides, amb incrustacions d'esmalt i pedres de gran preu. Es distingeix per les belles relligadures dels seus manuscrits el monestir de St. Gall, executades moltes d'elles per Totiló, aquell monjo — segons les cròniques de l'Abadia — « bo i fort, eloqüent, excel·lent cantaire, pintor i escultor, músic, i sobre tot hàbil flautista », del qual ens resten encara alguns marfils pulcrament esculturats que palesen el seu talent i habilitat. Sabem que cosa semblant feia a Tegernsee el monjo Werinher que era a la vegada gravador,

fundidor, vidrier, cal·lígraf i miniaturista. Un text de l' Abat Teofrid d' Echternach (1031-1110) que parla dels pergamins tenyits en porpra, de l' or fos de les lletres i de les pedres valuoses amb que *es ves-tien* els llibres (1), ens prova quan esteses estaven aquestes sumptuositats bibliogràfiques en nostres monestirs a últims del s. X.è i principis del XI.è

El temps, però, corria i s' acostava l' hora en que la cultura no romandria patrimoni exclusiu d'uns quants privilegiats. Els llibres no serien una joia d'alt cost pecuniari i de pacientosa i inacabable elaboració. L' invent meravellós de la impremta no podia fer-se esperar; però com tots els altres, no's feu de sopte, tingué precedents. Aquests precedents cal cercar-los en la xilografia (incisions en fusta). Des de'l començ del s. XV.è es troben ja grabats al boix representant imatges de Sants, escenes bíbliques, etc. Sovint duen inscripcions: noms dels sants, paraules que simulen eixir de llùrs boques, versets de psalms, etc. La comoditat de canviar les inscripcions i d'esmenar les incorreccions dels talladors, sens necessitat de repetir tota la *forma*, feu atinar en el gros aventatge dels tipus mòbils. La invenció de la xilografia té, doncs, un remarcable interès i una importància decissiva en la formació de l'estampa. A qui es deu tal invent? Fins fa poc l'invent de la xilografia era atribuït a Alemanya, adhuc pels especialistes francesos.

Avui aprés del magistral treball d'*Henri Bouchot* (2), França pot reclamar la glòria d'ésser-ho ella. No'ns barrejarem a la lluita, puix tant Schreiber com Bouchot, tots dos convenen en atribuir als monjos la

(1) ...non ut membranæ purpureo colore inficiantur, non ut aureum liquescat in litteras, non ut gemmis codices vestiantur... *Patr. Latina, Tom. 157. Col. 318.*

(2) *Les origines de la gravure sur bois et les monastères français d'après un ouvrage recent...* etc. par Henri Bouchot, Paris, Lévy, 1902.

paternitat de la xilografia, no mes que el primer retreu noms de monestirs alemanys i el segon de francesos. No ha mancat qui posant llargament a contribució l'obra de Bouchon, publiqués un llibre (1) on prova que els precursors, i en cert sentit els inventors, no sols de la xilografia si no fins de la impremta, foren els monjos. I ens parla d'un d'aquests precursors que en l'abadia de Vall Clara (Vauclair) al s. XIIIe imprimia les inicials dels manuscrits amb una matriu de relleu; aquest volum es conserva encara (2).

Els qui tant havien estimat i treballat per l'aument, perfecció i difusió del llibre, no podien permaneixer indiferents un cop trobada la manera meravellosa de reproduir amb tanta facilitat i abundor aquells mateixos llibres fruits dels seus estudis o del seu treball pacientós. D'aquí que les impremtes benedictines es multiplicaren rápidament i s'excerciren amb un gran amor, segons podem judicar de qualques escrits que'ns resten sobre el particular.

Es famós entre ells, la lletra de l'abat Lleonard que figura al començ de un Opuscle d'Alcuinus estampat en el Monestir d'Ottobeurn. «Lleonard per la gràcia de Déu abat d'Ottobeurn, als monjos que viuran més tard en aquesta abadia, salut. Nostre Pare sant Benet qui detesta l'ociositat diu en la santa Regla: *L'ociositat és enemiga de l'ànima...* per tal d'allunyar aquesta pesta de la meva comunitat, he reunit tot el que cal per a imprimir llibres. D'aquesta manera podran els germans dedicar-se a una ocupació útil i honorable... Com la major part dels monjos estan avesats a escriure i fins revindiquen aquest exercici com a especial de

(1) *Les moines précurseurs de Gutenberg. Etude sur l'invention de la gravure sur bois et de l'illustration du livre*, par Gaëtan Guillot, Paris, Bloud et Cie.

(2) Ed. Fleury, *Les manuscrits de Laon, II[a] partie, p. 5.*

la seva vocació, per ço els he ne cercat un d'anàleg i molt més ventatjós... Us conjur, fidelissims fills d'aquest monestir, que mai per vostre negligença deixeu decaure aquesta impremta. Feu tots els esforços possibles per conservar-la i augmentar-la. Fent-ho així, jamai us mancarà ni treball dins del monestir, ni honor fora d'ell »(1).

Molts foren els abats que seguiren l'exemple de Lleonard i bastants els que'l precediren. Per a no fer-nos inacabables deixem de citar noms. Ens és, però, impossible preterir el fet notabilissim d'haver tingut el monestir de *Subiaco* — casualment el breçol de l'Ordre benedictina — la primera impremta d'una nació que tant havia de distingir-se en l'art tipogràfica com és Itàlia. En el Proto-Cenobi benedictí estamparen en 1465, Conrad Schweinheim i Arnau Pannartz, el famós *Lactantius Firmianus de divinis institutionibus adversus gentes* (2), llibre molt rar, imprès en bell tipus romà, incís de segur pels dos tipògrafs suara citats emprant la formosa minúscula carolina tan abundosa en els còdexs d'aquella insigne abadia (3).

Montserrat pot afegir en el llibre d'or de la cultura benedictina una plana ben esplèndida i gloriosa amb l'impremta seva, inaugurada el 4 de Febrer de l'any 1499.

Historiejar l'establiment d'aquesta tipografia i donar la descripció més complerta possible dels llibres estampats a Montserrat als segles XVe i XVIe, serà l'objecte de nostra humil monografia.

(1) Ziegelbauer, *Historia rei litterariæ O. S. B.* t. 1. p. 96.

(2) Aquest és el primer llibre de data certa estampat a Italia. Però ja abans se n'havien imprès dos d'altres — un *Donatus* i *Cicero, de Oratore libri III. ad Q. Fratrem* — en el mateix monestir de Subiaco, probablement l'any 1464.

(3) Giuseppe Fumagalli, *Bibliografia*, U. Hoepli, Milano 1916. p. 65-66.

ORDE DELS CAPÍTOLS

I

FONTS PER L'ESTUDI DE LA IMPREMTA DE MONTSERRAT

Les fonts per l' estudi de la tipografia montserratina són tant contades que poden reduir-se a una. Els historiaires clàssics de Montserrat no 'n diuen un mot. Es fa difícil compendre com el P. Pere de Burgos (1) deixa d' ocupar-se 'n, ell que tan activament intervingué al posar-se per primera vegada la impremta a Montserrat, contractant amb mestre Luschner, pel desembre de 1498 com a majordom, i més tard en 1518, essent ja abat de Montserrat, cridant a mestre Rosembach per estampar novament en el seu monestir.

D'altra banda no'ns es lícit suposar que aquells bons monjos d' últims del s. XVè i començ del XVIè fecin poc cas de la seva impremta. Ens consta de bona font que n'estaven joiosos i fins orgullosos. Ells mateixos deixaren consignat en el *Liber de Reformatione huius Monaste-*

(1) (Fr, Pedro de Burgos) *Libro de la historia y milagros hechos a invocacion de Nuestra Sra. de Montserrate.* N' hi ha moltes edicions amb lleugeres variants de títol: 1514, 1550, 1574, 1587, 1592, 1594. 1600, 1605, 1627 totes elles fetes a Barcelona pels impressors Monpezat, Botin, Malo, Comellas. Per la bibliografia d' aquesta obra vegi 's: Antoni Bulbena i Tusell, *Primer assaig de bibliografia montserratina* publicada en *La Creu del ontseny* i en fascicle a par t, *Barcelona*, 1899. pp. 8 i 9. *Notas criticas* sobre el treball anterior, publicades en *Revista Critica de Historia y Literatura*, Barcelona, any V, ns. IV i V, Abril i Maig 1900, pp. 212 i 213.

rii (1) — una mena de *Llibre de coses assenyalades* — ço que segueix; « Congregationem insuper nostram quæ Breviariorum et Missalium defectum maximum patiebatur, non solum Breviariis et Missalibus sed aliis quam plurimis devotis et Monachorum profectibus utilissimis libris ditavimus et supplevimus, namque per duos fere annos (2) optimos librorum Impressores intra Monasterium istud tenuimus et nostris propriis expensis imprimi fecimus.....». Es gloriegen d'haver *enriquit* la Congregació de St. Benet de Valladolid dels llibres litúrgics i de pietat que 'ls mancaven; ells els feren imprimir, tenint dins del monestir *òptims impressors de llibres,* pagant les despeses, etc. L' única raó d' aquest silenci del P. Burgos la trobem en l' aspecte exclusivament pietós que donà a la seva història, que fins més aviat que història resulta un proemi a la relació dels miracles que constitueixen la part més voluminosa del llibre.

Augmenten però les dificultats quan volem explicar-nos el mutisme del P. Yepes (3), qui amb gran interès va assenyalant tots els fets notables realitzats a Montserrat durant els abadiats dels PP. Garcia de Cisneros i Pere de Burgos, i es deixa el de la impremta. Per cert que esmerça més de deu columnes amb la ditxosa questió de l' Exercitatori del P. Cisneros i els Exercicis espirituals de St. Ignasi i de l'influència que aquest pogué endur-se'n de Montserrat, « donde es público que el libro de los ejercicios espirituales fué compuesto por el santo varon Fr. Garcia de Cisneros. Repartiole en dos tratados, uno que intituló

(1) Malhauradament també aquest ms. interessantissim desaparagué en la destrucció de Montserrat a l' any 1811. La cita que 'n fem és treta de la *Tipografia* del P. Mendez, que l' havia rebuda del P. Benet Ribas, arxiver de Montserrat als últims del s. XVIII[è]. Més endavant donarem íntegre el text.

(2) Des de 'l 4 de Febrer de 1499 fins el 15 de Novembre de 1500. Es tracta de la primera tongada de l' impremta de Montserrat per J. Luschner.

(3) *Coronica general de la Orden de S. Benito...* por el Mtro. Fr. Antonio de Yepes, Valladolid 1613, Tom. III. fols 222 V° — 257 V°. Existeix també una traducció francesa d' aquesta gran obra.

Exercitatorio, y otro Directorio de las Horas Canónicas, como poco ha diximos» (1). Continua nomenant mantes vegades aquests dos tractats sens ni fer al·lusió d'haver estat impresos a Montserrat. Desconeixeria el fet de la impremta montserratina, o bé, sabent-ho, el creuria de poca importància per fer-lo constar en la seva *Coronica?* Ens decantem per la primera versió.

De segur que si hagués regirat l'arxiu de Montserrat, davant els contractes amb els Mestres impressors i les paraules consignades en el *Liber de reformatione hujus Monasterii,* n'hauria fet una alta glòria pels dos abats reformadors procedents de St. Benet de Valladolid. El cert és que no se'n ocupa, i gaire bé pot dir-se el mateix de l'altre benedictí autor de *La Perla de Cataluña* (2) qui sols ne parla incidentalment per a desfer un mal entès entre l'obra del P. Cisneros i la de St. Ignasi(3). Aquestes son les seves paraules: « Para cuyo efecto hizo imprimir el libro de los Exercicios Espirituales, y el Directorio de las Horas Canónicas el año de mil y quinientos. Executose en el mismo Convento y acabose de imprimir a trece de noviembre. Asi está en el último folio en quarto. Y el dia de oy se conserva esta impresion y libro en el archivo de Monserrate. Y yo le he tenido y tengo en mis manos quando esto escrivo. Lo qual lo advierto para los lectores que oyeren decir que el libro..... [que] llamamos Exercitatorio lo compuso San Ignacio de Loyola...» (4) En altra banda diu, encara més explícitamet; «Para

(1) P. Yepes, *Op. et Vol. cit.* fol. 237, col. 1ª.

(2) *La Perla de Cataluña, Historia de Ntra. Sra. de Montserrate.,* por el Mtro. Fr. Gregorio de Argaiz, Madrid, 1677.

(3) No cal confondre aquesta questió amb la precedent del P. Yepes, Aquest parlava de la part que en la composició dels Exercicis espirituals de St. Ignasi hagués pogut tenir la lectura del *Exercitatorio* del P. Cisneros; però el P. Argaiz combat l'error d'alguns del seu temps qui atribuïen l'*Exercitatori* a St. Ignasi. L'argument és decisiu: Ell te a les mans un Exercitatori *imprès a Montserrat* l'any 1500, quan St. Ignasi tenia 8 anys.

(4) P. Argaiz, *op. cit.* p. 124, col. 2ª.

este fin le dió Fray Xanonés el libro de los Exercicios espirituales que avia compuesto el Padre Fray Garcia de Cisneros... Este se imprimió en Monserrate en lengua vulgar castellana, el año de mil y quinientos y se acabo en trece de Noviembre..... dizelo el título del folio postrero. Despues...... lo tradujo en latin haziendolo mas comun y general, el Padre Fray Hernan Torquemada discipulo del mesmo Fray Garcia de Cisneros que repite el año de la impresion al fin del libro, diziendo: Compilatus est tractatus iste in Monasterio Beatæ Mariæ de Monte Serrato anno Domini M. D. idibus Novembris» (2).

De segur que de'l P. Argaiz han tret aqueixa exigua notícia de nostra antiga impremta altres escriptors de curta volada, que no val la pena fer memòria. D'altres — com el P. Manuel Navarro — (3) l'haver de donar compte dels escrits o de les edicions que s' han fet de les obres del P. Cisneros els obliga dir que de primer s' editaren a Montserrat l'any 1500. Induint a error a alguns escriptors estrangers qui han cregut ésser aquesta la data de l' establiment de nostra impremta(4).

Tampoc se n'ocupa gens en Serra i Postius (5). Arribant d' aques-

(2) P. Argaiz, *Op. cit.* p. 173. col. 2ª. Aquest *Compilatus* etc. és la segona part del colofó de l' edició llatina de l'Exercitatori. Està fidelment copiat fora del mot *idibus* que'n l'original es llegix *idus*. —Mes avall, a la p. 443, col. 2ª, al parlar el P. Argaiz del P. Cisneros com escriptor diu—deu ésser error d' estampa—que les seves obres s' imprimiren a *Barcelona* 1500 i Salamanca 1555; puix l' edició del 1500 és la de Montserrat, i al 1555 s' imprimí a Paris i a Venecia. A Salamanca n' hi ha una edició del 1559 i una altra del 1712.

(3) *Vida del Venerable Fr. Garcia de Cisneros, y noticia de estos tratados que compuso, y de sus varias impresiones, como tambien de los justos elogios y memorias que de ellos y de su autor se hallan en otros escritos.* Aquesta *Vida* ocupa unes 120 planes i serveix d' introducció a l'*Exercitatorium spirituale et Directorium Horarum Canonicarum Venerabilis et RR. P. Fr. Garsiæ de Cisneros, Abbatis reformatoris Regij Monasterii Sanctæ Mariæ de Monte Serrato. Dennuo utrumque opusculum luci restituit..... Fr. Emmanuel Navarro*, Salmanticæ, 1712.

(4) Dom Besse, *Le Moine Bénédictin*, Ligugé (Vienne) 1898, fundat en l' autoritat del P. M. Navarro diu: *De son côté, Garcia de Cisneros en fonda une imprimerie dans son abbaye du Montserrat, au debut du seizième siècle (1500), p. 198.*

(5) *Epitome historico del portentoso y real Monasterio de Ntra. Sra. de Monserrate.....* Pedro Serra y Postius, Barcelona, 1747.

ta manera a últims del s. XVIIIe, a la vigila d'ésser cremat l'arxiu de Montserrat, amb aquesta esquifida coneixença de l'estampa montserratina. I noresmenys podem avui gaudir de títols concrets, de dades precises, de detalls minutissims referents a nostres incunables, que poques impremtes antigues podran presentar referències més acurades.

Tot el que sabem de l'Impremta de Montserrat ho devem al Pare Benet Ribas, monjo i arxiver d'aquest monestir, home eminent, dotat de grans disposicions pels estudis històrics i d'un amor infadigable al treball, que pot ben dignament figurar en l'esplèndid estol de savis historiaires i investigadors que tingué Espanya a darrers del s. XVIIIe i principis del XIXe. La seva biografia resta del tot inèdita. Creiem que és de justícia dir-ne quatre paraules en aquest lloc, estant certs, com ho estem, que tots els aimants de l'antiga art tipogràfica ens en sabran grat d'aquest lleuger esboç biogràfic.

El P. Ribas nasqué a Barcelona l'any 1735. El seu pare, Pau Ribas, era fill de St. Pere de Torelló, i la seva mare, María Ribas i Calaf, de Valls. No sabem res concret respecte a la seva infància i jovenesa. Ja home, tenint vint i vuit anys vestí l'hàbit de monjo a Montserrat, el dia 3 de Setembre de 1763, essent abat el P. Benet Argerich, i Mestre de novicis el P. Fulgenci Ginebreda. El dia 9 de Setembre de l'any següent, feu la professió rel·ligiosa, essent abat el P. Antoni de Burgués, i General de la Congregació el P. Josep Tost. Com a petit detall curiós afegim que vestí l'hàbit i professà el mateix dia que el P. Narcís Casanoves que havia de fer-se famós, Mestre de l'Escolania i compo-

sitor de música. Aquestes dades les tenim escrites de mà del mateix P. Ribas en els llibres de Vesticions (1) i Professions (2).

No creiem que fos sacerdot a l'entrar a Montserrat, però de segur tindria ja molt avançada la carrera, puix pocs anys després el trobem exercint càrrecs importants, com és ara, Arxiver, Secretari de Visites, Notari apostòlic, etc. Les claricies que tenim de la seva vida ens proven que fou conventual, adés de Montserrat, adés de St. Benet de Bages; residint, però, gairebé sempre a Montserrat on fou secretari de Cambra dels abats Gonzales i Viver. Signa com a tal les Visites fetes pel primer a St. Benet de Bages, a 7 de Novembre de 1774 i a 12 d'Abril 1776 (3). L'abat Viver el feu també Notari Apostòlic de la Cúria Eclesiàstica de Montserrat. Hem vist el seu signe notarial a l'Arxiu de Sta. Cecília de Marganell: *Sig✝num mei Fris. Benedicti Ribas Scriba ac Not. Curiæ Ecclesiasticæ Montisserrati.*

A l'any 1781 residia a St. Benet de Bages com a Conventual d'aquest monestir (4), l'abat del qual aprofità tot seguit les seves qualitats extraordinàries, nomenant-lo, el 19 de Juliol de 1782, delegat seu per a solucionar fondes desavinences entre el Cabilde de Vich i el Mo-

(1) *Arxiu de Montserrat,* 1. F. 85. El text de la vestició es el següent; Yo Fr. Benito Ribas natural de Barcelona. Hijo legitimo y natural de Pablo Ribas natural de S. Pedro de Torelló, Obisp. de Vique, y de Maria Ribas y Calaf, natural de la Villa de Valls, Arzobisp. de Tarragona, siendo de edad de veinte y ocho años, a las ocho de la mañana del dia 3 de Setiembre del año 1763, tomé el Sto. Hábito de Monge en este Real Monasterio de N.S. de Monserrate de Cataluña, con el ánimo de perseverar con él todos los dias de mi vida (con el divino favor). De mano de N.P.Maestro Fr. Benito Argerich, abad de dicho Monasterio, siendo Maestro de novicios S.P. Fulgencio Ginebreda. —Fr. Benito Ribas.

(2) *Arxiu de Montserrat,* 1. G. 63. diu així: Ego Fr. Benedictus Ribas Civitatis Barcinonensis ejusdem dioecesis, promitto stabilitatem meam perpetuæ inclusionis, et Conversionem morum meorum, et obedientiam, coram Deo et sanctis ejus, secundum Regulam Ss. P. N. Benedicti, in hoc Monasterio B. Mariæ Virginis de Monteserrato, Ordinis ejusdem Sancti, in presentia Rdi. admodum P. M. F. Antonii de Burgués ejusdem Monasterii Abbatis et sub obedentia Rmi P.M.F. Josephi Tost totius Congregationis Generalis. — Die 9 Septembris Anno 1764— Fr. Benedictus Ribas.

(3) *Arxiu Casa Guitart de Manresa,* Llibre dels Consells de Bages, fols. 51 i 52.

(4) *Ibid.* fol.72 V°.

nestir de Bages, referents a la Capbrevació de Navarcles (1). Al 1795 tornà a ésser Secretari del reelegit abat P. Viver (2). A principis del s. XIX[è] passà a Bages, on morí el 12 d'Octubre de 1812 (3) a l'edat de 77 anys, aprés d'haver vist abrusat el seu amadissim arxiu de Montserrat.

Dues lletres que'ns han romàs del P. Ribas, adreçades probabilíssimament al famós P. Jaume Pasqual, ens assabenten que ja per l'Abril de 1771, set anys després d'haver professat, era Arxiver de Montserrat, i d'elles mateixes i d'uns documents adjunts, es veu que, en dita època, era encara novençà en el càrrec. Les posem a continuació junt amb un fragment d'altra lletra del P. Pasqual adreçada a nostre biografiat, puix elles, millor que nosaltres, diran còm foren els inicis de la vida científica del P. Ribas, tot temps disposadissim a col·laborar en l'obra històrica dels homes del seu temps.

Montserrate y Abril 11 de 71.

P. Ntro.—y mi venerado Dueño: He recibido la de V. P. con el mayor aprecio, y me alegro que la nota que remití a V. P. le haya parecido bien; continuo en registrar este Arxivo para ir dando a V. P. las noticias que encuentre mas apreciables sobre este assumpto; entre tanto reciba V. P. estos quatro instrumentos que he copiado y que me parecen algo estimables por su ancianidad y materia de que tratan. Procuraré en parte imitar las firmas para que V. P. vea el caracter de

(1) Arxiu Casa Guitart de Manresa, fol. 75.
(2) *Ibid.* fol 107. V°.
(3) *Arxiu de Montserrat,* Catálogo de los Monges Hermitaños y Legos que han fallecido profesos en este Real Monasterio de N. Sra. de Monserrate, desde el año 1796, 1. I, 61.

las letras, y si en esta forma estan al gusto de V. P. haré lo mismo con las otras escripturas que vaya copiando. Es verdad que asi pide mas tiempo, pero yo gustoso lo emplearé para servir a V. P. Me parece que van correctos y por esso hallará en ellos bastantes barbarismos, solecismos y defectos de orthografia; en los que vaya copiando tendré mas cuydado, y si parece bien a V. P. usaré de las mismas abreviaturas que se hallen en los documentos. No dexé el blanco al principio, como V. P. me previene, por que ya antes havia puesto el epígrafe de su contenido.

Remito tambien a V. P. la nota de lo que contiene un libro en pergamino de forma mayor del año 1327 y la copia de las inscripciones sepulcrales. El Speculum Missæ, Cardinalis Hugonis, no trahe el año en que se escrivió, indica ser bastante antiguo y me parece que el caracter de la letra es del siglo 12, o, 13; trata de los ornamentos sagrados y de todas las partes de la Missa y de la Confession, todo muy suscinto. Los Martirologios y Kalenda pienso que son los que usaban antiguamente para el Coro: hay otro del año 1500. El del Monasterio de Sta. Cecilia parece ser del año 1370; contiene tambien la Sta. Regla y unas breves Constituciones de dicho Monasterio. El otro Martirologio juzgo es del siglo XIII o XIV, tiene tambien la Sta. Regla y unas constituciones para los monges negros, con algunas notas hitóricas, muy diminutas. El último no tiene tampoco fecha, pienso que se escribió por los años de 1337, o, 1350; contiene la Regla de Ntro. P. San Benito y la de San Agustin y al fin se halla: *Officium venerandæ Crucis Dominicæ* y *Psalterium B. Mariæ*. Esto es lo que por ahora puedo informar a V. P. los mss. que me parecen buenos, voy registrándolos para decir a V. P. lo que contienen.

No dudo que V. P. con tantas ocupaciones de su empleo, estará no muy gustoso en esta otra ocupacion, pero los que queremos bien a V. P. nos alegramos, y mas los que sabemos el aprecio que se hace del mérito de V. P. Yo bien me considero que es muy vasta esta provincia pero me parece que seria una cosa grande, y que podria llegar a ser complemento si de cada Archivo se fueran sacando los instrumentos y noticias mas apreciables, para con estos materiales formar la obra. Yo por experiencia veo que pide mucho trabajo y tiempo, pero no por esso entiendo que no se puedan vencer las dificultades que occurran, si estos Sres. lo toman con ahinco; todo lo pueden vencer con la ayuda de los sugetos que han elegido. El P. Cosme estima muy mucho las expresiones de V. P. y yo en todo quedo a la disposicion de V. P. cuya vida guarde Dios muchos años.

Montserrate 22 Octubre de 71.

P. Ntro. — Mi mas estimado Dueño: Dos recibí de V. P. y me da verguenza no haber respondido a ellas a su tiempo, pero espero de su generosidad disculpará esse mi ierro que no ha sido olvido de V.P. sino el haver estado un mes ausente del Monasterio y haber ido a ver a mi hermano en la Villa de Figueras. Y para que vea que no dexé de tener en memoria a V. P. y a sus encargos, haré una breve relacion de lo que vi tocante a nuestra materia. Estuve en Sn. Pedro de Roda, antiquissimo Monasterio de claustrales, con solo el intento de adquirir algunas curiosidades, pero como el Sr. Abad estava fuera no pude ver el Archivo. Vi las inscripciones de la Iglesia y Claustros, que hay de bastante antiguedad, pero no tuve lugar de sacarlas, ni hallé que monge alguno las tuviesse escritas. En la Iglesia que es maravillosa me ensñaron tres aras de piedra marmol que cogian todo el altar en las quales se ven escritos estos nombres: *Martinus Oliva, Suniarius* y otro que no pude sacar de gastado que está. El primero fue Obispo de Vique y el segundo Conde de Barcelona, de lo que se infiere su mucha antiguedad. Tambien estuve en Villabeltran donde no faltan antiguas preciosidades, pero ni aqui pude satisfacer mi gusto, porque los Canónigos de aquella Colegiata pusieron reparo en franquearme su Archivo. Passé a Barcelona y vi aquel Real Archivo y me pasmé de ver tanta multitud de monumentos antiguos, y algunos tuve en la mano que si huviera tenido facultad con la mayor complacencia los hubiera copiado para hazer un regalo a V.P. Me dixeron los mismos oficiales de el, que no tenia España otro de tan rico de memorias y antigüedades. Tambien estuve en el de la Cathedral que me favorecieron los Sres. Canónigos en mostrármelo y vi asimismo muchas preciosidades pero no tuve el gusto de poder sacar alguna. Aqui halle el P. Jaime Caresmar Canonigo regular de las Avellanas, coordinando el Archivo por comision del Cabildo de dicha Cathedral. Cabalmente estava registrando los manuscritos y haziendo nota de ellos, la que yo leí, y puedo afirmar a V.P. que havia mucho de lo que desea la Real Academia, y lo mas estimable algunos manuscritos de Stos. Padres, Legendarios y Breviarios, y otras obras tambien manuscritas de varios autores antíguos. Segun lo que me dixo el P. Caresmar entendí que algo de lo que sacava havia de servir al Mtro. Florez, que escrive la *España Sagrada,* por haverlo pedido este al Cabildo. Yo bien deseava una copia de dicha nota pero ni en esto tuve fortuna, aunque merecí de este

P. Caresmar, que es un hombre curiosissimo y inteligentissimo en estas materias, el que me mostrase una abundante y exquisita recoleccion de memorias y monumentos antiguos de casi todo el Principado, y escrituras que ni aun han salido a luz ni se havian encontrado, hasta que su gran diligencia dió en ello.

Todo lo tiene muy bien coordinado y pienso que su trabajo podria enriquecer de mucho la Historia y Diplomática de España, pero yo conozco que tendria mucha dificultad en franquearlo, porque sé, que se ha negado al Mtro. Florez quien deseava mucho su correspondencia. Con todo a mi me dixo que si algo necesitava, que lo haria gustoso, pero como esto pide el trabajo de copiarse, se haze mas dificil. A mi me pidió alguna nota del Archivo y el Catálogo de los Abades de Bages, yo procuraré embiarselo para obligarle.

Demasiada carta es para quien está tan lleno de ocupciones como considero a V.P., pero espero no le será desagradable todo lo que contiene, y en tal caso pienso estimará V.P. esta otra noticia: he encontrado en una Hermita un Poema latino de la Historia de Monserrate que contiene 1699 versos, su autor, el P. Antonio Brenach que fué monge claustral de St. Martin de Canigó, y despues tomó el hábito en este Monasterio año 1527. Tiene tambien otra obrilla que la llama: *Epithalamium Salomonis versu phaleutico decantatum*. Me parece que es cosa digna de verse y que el poema tiene el gusto de la antigüedad. En caso lo quiera V.P. lo iré copiando para remitirselo y tambien qualquier otra cosa que me mande.

Si V.P. está algo desocupado, desearia saber como lo ha pasado en Madrid, y el estado de esas cosas de Diplomatica, que yo a decir verdad desearia, aun que no me conozco habil, ser coadjutor o manuense de V.P., pero esto es proiecto de mi idea, y asi quedo en realidad servidor de V.P. y rogando a Dios guarde su vida muchos años.

B. L, M. de V. P. Fr.Benito Ribas

Fragment d' una lletra del P. Pasqual adreçada al P. Benet Ribas.

Amich y Dueño: V.M. ha satisfet enterament lo meu desitx sobre lo pretes comte de Manresa Guillem y son germà Sancio monjo del Pons de Someros y Prior de S. Benet de Bages. Los instruments que es consevan en eix arxiu, y V. M. ha tingut la bondat de extractar y enviarme son molt preciosos que fan veure que la pretensió del comtat de Manresa incorporat en la persona d' un fill del Comte Berenguer, es purament imaginaria, puig no es crehible que el mateix Guillem Berenguer hagues callat la qualitat de Comte de Manresa si en ell realment hagues residit, quan feu son testament.; ni 'ls marmesors seus tampoch en la publicació del testament. *La tal publicació no es de data anterior a la del Testament, com V.M. sospita encara que la d' aquest sia a 13 de fbre y la d' aquella a 9 de Juny *del mateix any;* perqne no contant per any de Christo sino, per los de Felip Rey de França y l' any V del dit Rey no comença per Janer ni Març, sino en lo 4 de Agost, y axis lo dia 13 de Octubre fou primer que el dia 9 de Juny del mateix any.* A mes que lo dir-se en aqest que la vila de S. Pedor lay havia donada lo Comte Ramon son germá *per preu de la herencia del seu Pare;* deixa veure que no seria pas la seva herencia lo Comtat de Manresa com suposa Balusio. Eix testament, y sa publicació son pesses que mareixen ser copiades a la lletra perque aclareixen un punt de prou importancia de nostra historia catalana y fan que no sols se equivocà Baluzio, Marca y el P.M. Florez, sino molts altres que donen com a cert lo del Comte Guillem Berengarii; especialment las antiguas constitucions de Catalunña. Jo penso que tots segueixen, *more pecudum,* al anonim monjo de Ripoll, que fou el primer que feu publicar la especie en sa obreta *gesta Comitum Barcinonensium,* en lo capitol IX en que tracta del Comte Berenguer Ramon diu..... et genuit filios Raimundum Berengarii et Guillelmum Beaengarii et Sancium Berengarii et obiit anno M.XXXV. Iste Guillelmus Berengarii fuit Comes Minarisæ, et mortuus fuit nulla ex se prole remanente. Et alius frater istius, scilicet Sancius Berengarii fuit Monachus Forneriensi et Prior S. Benedicti de Bagis, quia tunc non erat Abbatia, et ibi mortus est. Eix autor escribia en las cercanias dels anys 1190 que no es poca antiguatat, no obstant qui li falta molt per ser contemporaneo. Ab tot es necessita anar pel ferm per contrarestarlo; y perçó ja entendrà V.M. quan conve tenir enteras y ben puntuals las dos pessas cotadas [citades?] * yno menos la altra en que se justifica ser abat de Bages Miró.* Jo confesso a V.M. ingenuament que de

ellas y las demes que V.M. extracta resultan no pocas dificultats... V.M. jam' entent que se haurà de pendre la molestia de copiarmel a la lletra. Perdonim; que no li donaré sino molestias. Vale. tuus

Dr. J. Pasqual. (1)

A D. F. Benet Ribas.

Aquest oferir-se tant desinteresadament i volenterosa del P. B. Ribas li captà ben aviat les simpaties dels sabis historiaires, contemporanis seus, qui de bon grat aprofitaren els seus valiosos serveis en la recerca i trallat de documents notables, existents en els arxius de Montserrat i St. Benet de Bages, on, ultra de residir-hi algunes temporades com a conventual, segons damunt s'es dit, hi sovintejaven ses visites a l'objecte de treballar en aquell importantissim arxiu.

Fou amic i venerat del P. Jaume Villanueva qui en el seu viatge a Montserrat diu (2) — en parlar a l'Arxiu — que el trobà força arreglat i que gràcies de l'arxiver nou, P. Hermosilla, poguè aprofitar-se'n, ço que esperava assolir de la perícia del P. Mestre F. Benet Ribas, aquells dies fora de Montserrat.

Sabem també les perllongades relacions que tinguè amb el P. Jaume Caresmar; fruit d'elles són les cites que es troben escampades en

(1) *Obres ms. del P. Jaume Pasqual.* Vol. III pp. 213 i 214, aprés salta a les pp. 227 i 228. Institut d'Estudis Catalans — Biblioteca de Catalunya.

(2) Viage literario a las Iglesias de España, su autor *El P. Fr. Jaime Villanueva,* Tom. VII. pp. 153-54.

les obres mss. del savi abat de Bellpuig de les Avellanes referents a documents tralladats o proporcionats pel mestre biografiat.

Però la col·loboració més ferma la trobem en les obres del P. Pasqual de qui fou íntim amic. El vol. III de l'Obra que havia de titular-se *Sacra Cathaloniæ antiquitatis monumenta* (1), existent avui a la *Biblioteca de Catalunya*, és, en gran part, obra del P. Benet Ribas. Comença per un notabilissim treball, on hi son extractats els 253 documents més notables que es guardaven a Montserrat, al qual, el mateix P. Pasqual posà per epígraf: *Indice de las escrituras y documentos más antiguos y preciosos que se conservan en el Arxivo del Monasterio de Montserrat, dispuesto por Fr. Benito Ribas monje archivero de dicho Monasterio.* Hom podria senyalar la majoria dels altres treballs que integren el susdit volum com obra total o parcial del P. Ribas, en especial el Catàleg de Priors i Abats de Montserrat de l'any 976 al 1493.

Fàcil seria allargar la llista de les obres en que col·laborà nostre Arxiver i que les deixà a Montserrat, de les quals romanen encara: «Estat de les pertenències de Montserrat» i el discurs, «Frúits i efectes de la Història» (2), pronunciat a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, en essent nomenat membre de la mateixa, — detall que referma l'estima i el cas que d'ell feien els erudits del seu temps; — a nosaltres però ens interessa, per damunt de tot, el curós aplec que feu dels documents i notícies referens a la primitiva impremta de Montserrat i que trameté al P. Mendez (3) qui, un poc abreujats, els publicà en la seva *Tipogra-*

(1) *La portada d'aquest Vol. te per titol:* Instruments trets del Arxiu de Montserrat y de St. Benet de Bages, memories dels dits monestirs y del de St. Llorens de Bagà y de Ripoll (*Ex libris del P. Pasquai) dessota:* Contiene tambien un resumen del Archivo de Villabertran, y varias noticias de las Iglesias de Castellbó, Orgañà, Conques, Lavaix.

(2) Biblioteca de Montserrat, ms. 15. Vegi's *Analecta Montserratensia* Vol. I, p. 27.

(3) A més a més de ço que fa referència a la Tipografia montserratina, envià el P. Ribas al P.

tia, dient: «Para cerrar este artículo advierto, que esta noticia tan individual y esmerada, se debe toda al celo y gusto del citado R. P. Fr. Benito Ribas, archivero de aquel insigne Monasterio, y con dificultad se dará otra mas exacta y cumplida.» Ja abans havia dit en el pròleg (p. VIII)... «he conseguido una razon de la impremta que hubo en el Monasterio de Nuestra Señora de Monserrate, a fines del s. XV y principios del XVI, trabajada por el reverendo P. Maestro fray Benito Ribas, su archivero, la qual es tan cumplida que no hallo igual.»

També per aquest temps escrivia llargament sobre l'impremta de Monserrat a D. Bartomeu Alfonso, com veurem tot seguit. En R. Diosdado Caballero que porta la carta, dóna al P. Ribas l'epítet de *clarissimus*, y li resta agraït, com ho estant tots els que s'han interessat pels orígens de la Impremta a Catalunya. Fins el Sr. Sanpere i Miquel, tan poc amant de lloar clergues, no sols confessa que ens havem assabentat de l'organització i funcionament de les primitivas impremtes, *gracias al P. Ribas*, mes s'enfada contra l'Haebler perque, referint-se a la descripció del *Sulpitianum Opusculum* donada pel P. Ribas, diu: «No

Mendez interesants detalls de molts altres incunables, la majoria catalans, existents a l'antiga Biblioteca de Montserrat. Aquesta remarcable circumstància ens els fa transcriure a continuació. Les xifres incloses entre ( ) indiquen les planes del P. Mendez a que es fa referència.

Regiment de Princeps de Fra Francesc Eximenes, *Valentia*, 1484. (34-35)

Epistole Francisci Aretini. *Valentia*, per Nicolaum Spindeler, 1496. (44)

Ars brevis Raymundi Lull, Posa i Brú, *Barcelona*, 1481. (49)

La vida y transit de sant Jeronim doctor e il·luminador de Santa Mare Esglesia, *Barcelona*, Pere Posa, 1482. (49-50)

Suma dal Art Arithmetica de Francesch de Sant Climent, per Pere Posa, 1482. (50)

Ianua artis Magistri Raymundi Lull, *Barcelona*, Pere Posa, 1488. (51)

Ars brevis sine Artificium Magistri Raymundi Lull, *Barcelona*, 1489. (51)

Mataphisica, *Phisica* etc. Pere Degui, *Barcelona*, Pere Posa, 1489. (51)

Sulpitianum Opusculum. *Barcelona*, Pere Miquel, 1491. (51)

De meditatione vitæ D.N. Jesucristi secundum seraphicum doctorem Bonaventuram, *Barcelona*, Pere Miquel, 1493. (52)

Liber proverbiorum..... Raymundi Lull, *Barcelona*, Pere Miquel, 1493. (52)

se puede dudar que esta noticia es asaz incorrecta» «Lo natural seria suponer,— replica En Sanpere — tratandose de una persona ilustrada como el P. Ribas, que el colofón tenia errores de imprenta no corregidos.»

Cal, doncs, repetir que les fonts per l'estudi de l'Impremta a Montserrat, a darrers del s. XVè i començaments del XVIè són tant contades que poden reduïr-se a una: El P. Ribas. No podem, però, negar que d'altres escriptors aprofitant-se de l'aparició d' alguns incunables montserratins n' han fet acurades descripcions. Donem a continuació els títol de les obres que tenen interès especial amb referència a nostre monografia.

Tipografia Española ó Historia de la Introduccion, Propagacion y Progresos del Arte de la Imprenta en España... Su Autor Fray Francisco Mendez... Segunda edicion corregida y adicionada por Don Dionisio Hidalgo. Madrid. Imprenta de las Escuelas Pias 1861.

La primera edició d' aquesta obra aparaguè a Madrid al 1796, Vda. de Joaquin Ibarra. Peró nosaltres ens servim de la segona, la qual per abreujar cite-

Franciscus Niger *De modo epistolandi, Barcelona*, Rosembach, 1493 (52-53).

Constitucions de Catalunya. Barcelona Rosembach, 1494 (53-54).

Liber abbatis Isach, *De ordinatione anime, Barcelona,* Gumiel, 1493 (56-57)

Butlles d' indulgències pel Monestir de Montserrat, *Barcelona* Pere Miquel 1498 (57)

Logica abreviata, Magistri Raymundi Lull, Posa (58) (sens lloc ni data d' impressió)

Tractatus formalitatum brevis editus a Magistro Petro Degui *in artem* magistri Raymudi Lull, Posa. (59) sens lloc ni data d' impressió)

Disputatio de Conceptione Beatæ Mariæ Virginis fratris Vicentii de Cantro novo. *Sevilla,* Villagusa 1498 (102).

Improbatio Alcorani editus a fratre Ricolco, *Sevilla* Estanislau Polonas, 1500 (104) *Libro llamado* Abad Isaac, *de religione* «Finitus hic libellus apud Sanctum Cacufatum, Vallis Aretane XXIX Novembris. Anni d. M.CCC.LXXXIX.» Aquet és el famós llibre tan discutit sobre el lloc de l'impr essió. El P. Mendez diu en una nota (p.e55) «El Rdo. P.Fr.Benito Ribas dice, que no cree que el lugar de *S. Cucufate del Valle Aretano* sea el de *S. Culgat del Vallés,* como han pensado algunos; y su razon de dudar es, dice, porque este lugar o Monasterio siempre se denominó *S. Cucufate Valensis* y *no Vallis Aretane.* Y no encuentro (prosigue) tal lugar en lasescrituras de Montserrate, ni en la *Marca Hispanica.*»

rem així: *Ribas-Mendez*, p..... Ço que es refereix a nostre impremta, ocupa en aquesta obra de la p. 169 a la 177 inclus. És aquesta la font on han poat tots els que s' han ocupat de l' estampa montserratina, fora d' en Diosdado Caballero. No fem aquí extractes de cap mena, com sigui que l'haurem de posar no llargament sino totalment a contribució.

De Prima Typographiæ Hispanicæ Ætate Specimen, auctore Raymundo Diosdado Caballero, Romæ, apud Antonium Fulgonum, 1793, Præsidum adprobatione.

Encara que de data d' impressió anterior a la precedent, posem aquesta obra en segon lloc per la gran importància de la primera, i per ésser de fet ben contemporànies. Recordi 's el que diu el P. Mendez (p. x), « Cuando ya tenia concluido el tomo primero de mi obra, tuve noticia de la del Abate *Raimundo Diosdado Caballero* ».

Parla de nostra impremta a la pp. xxxiii - xxxvi: « Appendix, De Tipographia apud PP. Benedictinos Montis serrati. Ex litteris cl. Benedicti Ribas eiusdem Cœnobii Monachi, ad Bartholomeum Alfonso particula». A les pp. 71-72 i 77 fa un curt catàleg dels incunables montserratins. Poques claricies ens dona de les que ja 's coneixen pel P. Mendez. Nosaltres fins creiem que el P. Benet Ribas envià a tots dos idèntiques notes bibliogràfiques, i cadascú d' ells les abreujà segons el seu parer.

Société Agricole scientifique et litéraire des Pyrénées-Orientales. Vol. XXXVII, Perpignan, 1896. A la p. 417: Rosembach. Ètude sur les Origines de l' Imprimerie a Perpignan, par M.F. Comet.

Notable estudi sobre en Rosembach. A les pp. 436-39 s'ocupa de la «Imprimerie de Monserrat.»

A la mateixa Revista, Vol. IX. any 1854, dins un article intitulat: «La Renaissance des Lettres, et leurs propagation par la Tipographie, par M. Renard de Saint Malo», es troba qualque notícia sobre 'n Rosembach.

Tipografia Ibérica del Siglo XV. Reproducción en facsímile de todos los caracteres tipográficos empleados en España y Portugal hasta

el año de 1500. Con notas críticas y biográficas, por Conrado Haebler. La Haya 1902.

S' ocupa d' en Rosembach, pp. 59-60 i d' en Luschner pp. 75-76. A la p. LXXIX, ns. 149, 150 i 151, reprodueix planes del *Processionarium, Exercitatorium Vitæ Spiritualis* i *De Spiritualibus ascensionibus.*

Bibliografia Ibérica del siglo XV. Enumeración de todos los libros impresos en España y Portugal hasta el año de 1500. Con notas críticas por *Conrado Haebler.* La Haya. 1903.

Es refereixen a Montserrat els ns. 116, 439, 69, 298, 66, 46 i supl., 62, 321, 299, 77, 556, 234, 151, 235, 166 i supl.

Revista de Bibliografia Catalana, Barcelona. Anys IV i V - De la introducción y establecimiento de la Imprenta en las Coronas de Aragón y de Castilla, y de los impresores de los incunables catalanes, por *S. Sanpere y Miquel.*

Tracta de la Impremta de Montserrat, en especial del seu funcionament (pp. 105-10) aprofitant les notes trameses pel P. Ribas al P. Mendez.

Bibliofilia. Recull d'estudis, Observcions... sobre llibres en general y sobre qüestions de llengua y literatura Catalana en particular, publicat per *R. Miquel y Planas.* Vol. I, Barcelona 1911-14. Columnes 206-208. «Antichs documents tipografichs de Montserrat», amb cinc reproduccions d' impresos montserratins.

No és pas aquest l' únic lloc en que s'ocupa el Sr. Miquel i Planas de qüestions relacionades amb Montserrat i els seus antics impressors; especialment d'en Rosembach, és en mants indrets que'n tracta amb gran competència.

Estudis Universitaris Catalans, Barcelona Vol. VI, MCMXII, pp. 253 271. *Un Missal notable de Tortosa,* edició desconeguda de Rosembach (Barcelona, 1524) per *Josep M.ª March,* S. J.

Encara que accidentalment s'ocupa del Missal Benedictí de Montserrat imprès per en Rosembach.

A més a més donem, a la fi de cada imprès monserratí, el nº. o la p. en que d ell s'ocupen els Repertoris, o Indexs següents:

Hain, L. Repertorium typographicum. 4 Vols. Stuttgart, 1826-1838.

Copinger W. A. Supplement to Hain 's Repertorium bibliographicum. 3 vols. London, 1895-1902.

Burger, K. The printers and publishers of the fifteenth century, With lists of their Works. 3 Vol. London. 1902.

Peddie, R. A. Conspectus incunabulorum: an index catalogue of fifteenth century books. Part I., A-B. London. 1910. Part II., C-G. 1913.

Per a les citacions d'aquestes obres emprem sempre el cognom de l'autor amb el Nº. o p. corresponents a les edicions damunt consignades.

En el *Conspectus incunabulorum* de Peddie no fem distinció de parts, puix la paginació no es diversa.

II

CAUSES QUE MOTIVAREN POSAR IMPREMTA A MONTSERRAT

Montserrat, a l'inaugurar-se la Impremta en el monestir, feia sis anys que pertanyia a la Congregació Benedictina de Valladolid, havent deixat de formar part de la Congragació Claustral, també de l'Orde de St. Benet, la Casa matriu de la qual era St. Cugat del Vallès. Aquesta mutació no obeí a cap desig dels antics monjos, els quals oferiren prou resistència per a que no arribés a realitzar-se, essent necessari que els dos personatges més significats, l'abat D. Joan de Peralta i el famós P. Bernat Boil, se 'ls allunyés del monestir, elegint al primer Bisbe de Vich, i nomenant al segon Nunci Apostòlic de les Indies. Qui manegava tot aquest assumpte era D. Ferrand el Catòlic. Així ho diu el savi P. Caresmar: *todo fué manejo del Rey* (1).

(1) Noticias del Venerable P. Fr. Bernardo Boil... por D. Jaime Caresmar, Nº. 8. Treiem aquesta cita de la còpia d'un manuscrit del P. Caresmar, feta per D. Joaquim d'Arenys i Plandolit, extreta, segons diu ell, de un manuscrit existent *en el archivo del Convento de los religiosos Capuchinos de Sarrià*. Un ms. semblant es troba a Madrid, Academia de la Historia. Colección Muñoz, VI. Est. 23 gr. 2 a. A n. 33. Vegi 's: *Contribució a la bibliografia del P. Jaume Caresmar, per Ramon d'Alòs*. Butlletí de la Biblioteca de Catalunya, Barcelona, Any IV, Nº. VII. pp. 32-33. Consulti 's « Miscelània Històrica» d'aquest Vol..

Resoltes les dificultats vingueren a Montserrat 14 monjos, tots de la Corona de Castella i gaire bé tots professos de *San Benito el Real de Valladolid*, prenent possessió el Prior General de la Congregació el dia 28 de Juny de 1493 (1) davant del Compte de Lerin i de un Conseller de Barcelona. A 3 de Juliol del mateix any fou elegit Prior de Montserrat el P. Garcia de Cisneros. Per fortuna de Montserrat en mig de ses dissorts trobaria en el nou elegit un home de seny i d' empenta que duria avant el monestir.

Per mants motius el final del s. XVè i començ del XVIè, marca una era nova per Montserrat. La primera pedra d' aquest renovellament, es pot dir que fou la primera pedra del nou Monestir, col·locada el dia 5 d' octubre de 1489 pel P. abat Joan de Peralta. L' abat Cisneros (2) es preocupà al ensems de bastir l' edifici espiritual dels seus subdits donant sàvies constitucions a les diverses seccions que integraven el monestir: monjos, ermitans, donats, (llecs), i escolans. Seria llarg i fora de lloc historiejar el desplegament d'aquesta creixença de Montserrat; i si ho apuntem, és tan sols per a encerclar amb justesa, en mig d' aquest bat-i-bull i enrenou de reconstruccions i re-

(1) Donem la data que porta el P. Yepes, *Coronica... Vol. IV, fol. 229, col. 2ª.*: la mateixa duen diversos mss. de nostre Arxiu. Creiem però que caldrà reformar-se. El P. Caresmar per ex. diu, *p. cit. Nº 17*, que fou el 2 de Juny. Un diurnal, que descriurem més avall, fa la festa *de reformatione Monats. Btæ. Mariæ Montisserrati*, el 22; i encara podriem citar una carta de Ferrand adreçada al P. Cisneros *monjo de Montserrat* datada a l' Abril del mateix any. En aquest mateix més la col·loca el P. Ribas. (Vegi 's *Mendez-Ribas* p. 169).

(2) Per a que el llegidor poc iniciat en la Història de Montserrat no 's meravelli de que abans parlessim de l' elecció de *Prior* del P. Cisneros i tot seguit l' anomenem aqui *Abat*, cal advertir que, als primers anys del s. XVè, Benet XIIIè va concedir als Superiors de Montserrat el títol d' abats, essent el primer d' usar-lo el P. Marc de Villalba. Al imposar-se al 1493 la Congregació de Valladolid, tingué de deixar aquest titol, com fos que dita Congregació no tenia mes que priors. Aquesta supressió fou altra de les coses que més fondament entristí als primitius monjos. Atenent aquesta i altres causes, el mateix P. Cisneros treballà per a que 's restablís a Montserrat la dignitat Abacial, obtenint al 1499 una butlla concessòria del Papa Alexandre VIè.

formacions, el fet per a nosaltres cabdal: l'aparició de una impremta a Montserrat.

Donat un esguard de conjunt als aconteixaments que 's realitzaven i a l'estat del monestir en general, durant els anys 1499-1526, no semblen prou justificades ni del tot admissibles les causes fins ara assenyalades com motivadores de l'establiment de nostra impremta. Transcriurem literalment el que 'n diu el P. Ribas, i porta el P. Mendez, com sigui, que d'aquí ho hagin tret els demés (1): « A fines del siglo XV era ya respetable la nueva congregación de monjes benedictinos de San Benito de Valladolid, cuyo monasterio fué el primero y la cabeza de reforma, al que con la protección de los Reyes Católicos D. Fernando y D.ª Isabel, se le unieron otros diferentes, y entre ellos Ntra. Sra de Montserrate, que fué la casa abacial que se reformó, pues por Abril de 1493 estaba ya unida y agregada a la de Valladolid. Siguieronse las de San Martin de Santiago, Sahagun, Samos, San Millan, Oña, Celanova, y otras, de suerte que en el año 1500 contaba ya esta nueva reforma de diez y nueve monasterios reformados y unidos bajo una cabeza, que lo era el P. Prior de Valladolid, tenido por general de los reformados de España.

«Por tanto pensaron algunos celosos monjes en dar órden y arreglo a estas casas nuevamente reformadas, a fin de que en ellas se observase un mismo rezo, rito y ceremonias, para lo que proveyeron de surtirlas de Misales, Breviarios y demás libros de rezo, y constituciones de que estaban muy faltos.

(1) Vegi 's Diosdado Caballero, p. XXXIII-IV, on porta la carta del P. Ribas, la qual diu el mateix, un poc abreujat, que el P. Mendez a l'assenyalar les causes que motivaren el posar impremta a Montserrat. Sanpere i Miquel, a. V. p. 175, diu: *Ribas y Mendez atribuyen el establecimiento de Luschner en Montserrat a una reforma de la Orden.* i copia alguns dels paràgrafs damunt transcrits.

«Para emprender la impresion de estos libros se necesitaban caudales, y mas en tiempo que el arte de la imprenta no estaba bastantemente estendido. No se duda por lo hecho, que la casa de Monserrate propondria medios a la congregación, pues habia ya hecho imprimir en Barcelona 18.000 Bulas de sus indulgencias en mayo de 1498 por el impresor maestre Juan Estampador, y 794 por maestre Miquel como todo consta del libro antíguo de recibo y gasto del Monastrio.

«Ninguno de estos tenia mejor proporción para el ahorro y efecto de la empresa que el de Monserrate, por la cercania con Barcelona, donde tenia Casa-procura, con otras comodidades y ventajas: y por tanto parece que los padres de la congregación convinieron en que se hiciese en el monasterio de Monserrate » (1).

Tenim, doncs, que l' imprevist increment que, mercès al favor reial, anava prenent la nova Congregació, no sols en terres de Castella sinó a l' Aragó i a Catalunya, feu sentir la fretura de llibres litúrgics uniformats i abundosos per l' us de sos membres, i feu pensar en la necessitat d' estampar-ne. Mes, per qué fer-los imprimir dins d' un Monestir, i per qué aquest havia d'ésser Montserrat? Ço que hem transcrit respon a la segona pregunta, dient que Montserrat podia subvenir les groses despeses d'un estabiment de impremta en aquells temps, i d' altra banda tenia la comoditat d' estar situat prop d' una ciutat com Barcelona, on hi tenia Casa-procura.

Repetim que aquestes raons no semblen admissibles. Examinem-les per separat. La primera es fonamenta en la riquesa de Montserrat, que millor que els altres monestirs, podria cubrir les despeses. Això però és una greu error. El mateix P. Yepes (2) després de parlar de la

(1) Ribas-Mendez, pp. 169, 170.
(2) Coronica general... Tom. IV, fol. 239, col. 1a.

grandesa de Montserrat diu: «La renta para sustentar tan gran número de criados y religiosos es tan poca, que es fama, vale mas lo olvidado del monasterio de Ntra. Sra. de Guadalupe y la quarta parte de sus juros, que toda la renta de Monserrate»; i si mai nostre monestir ha sigut opulent (1), poques vegades estigué tant necessitat com a l'ultim terç del s. XVè, en que el Rei havia de recorrer al Papa Ignocenci VIII impetrant butlles d'indulgències a favor d'aquells que fecin almoines per a continuar les obres del monestir (2). En temps del P. Cisneros les despeses s' eren multiplicades ultra mesura, i els migrats cabals s'havien tanmateix d'utilitzar per a les necessitats d'urgència de la Casa, abans que per les de tota la Congregació que tenien més espera.

L'argument, però, més fort per a palesar la manca de diner a Montserrat, i per tant ésser insostenible que la riquesa motivés el posar la impremta en nostra Muntanya, ens el dóna el mateix P. Ribas en el paràgraf que segueix als copiats més amunt(3). En ell se'ns diu que'ls Pares Garcia de Astudillo, abat de Sant Martín de Compostela, i Bernardíno de Sant Cebrià, procurador del seu Convent, s' obliguen—al 30 de maig de 1500—a pagar al monestir de Montserrat 169.800 mrs. (4), que'ls altres monestirs de la Congregació l'hi devien pels Missals, Breviaris i opúscols que per ells havien imprés. Ço que demostra que el pensar la Congregació en fer-se imprimir els llibres que li manca-

(1) Aquesta manca d' opulència cal entèndre-la en sentit de diner metàlic; car altrament per ses possessions i sobre tot per les preuadissimes joies, ofertes a N. D. de Montserrat, pot afirmar-se que fou en algun temps opulentissim. Vegi 's en fermança d' açó: Relíquies i joies antigues de Montserrat, segons un manuscrit recentment descobert. *Analecta Montserratensia Vol. I, pp. 237 et seq.*, la majoria d' elles però posteriors al s. XVè i adhuc al XVIè.

(2) P. Caresmar ms. cit. num. 17., i en molts altres escriptors.

(3) Ribas-Mendez, p. 170.

(4) Aquesta qüantitat suma, segons l' esmentat llibre, 452 ducats i quatre quints de ducat de Castella. *Id. Ibidem.*

ven, havia proveït que cada monestir es pagués els seus. Fent-ho d'aquesta manera tant se valia posar la nova estampa en un monestir ric, com en un de pobre.

La única raó que sembla afeblir nostre argument, són les paraules que's llegeixen en el *Liber de Reformatione huius monasterii* : «Et licet Congregatio ipsa aliquantam partem expensarum Missalium et Breviariorum nobis refecerit; reliquis omnibus expensis nostris confecimus, ac Monachis Congregationis gratis obtulimus, eorum spiritualem profectum potius quam nostram propriam utilitatem desiderantes. In quibus computatis his quos ad servitium nostri monasterii reservavimus, ultra CCCL libras exposuimus»(1).Diu això referint-se a la primera tongada de la impremta, 1499-1500; més tard se expressa amb paraules quasi idèntiques al fer el resum del despés del 1518 en avant(2).

D' aquestes paraules pot deduir-se 'n, com hem fet en altre lloc, l'entusiasme i noble orgull amb que nostres monjos esguardaren la seva obra, i fins l'empenta i generositat de l'home que impulsava aquest moviment, puix no content de fer estampar els llibres litúrgics convinguts,— les despeses dels quals li serien satisfetes pels demés monestirs, — dona a llum altres llibres que podriem dir-ne fora de programa, els quals els ofrena a la Congregació. El fet de que ambdues vegades fes remarcar el *Liber de Reformatione* la quantitat esmerçada de més a més pel Monestir, ben mirat referma nostra tesi, car no valdria la pena de consignar-ho com un fet extraordinari tractant-se d'un monestir ric; resultant aqueixa consignació molt més incongruent encara, si haguessin escullit a Montserrat justament per que la

(1) Liber de Reformatione huius monasterii, fol. 7. (Existent a l'Arxiu de Montserrat fins al 1811; els dos únics fragmens que se 'ns han conservat els duu el P. Mendez. pp. 172-73 i 176).
(2) *Ibid.* Mendez p. 176, N°. 52.

seva abundor de cabals permetia semblants despeses. De totes maneres, qualsevol que sigui la interpretació que 's donguin a les susdites paraules, resta en ferm que, en tractar-se de imprimir llibres per a la Congregació de Valladolid, fou intenció seva de que cada monestir pagués la part que li tocava i així es realitzà. De consegüent, no fou la riquesa o pobresa ço que motivà la impremta de Montserrat.

L' altra raó de la *cercania con Barcelona* (1), la creiem mes fluixa que la precedent. No hi ha dubte que el monestir de Montserrat està aprop de Barcelona; però molt més aprop de Valladolid estava el monestir de *San Benito el Real,* situat a dins mateix de la ciutat. Per què no s' imprimien en aquesta Casa, que era la matriu de tota la congregació, uns llibres que 's destinaven a donar unitat i a servir a tots els membres de la mateixa? Impremtes no n' hi mancaven pas. Dotze anys abans que 's pensés amb unir Montserrat a la Congregació de Valladolid, ja trovem impremta en aquesta ciutat, i justament en un convent, de Ntra. Sra. del Prado (2). Des de 'l 1481 al 1500 passen per Valladolid al menys quatre companyies d' impressors, dels quals ens romanen unes vint i una produccions. Als anys 1499-1500, primera etapa de nostra impremta, trobem els impressors, Pere Giraldi, Miquel de Planes i Joan Burgos a Valladolid. Per què no encarregar a aquests mestres d' estampa nostres llibres? Ès cert que no estaven avesats als treballs litúrgics(3) i que a Barcelona s'havien ja imprès dos missals—el *Missale Vicense* per en Rosembach i en Luschner, 1496 i

(1) Vegi 's Ribas-Mendez p. 170, N°. 5.

(2) Butlla d' indulgències a favor de la Esglesia de Sant Salvador d' Avila, que comença: «In dei nomine Amen. manifiesto sea a todos que las presentes letras veran...,» impresa a Valladolid en el Monestir susdit en 1481 .*Haebler* II, 111 (2).

(3) No tenim notícia de que en la quinzena centúria s' imprimis cap llibre litúrgic a Valladolid.

el *Missale Barcinonense* per en Gumiel, 1498—(1); però caldrà fer servir aquests fets com argument de que 's vingués a cercar en els impressors de Barcelona ço que 'ls seus confrares de Valladolid no gosaven fer? Ho creiem inversemblable i poc fonamentat. Ultra de que 'ls qui estampaven la *Memoria de nuestra redencion* (2), no estaven massa lluny de fer per exemple, un breviari; cap influència pot assignar-se al missal estampat a Barcelona per en Gumiel en la determinació de posar la impremta a Montserrat; puix al mateix any que s'acabava de imprimir, contrataven els nostres monjos a n' en Luschner. Pertocant al missal, imprès per aquest junt amb en Rosembach al 1496, probablement influiria per que se l'escullís entre els impressors de Barcelona; però no veiem la relació que pugui tenir amb una decissió presa de segur en un capítol General, celebrat probablement abans de l' aparició del Missale Vicense.

Cal, però, tenir present que, ni donant valor de realitat a la hipòtesi precedent, es soluciona el problema. Sempre podrà preguntar-se, còm no l' feien imprimir a Barcelona mateix, com ho havia fet el Bisbe de Vich amb el seu missal? Per què traginar cap a Montserrat la premsa i demés atuells; per què multiplicar les despeses, comprant tanta cosa que al cap d' un parell d' anys devindria innecessària, augmentant a més a més el sou dels traballadors als qui s' havia de mantenir?

Nosaltres gosariem apuntar que el motiu fonamental, la causa principal, si no única, de posar-se impremta a Montserrat fou la residència del P. Garcia de Cisneros en nostre monestir.

Pensi' s que en el cas nostre no es tractava del fet vulgar de do-

(1) *Haebler* Nos. 449 i 438 respect.
(2) Pere Giraldi i Miquel de Planes, Valladolid, 12 d' Agost, 1497.

nar un missal, breviari etc., imprès ja o be manuscrit per composar-ho de nou. Calia refondre llibres litúrgics, que oferien grosses diversitats, estilats en els diferents monestirs i fins Congregacions a les quals es tenia gran interès d' ajuntar en una sola. Tasca delicadíssima de la qual sols un home del temperament de l' abat Cisneros podia reeixir-ne airosament. Vegi 's en fermença un lleu esboç biogràfic.

Garcia de Cisneros, cosi-germà del celebèrrim Cardenal Frà Francisco Ximenez de Cisneros (1), nasqué a la vila de Cisneros, prov. de León a l' any 1455. A l'edat de vint anys vestí l'hàbit benedictí en el Monestir de Sant Benet de Valladolid. Les seves dots extraordinàries de bondat, seny i intel·ligència foren ben promte aprofitades, elegint-lo Prior del seu monestir; palesà en aquest càrrec les seves altes aptituts pel govern; tant que al tractar-se de imposar a Montserrat la Congregació de Valladolid, tot seguit es veié en ell un ferm puntal. Plau-nos copiar les paraules textuals del P. Yepes; « asi el general Fray Juan de San Juan, para un negocio tan grave como es ir a Reyno estraño y a reformar la casa de Monserrate, de ninguno le pareció se podia fiar tanto, como de este bienaventurado varon, y quiso carecer de su compañia y de la grande ayuda que le hacia en San Benito, a trueque de que el negocio de la reformación de

(1) Els PP. Yepes i Argaiz, juntamant amb molts altres escripors, fan al nostre Cisneros nebot del Cardenal, emperò el P. Manuel Navarro, en l' obra citada, pp. 7-9 demostra com ambdòs Cisneros foren cosins-germans. Al mateix autor seguim, respecte el nom del poble i la data de naixensa del nostre abat, que es diferencien dels senyalats pels PP. Argaiz i Yepes.

Més de quatre vegades hem vist com alguns erudits confonien llastimosament l' abat Cisneros amb el Cardenal omònim, error que hom no sap com calificà, puix sén dos personatges de tant relleu però que anaren per camins tant diversos que no tenen cap punt de contacre, L' un fou benedictí l' altre franciscà, l' un no passà d' Abat l' altre fou Cardenal - Arquebisbe, l' un desenrotllà la seva activitat en un cercle tan reduït com Montserrat, l' altre és una de les columnes centrals de la Història del seu temps. És trist que es confonguin dos homes així, tan sols per tenir igual un cognom.

Monserrate tuviese el efecto que los Reyes deseaban.» Pocs dies aprés d'haver arribat a Montserrat els monjos de Valladolid, varen fer elecció de Superior, essent elegit el P. Garcia de Cisneros. Aquests càrrecs en els primers temps de la Congregació tenien la curta durada de dos anys. És admirable, i prova fortíssima de les singulars qualitats del P. Cisneros, el fet de que fos nou vegades consecutives reelegit en el càrrec, que tingué fins a la mort esdevinguda el 27 de Novembre de 1510.

Home d'una empenta i energia de catàcter verament extraordinàries, plasmà un nou Montserrat. Reedificà les ermites de Santa Anna i Sta. Magdalena; construí el noviciat, l'oratori privat, la biblioteca, un gran dipòsit per l'aigua i un nombre considerable de cetles. Vestí l'hàbit a més d'un centenar d'individus. Restituí a Montserrat la dignitat Abacial de que l'havia despullada la anexió amb Valladolid, obtenint butlla especial del Papa Alexandre VI. Escrigué sàvies i próvides constitucións pels monjos, ermitans, llecs i escolans. Ben coneguts sòn el seu *Exercitatorium vitæ spiritualis* i el *Directorium horarum canonicarum*, impreses amdues obres a Montserrat a l'any 1500.

Nosaltres creiem que el P. Cisneros era l'únic subjecte capaç de dur a terme la publicació de breviaris, diurnals i demés llibres litúrgics de que estava mancada la Congregació; i que al confiar-li a ell aquesta tasca tingué prou pit per a muntar una impremta a Montserrat, cosa que li oferia grosses aventatges, com és ara la correcció de proves a casa mateix, puix el càrrec i la situació especial de Montserrat no li permetien llargues absències, i per altra banda la naturalesa de les obres feia necessària la seva revisió personal.

Aquesta suposició d'haver motivat la impremta de Montserrat la presència de l' abat Cisneros, no és filla de un apriorisme, ni de la necessitat d'aduïr alguna raó que justifiqués el rebutjament que acabem de fer de les que fins ara s'havien al·legat. Refermem l'hipòtesi de que fos l' abat Cisneros l' encarregat de l' ordenació i composició dels llibres litúrgics, amb aquestes paraules del *Liber de Reformatione huius Monasterii:* «.....nostris propriis expensis imprimi fecimus. Videlicet, Missalia cxx, Breviaria secundum nostræ Congregationis Rituum cccc, adeo correcta et ordinata, ut in capitulo Generali fuerit definitum, quod tota Congregatio indifferenter regulas et ordinem eorumdem Breviariorum sequerentur» (1). El Capítol general troba tan ben corretgits i ordenats els breviaris estampats a Montserrat, que mana que les seves regles i el seu orde siguin puntualment observats per tota la Congregació. De consegüent es tractava de breviaris novament disposats per tal que s'unifiqués l' ofici diví en tots els monestirs. Examinats pels Superiors reunits en Capítol, l' imprés a Montserrat és acceptat unànimement.

Tampoc ens fora difícil posar exemples de còm dins la Congregació mateixa de Valladolid, s' estilava imprimir els llibres prop d' on residien els autors o compiladors llurs. Posem per cas les *Constituciones de los monjes de San Benito de Valladolid.* N' hi ha una edició feta a Burgos a 20 de Juny de 1521, justament mentre en Rosembach imprimia a Montserrat. Creiem, però, que es feu a Burgos perque, entre els molts compiladors d'aquestes constitucions, hi ha frà Martì de Salamanca Abat de San Juan de Burgos. Set anys més tard se 'n fa un novella impressió a Barcelona, i és que de la nova revisió

(1) fol. 7. Veure Ribas-Mendez, p. 173.

s' en cuidà exclusivament l' Abat de Montserrat. El colofó del llibre ens ho diu: «Las presentes constituciones copiladas y ordenadas por mandato del Capitulo general por el R. P. Fray Pedro de Burgos abbat de Monserrat y despues por comision del muy R. P. Fray Diego de Sahagun abbat del Monasterio de San Benito de Valladolid y General de su Congregacion: por los R. padres fray Martin de Salamanca abbat del Monasterio de San Juan de Burgos y fray Pedro Velhorado Abbat de Cardeña juntamente con el dicho P. Abbat de Monserrat examinadas y comprobadas: y agora por mandato del mismo Capitulo general, por los R. padres fray Gaspar de Villa Ruel Abbat del Monasterio de Sahagun y fray Blas de Pedrosa monje del mismo Monasterio y visitador general de la dicha Congregacion, otra vez con el dicho P. Abbat de Monserrat comprobadas y aprobadas, por comision de dicho Capitulo general fueron imprimidas con sus tablas en la Ciudad de Burgos a 20 del mes de Junio de 1521. Y agora ultimamente el dicho R. pa. Abbad de Montserrat las hizo otra vez imprimir, con todo lo que despues se ha añadido en los Capitulos generales por mandato del M. R. P. fray Alonso de Toro Abbad de Valladolid y general de su Congregacion, segun la comision que su R. P. tenia del capitulo general. En la Ciudad de Barcelona por Maestre Juan Rosembach a 5 dias del mes de Marzo. 1528» (1)

Acabarem repetint que, a nostre humil parer, més que els cabdals del monestir i més que son veïnatge amb Barcelona, motivà l' establiment d' una impremta a Montserrat la residència del P. Garcia de Cisneros.

(1) Ha publicat la primera i última plana d' aquest llibre en facsímil en Miquel i Planas. Bibliofilia I, 546 a i b.

III

CONTRACTES DEL MONESTIR AMB MESTRE LUSCHNER

Es una greu dissort no poder reproduir íntegrament els contractes fets per Montserrat amb els impressors Luschner i Rosembach. Pertocant al primer, és veritat que el P. Mendez ens els ha conservat, però, tan fragmentàriament i confosa, que hom no'n resta satisfet. I no res menys cal, al menys per ara, conformar-se amb això. Dificilment apareixeran els originals, que nosaltres els creiem abrusats.

Hem regirat full per full l' actual arxiu montserratí cercant un fragment, valdament fos d' una còpia, referent a nostra impremta; però, ha estat debades. En ell no existeix el més mínim vestigi que 's relacioni amb la impremta ni de lluny. On han anat a parar aquests contractes i els comptes, dels que expresament sabem es conservaven a l'arxiu de Montserrat? (1). Alguns optimistes montserratins opinen que nostre arxiu no fou cremat pels francesos, sino robat per aquests i dut a França, és a dir, a Paris. Tant de bo ho encertin, però malhauradamet, totes les clarícies fetes fins avui confirmen el seu abrusa-

(1) Ribas-Mendez, p. 116 Nº 54.

ment. Tenim fotografiat tot el que a París es conserva de Montserrat; és ben poqueta cosa. Examinat detingudament dóna la impressió de tot ço que havem pogut trobar referent a Montserrat; es tracte sempre de documents no originals, o be que encara que estiguin relacionats amb Montserrat, no hi ha cap raó per suposar fossin de nostre arxiu. D'aquest si alguna cosa ens ha romàs, com és ara el Llibre Vermell (1), és perquè, providencialment estava fora de Montserrat a l'any 1811. De document autèntic procedent de l'antic arxiu no n'hem vist cap; el que resten són còpies de catàlegs, plets, possessions, censals, etc., que s'havien escampat, ja abans de la vinguda dels francesos.

Resta, però, l'esperança de que algun dia es trobin còpies dels *Capitols* fets entre el monestir i els impressors citats. Tenim encara fe en l'Arxiu de protocols de Barcelona. I diem *encara,* perque la infructuosa recerca feta sobre el particular per un investigador tan expert i afortunat com el Sr. Sanpere i Miquel, afebleix bon xic l'esperança d'aital troballa. Fins un altre lloc podria assenyalar-se amb probabilitats de inesperades sorpreses: Els papers del P. Mendez. Entre ells podrien trobar-se els originals del P. Ribas que de cop i volta ens aclaririen un sens fi de detalls que avui romanen enfosquits i indeixifrables. Estem més que segurs de que no som nosaltres els primers que se 'ns haurà acudit l'utilitzar els papers del P. Mendez en profit de la tipografia ibèrica; d'altres, fins hauran averiguat la seva existència, cosa que no havem pogut fer nosaltres; però, francament, no estranyeriem haguessin desaparegut. L'estrany fora que es conservessin. Per més

(1) S'havia deixat al President de la Real Acadèmia de Bones Lletres, probablement pel P. Benet Ribas que era membre de la mateixa. Vegi 's Analecta Montserratensia, Vol. I. p. 9.

que els germans en religió del P. Mendez l' apreciessin com se mereixia, per qué, dirien ells, conservar un munt de paperam, que ja s' havia imprés?

Als aficionats a investigacions històriques, el temps ens reserva grosses sorpreses i no poques rectificacions de judicis emesos, amb pobretat de documents. Vulgui Déu donar-nos algun dia el goig complert d' aquesta troballa. Per ara haurem de contentar-nos en ordenar i comentar les notícies que 'ns dona el P. Mendez

Essent Abat de Montserrat el P. Garcia de Cisneros, envià a Barcelona, pel desembre de l' any 1498, als PP. Pere de Burgos i Pere Camps, per entendre 's amb algun impressor, per tal de que vingués a Montserrat a estampar un nombre considerable de llibres litúrgics i ascétics.

D' aquests dos monjos ens diuen Ribas-Mendez (1) que eren majordoms del P. Cisneros; subjectes hàbils i versats en les dependéncies del monestir. El P. P. de Burgos havia vingut de Valladolid junt amb el P. Cisneros; per aquest temps era el seu majordom, i després del curt abadiat del P. Pedro Muñoz, va ésser elegit Abat del Monestir. Fou un digne successor del P. Cisnerós, al qual imità també en l' afer de la impremta, puix la restablí en 1518 cridant al Mestre Rosembach; de manera que mereix un lloc d'honor en l'història de la tipografia montserratina. Per no fer-nos inacabables no 'n donem la biografia, dient no més de passada que fou el primer historiador de Montserrat. El P. Pere Camps perteneixia a la antiga congregació claustral; al venir els castellans, eixí de Montserrat, com gaire bé tots els seus germans de la

(1) p. 170. Nº 7.

tarraconense (1); mes al cap de 2 anys retornà al Monestir (2); ignorem els motius, potser fou *victima* d'aquesta força xucladora que exerceix nostre Montserrat amb els que d' anys estem avesats a sojornar-hi. No creiem que fos majordom; segurament residiria a Barcelona, a la Casa-procura de Montserrat, càrrec que naturalment havia de exercir tractant-se d'un monjo dels antics, que estava enterat de les velles relacions i negocis del monestir, i a més a més no careixia, com els nou vinguts, del coneixement de la llengua catalana indispensable allavors per a entendre 's a Barcelona.

També més endavant, a la segona època de nosta impremta, acompanya al P. Majordom Lluis Ibañez, el monjo barceloní P. Benet Vila, cosa que'ns referma en el supost de que els contractes es feien en català i els majordoms de Montserrat havien de menester d' intèrpret. Creiem una error del Sr. Sanpere i Miquel ço que diu: «Mendez no transcribió literalmente la comunicación que le hizo el P. Ribas. Asi es que no tenemos el texto de los convenios pasados entre el Abad de Montserrat y los impresores dichos: lo que hizo fue traducir, *que seguramente estarian los contratos en latin,..* » (3). No veiem en que pot fonamentar-se per suposar que 's fecin en llatí, quan llegim en la *Tip. Esp.*: «Todos los gastos de esta impresión constan muy por menor en las cuentas de finiquito, que pasaron entre los padres comisionados y Juan de Rosembach, las que originales y en *lengua catalana* se guardan en aquel insigne Monasterio.....» (4). Això sabem de cert pertocant als comptes de'n Rosembach, dels d'en Luschner i de les capitulacions

(1) De la primitiva congregació claustral, a la vinguda del monjos de Valladolid, en restaren solament tres.

(2) Arxiu de Montserrat, Catàleg de monjos, N.º 2, p. 1.ª

(3) Sanpere i Miquel, p. 106.

(4) Ribas-Mendez, p. 176 Nº 54.

d'ambdós; enlloc llegim que estiguessin en llatí; de creure és que tot fou redactat en català.

Cosa sumament curiosa seria poder seguir als PP. Burgos i Camps en la anada a Barcelona en cerca de impressor que acceptés les seves propostes. Aquell any 1498 trobem actuant de impressors a Barcelona, ultra d'en Luschner, que havia estampat el *Pontanus,* De divinis laudibus (1); *Columna,* Regiment dels prníceps (2); *Comas,* De sudore sanguinis Christi (3); En Rosembach, que estampava les comèdies de Tereci (4) i fins butlles per Montserrat (5); En Gumiel, que aquell any acabava de imprimir el *Missale Barcinonense* (6), i altres publicacions; En Posa, que a l'any 1499 publicà el *Lottharius*: De Utilitate (7); *Bernardus* Meditationes (8); *Albertus* Quesits o perquens (9). Sembla el més natural que fos en Rosembach el preferit, com sigui com per aquell mateix temps tractava amb Montserrat imprimint les butlles; però de segur que no li fou possible acceptar per estar ja compromès amb el Cabilde de Tarragona, per el qual havia de imprimir qualques llibres litúrgics (10); i poc temps després el trobem a Perpinyà. Cosa semblant podia haver passat amb els altres impressors, puix cap al 1500 no'n romàn cap a Barcelona, llevat d'En Posa. No es probable que la causa de la seva dispersió fos deguda exclusivament a l'inquisició, com ha volgut provar algú (11).

(1) Haebler. Nº 553 (5).
(2) id Nº *157.
(3) id Nº 159 (5).
(4) id Nºs *236, 634 (5).
(5) id Nº *106.
(6) id Nº 438.
(7) id Nº *367.
(8) id Nº *48.
(9) id Nº *10.
(10) Cfr. El arte tipográfico en Tarragona... por González Hurtebise, pp. 14 et seq.
(11) Sanpere i Miquel, A. V, pp. 156-160.

De totes maneres, els enviats pel P. Cisneros no es torbaren massa en elegir l'impressor, puix a últims de desembre de 1498, com ens diuen Ribas-Mendez, anaren a Barcelona, i el dia 28 del mateix mes i any ja tenim a n'En Joan Luschner a Montserrat amb tota la colla de treballadors que anumerarem en altre lloc. Influiria en aquesta elecció l'haver estampat en Luschner junt amb en Rosembach el *Missale Vicense* (1); també és fàcil que aquest darrer que, com havem vist, estava llavors en relació amb el monestir, recomanés al P. Cisneros l'antic consoci seu.

El fet de pujar amb els treballadors demostra que ja s'havien posat d'acord amb els PP. Burgos i Camps; però, un cop a Montserrat, es degueren ultimar alguns detalls, puix és el dia 7 de Gener de 1499 quan se fan les capitulacions i pactes entre el Prior (2) i el Mones- d'una banda, i Joan Luschner, o Luchaner, mestre de impremta i ciutadà de Barcelona, d'altra (3).

Ço que es dedueix del que'ns ha conservat el P. Mendez pertocant als dits contractes, és que, Joan Luschner s'obligava: A imprimir tots els breviaris i demés llibres que volguessin el Prior i Convent, a posar del seu cost els instruments necessaris com és ara, tota mena de lletres, premsa etc.; i a fer lletra nova, si volien el Prior i el Convent, corrent a càrrec d'ell les despeses. D'altra banda el Convent s'obligava: a pagar el paper, la tinta i altres gèneres necessaris, i a mantenir i pagar el sou estipulat als treballadors (en Luschner 79 lliures i quatre sous

(1) Haebler, Nº *449.

(2) Aquest Prior és el P. Cisneros. Recordi 's que amb la vinguda dels monjos castellans, Montserrat perdé la dignitat Abacial: mes el P. Cisneros treballà per a restablir-la, obtenint-ho aquest mateix any 1499, però més endevant.

(3) Ribas-Mendez, p. 170, Nº 8.

anuals; l'Uldaric d'Ulma una lliura i 14 sous mensuals; i els demés treballadors una lliura i 4 sous), i a donar habitació a Olesa al Mestre, la seva dona i el seu fill.

Veus aquí tot el que pot dir-se d'aquelles capitulacions. Diosdado Caballero, que de segur posseí també còpia íntegra de les mateixes, en fa encara un resum més sumari que el P. Mendez: «Rebus hac ratione dispositis, Monasterium sibi conditionem accepit et Obsonii in diem copiose suppeditandi, et mercedis compositæ typographis solvendæ. Magistro scilicet Iöanni Luschner penddebantur in annum 66 aurei qui 79 libras Gothalaunicas conficiunt et 4 solidos. Uldarico de Ulma pendebatur in mensem una libra et solidi 14, eadem una libra reliquis sociis, et 4 solidi. Ioanni vero Mock fusori ob formatas matrices, et litteras fusas, aliorumque instrumentorum constructionem solutæ fuerunt libræ 31 et 18 solidi» (1).

Entre el P. Mendez i En D. Caballero trobo sols la diferència que el primer senyala com a sou de l'Uldaric d'Ulma una lliura *quatre* sous, el mateix que els altres oficials; i En D. Caballero diu que eren una lliura i *catorze* sous. Nosaltres seguim a aquest, puix ès raonable que guanyi més l'Uldaric, que ja desde'l començ se'l diferencia dels altres, donant a aquell la categoria de *compañero* de Luschner, tractant als demés d'oficials. Per altra part, sembla que el P.Mendez no n'estava massa segur, puix diu «Uldarico de Ulma tenia al mes una libra, cuatro sueldos; y los demas oficiales *juzgo* ganaban tambien un ducado cada mes, que es una libra, cuatro sueldos» (2). Respecte al guany d'aquests impressors troba el P. Mendez que «en aquellos tiempos en que un par

(1) D. Caballero, pp. xxxiv-xxxv.
(2) Ribas-Mendez, p. 171 Nº 16.

de pollos valia un sueldo y un cabrito quatro, era mucho dinero» (1).

De les capitulacions i pactes passats entre Rosembach i el monestir no'n tenim cap detall. En D. Caballero s'en desfà dient: «Taceo reliqua quæ postea ut ederentur curavit ad annum usque 1524, quo certe anno vigebat adhuc typographia in Monte Serrato: illa enim ad institutum meum non faciunt» (2). Donant solament el catàleg dels incunables ibèrics, no l'interessen les publicacions del s. XVIè. En canvi el P. Mendez adverteix que, malgrat que el seu pensament és d'ocupar-se tant sols de les edicions del s. XVè, hi afegeix, però, les del s. XVIè per raó d'enllaç i per ésser les úniques que sap s'hagin imprès a Montserrat (3). De totes maneres es veu tot seguit que no l'interessen massa. Pel nostre objecte actual, ens diu no més que cap allà l'any 1518 havent-hi novament manca de missals i breviaris, el P. Abat Pere de Burgos, qui estava molt insinistrat en negocis de impremta, puix se n'havia ocupat en temps de l' abat Cisneros, disposà tot ço que fos necessari per a la reimpressió.

Envià a Barcelona al P. Majordom Lluis Ibañez junt amb els Pares Miquel Portella i Benet Vila, els quals feren venir tot el que calia per a la impressió. Més avall (nº. 54) afegeix, que totes les despeses d'aquesta impressió, des de 30 de Juliol de 1518 fins a 22 de Març de 1522 consten molt en detall en els comptes que passaren entre els PP. Comissionats i Joan de Rosembach, fetes al 22 de Màrç de 1522 i firmades pels dits monjos i pel mestre Rosembach. Comptes que en temps del P. Mendez es conservaven a l'arxiu de Montserrat redactades en llengua catalana.

(1) Id. ibidem.
(2) D. Caballero, pp. XXXV-XXXVI.
(3) Ribas-Mendez, p. 175, nota.

IV

IMPRESSORS DE MONTSERRAT

JOAN LUSCHNER

Natural de Liechtenberg (Saxònia), es presenta a Barcelona en Luschner al 1495 en que estampa, junt amb En M. Gerald [Preus](1), dos llibres: *Libellus pro efficendis orationibus*, d'en Mates (2); *Doctrinale*, d'En Villa Dei (3). A propòsit d'aquest darrer, diu el Dr. Haebler en la seva Tipografia, que En Luschner no era novici en l'art de l'estampa al apareixer a Barcelona l'any 1495, car l'*Alexander de Villa Dei* fet amb En Gerald, està compost amb tres fundicions de lletres, i duu inicials distintes gravades en fusta; es tracta, doncs, d'un llibre molt ben fet. Creu el mateix autor que En Luschner era el principal

(1) Creu el Dr. Haebler que el nom *preus* vol dir prussià. El Sr. Sanpere i Miquel està d'acord amb això, però diu que el Dr. alemany passa per alt la M. que va davant del Gerald creient que s'ha de interpretrar per *Miquel*. Nosaltres, com anotem més endavant, pensem que la dita M. vol dir Magister.

(2) Aquesta nova edició del famós llibre d'En Mates, fou descoberta a la Biblioteca Nacional de Nàpols pel Sr. Reichling, el qual lo donà a coneixer en el no. 252 del seu *Supplementum* I. cfr. Haebler, no. 409 (5)

(3) Haebler, no. 684.

de l' establiment, i dóna la raó de que, al desfer-se la societat, restà tot el material en poder de Luschner, no tornant-se a parlar ja més d' En Gerald. Notem, però, que 'n els dos llibres citats és el nom d' En Gerald el que va al davant.

La troballa del Franciscus Niger, *De modo epistolandi*, 1495, anunciat de primer en un catàleg de la casa Olschki, i descrit més endavant per En Reichling (1), ens assabenta de la companyia tipogràfica Rosembach-Luschner, que a l' any següent havien d' estampar el *Missale Vicense* (2).

Molt bé podria ésser que la estampació d' aquest missal fos la causa determinant d' escollir a n' En Luschner per impressor de Montserrat, com ho fou sens dupte, de que En Rosembach fos cridat a Tarragona per a imprimir missals, etc.; essent, potser, aquest compromís ço que impedí vingués a Montserrat al s. XVe. No 'n sabem res de cert, però, és probabilissim que tots aquests fets estiguin relacionats.

No creiem probable, que En Luschner, al ésser cridat a Montserrat, fos un oficial d' Rosembach, com han suposat alguns autors; puix hi ha arguments per suposar-los separats ja des de l' any 1497. En aquest any tenim la *Grammatica Nebrissensis cum comento*, estampada a Barcelona, el dia 5 de Novembre. En el colofó hi llegim: « Impressum et finitum est hoc opus brissensis per magistrum Johanem Rosembach alemanum. In principalissima Civitate Barchinone, etc.»; com es veu, per res s' anomena a n' En Luschuer; com tampoc es parla

(1) Supplementum IV, no. 288. cfr. Haebler, no. 485 (5).

(2) «Concordia feta entre lo Reverendissim Senyor bisbe de Vich, d'una part, e mestra Johan Rosembach e mestra Johan Luschner, alamanys, mestras de stampa, habitans en la Ciutat de Barchinona, de la part altra, sobre quatrecens misals de paper fahedors per lo bisbat de Vich, e concordats: dimecres a XVI de Fabre M.CCCC.LXXXXVI..., Arxiu notarial de Barcelona, Manual T. Fluvià. Sr. Sanpere i Miquel p. 150 - V.

d' ell en el *Terentius cum duobus commentis,* estampat per En Rosembach al 1498. Així mateix en els llibres impresos en 1498 per En Luschner no 's esmenta per res el nom d' En Rosembach. Sembla doncs evident que, un cop finida l' estampació del missal de Vich, cadascú d' aquests impressors treballà per compte propi.

Altres arguments poden aduir-se, tenint present que és En Luschner qui, com a amo, firma les capitulacions passades entre *ell* i el Prior i Convent; no fent-se menció, ni en els contractes ni en els comptes d'En Rosembach. D' altra banda els colofons de tots els llibres estampats a Montserrat durant la primera tongada, 1499-1500, o no duen nom de impressor, o porten el d' En Luschner exclusivament.

Podem assegurar que ço que ha donat més anomenada a Mestre Luschner, entre els bibliògrafs de incunables, són els llibres estampats per ell a Montserrat; puix fora d' aquests, són dos o tres únicament els llibres que li coneixem impresos per ell sol. Ja havem dit com pujà a Montserrat el 28 de Desembre de 1498, contractat pels PP. Burgos i Camps, i com al 7 de Gener de 1499 es firmaren els capítols del contracte entre ell i Montserrat. De les paraules que llegim en Ribas-Mendez (1): « Todo lo qual [les coses pactades] habia de tener efecto desde el dia en que *Luxaner* llegase al monasterio para hacer la obra», sembla deduir-se 'n que 'n Luschner, una vegada firmats els pactes, se n' entornà a Barcelona a cercar material. Com sigui, un mes després estava ja tot a punt i el dia 4 de Febrer de 1499 s'inaugurà la primera impremta de Montserrat (2). No especifiquem aquí els llibres estampats, perquè són objecte, més avall, de una extensa bibliografia.

(1) p. 170, no. 10
(2) Ribas-Mendez p. 171, no. 17.

En Luschner treballà a Montserrat des de 'l Febrer de 1499 fins al Novembre de 1500. Es veu que el primer contracte acabava al trenta d' Abril de 1500 (1); o perquè s' havia establert així en les capitulacions, o perquè havia finit l' estampació dels llibres convinguts; contentes, però, ambdues parts, l' endemà mateix, comencen a estampar-se una nova sèrie de llibres, continuant, de segur, amb les mateixes condicions establertes des de 'l principi. Creiem que no val la pena de senyalar les dates consignades com dues èpoques diverses de nostra impremta primitiva; puix es tracta dels mateixos impressors, del mateix lloc i temps. Més lògica ens sembla la divisió en dues èpoques de l' antiga estampa montserratina: Luschner i Rosembach; s. XV[è] i s. XVI[è].

Eixint de Montserrat, retornà En Luschner a Barcelona. Trobem llibres impresos per ell a Barcelona el 15 de Juny de 1501 Amiguet, *Llibre de Lectura;* 1502, *Consulat de Mar;* 1503, *Directorium inquisitorum.* L' ultima obra coneguda és l' esplèndid *Comentarius super usaticos Barchinone,* de 'n Marquilles. Des d' aquesta data no sabem res més de nostre primer impressor.

No podem passar a tractar d'En Rosembach sens deixar consignats els noms i oficis dels treballadors d' En Luschner, única cosa que 'n sabem. Al 28 de Desembre de 1398 pujaren amb el mestre, el seu company Uldaric Belch de Ulma (2), que feia la tinta; Ulric de Saragoça, que tintava els motllos; Thomas i Joan, caxistes; Enric Squirol,

(1) Ho demostren les paraules de Ribas-Mendez (p. 171, no. 17, i p. 172, no. 27), ...» se dió principio a la impresión en el dia 4 de febrero de 1499, y hasta último de Abril de 1500..., concluida la primera tarea de la impresión de los citados libros, se empezó otra por el mismo Luschner y sus oficiales en 10 de Marzo de 1500...»

(2) El P. Mendez l' anomena *Udalrico,* el mateix que el de Saragoça; però D. Caballero els diferencia: Uldaricus (de Ulma) i Ulricus (de Saragoça).

Joan i Just, premsistes. Més endavant es parla d'un suiç que'n els comptes firma *ans moco*, que es creu ésser Joan Mock; va treballà la lletra del missal i del breviari.

JOAN ROSEMBACH

Judicant per les notícies fins avui trobades sobre nostres impressors, la vida d'En Rosembach resulta molt més agitada, llarga i feconda que la d'En Luschner. Nasqué a Heidelberg; res sabem de la seva vida i del seu aprenentatge, fins a l'any 1490 que'l trobem negociant a València. La seva primera obra impresa coneguda és datada a Barcelona al 1492. Havia de viure molts anys, puix fins al 1530 es coneixen obres estampades per ell. Aquest llarg període i la mutació d'escut o marca de impressor feu arribar a dubtar al P. Mendez (1) si foren dos Joans del mateix cognom, tal volta — diu ell — pare i fill. Però els demés bibliògrafs creuen que es tracta de una sola persona.

Fou Rosembach sacerdot? El P. Mendez no'n diu res. Haebler, en la seva Tipografia, escriu: «Antes de ser impresor fué clérigo, como algunos otros de los antiguos tipógrafos, y por eso algunas veces se le llama venerable, maestro y presbítero»; i acaba la biografia, dient: «A su muerte, después de 1530, dejó una hija natural casada con uno de los impresores de Barcelona, el cual continuó la imprenta de

(1) p. 177. Juan de Rosembach.

Rosembach». Aquests textos no són massa clars. Al dir que *abans* d'ésser impressor fou clergue, sembla indicar que després no ho fou; per tal motiu desconcerta ço que afegeix el Dr. Haebler d'una *filla natural;* suposant, per tant, la il·licitut del matrimoni de nostre impressor.

El Sr. Sanpere i Miquel amb el títol de clergue donat a n' En Rosembach, un document que parla de la seva esposa, i la llegenda del seu darrer escut, ens en fa tota una novel·la. Segons ell, En Rosembach «nos resulta un clérigo que trocó la sotana por los pantalones» (1). Es lamenta el Sr. Sanpere que de aquest particular tan interessant de la vida de nostre impressor no n'estiguem enterats com seria de desitjar. Certament és ben poqueta cosa ço que ell ha trobat respecte aquest punt. Cita un instrument d'apel·lació contra *quemdam Johanem Rosembach etiam clericum Barcinonae;* però el mateix Sr. Sanpere ha de confessar que, «del documento que acabamos de transcribir no resulta nada de sus amorios»*;* però — continua dient — com que al 1529 trobem ja casat al clergue Rosembach, creu que aquest document donà solució a l' estat irregular en que tal volta vivia Rosembach a l' any 1507.

No acaba aquí la novel·la; com que la causa es tramita a Tarragona, sembla indicar-nos que *ella* seria tarragonina. Catorze planes més endavant ja no s'en recorda el Sr. S. d' aquesta suposició, i pregunta si per ventura no seria *francesa,* com sigui que Rosembach estigué tan temps a Perpinyà. Un cop solucionat el seu estat irregular és tal el penediment, que traspua fins en la nova marca d' estampa, adoptant el verset 11 del psalm 50: *Cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis;* que un impressor digui això — declara el

(1) V. p. 3 20 et seq.

Sr. Sanpere — no te sentit. En canvi sí que 'n té — afegeix en to patrístic — «considerando al clérigo que, una vez purgada la falta cometida, se siente redimido por el castigo, y libre de responsabilidad, su corazón ve ante él abiertas rectas y nuevas vias» (1).

Tot aquest castell de cartes se 'n va per terra amb un document de tres ratlles publicat de poc per Mn. Mas.: «Mestre Rosembach, impressor — 1521, maig, 25. Rebuda de 4 lliures de les esponsalles de Mestre Rosembach, estamper, amb Ursola Carreras, viuda, feta per l'Obra de la Seu » [Arxiu Catedral, Sponsalles, 1521-1523, f. 5.] (2). Prova incontrovertible de que no es tracta de cap Sacerdot. La data llunyana, i el que l' Ursola sigui vídua, fa creure que també ho seria el mestre estampador.

En quant als epítets de venerable i mestre, són títols honorífics que res tenen que veure amb l' estat secular o eclesiàstic; el de *presbitero*, de que parla el Dr. Haebler, és el *prevere* català, nom que, com és sabut, es donava, per aquells temps, a moltes persones seculars d'alguna distinció. Pertocant al mot clergue, o es pot donar la solució proposada per la paraula prevere, o bé senzillament suposar que'n Rosembach s' hagués iniciat en la carrera ecclesiàstica, arribant a la tonsura i fins a les ordres menors, essent per tant clergue de fet; i que després s'en desdigués, podent llavors lícitament i vàlida contreure matrimoni.

Més fàcil és encara el donar explicació a les paraules *Cor mundum...* L' elecció d' aquestes podria molt bé haver sigut fortuïta, sens reparar massa en el sentit de les mateixes; i fins reparant-hi, no veiem

(1) V-p. 233.
(2) Notes sobre estampers antics a Catalunya, per Mn. Josep Mas, prev. Butlletí de la Biblioteca de Catalunya, any IV, nº 7, p. 37.

cap dificultat en que un cristià —valdament sigui impressor— demani a Déu puritat de cor i renovellament d'esperit. Si el Sr. Sanpere i Miquel hi hagués pensat més, de segur hauria trobat altres solucions en consonància amb els seus gustos. Ell que amb les epidèmies i les inquisicions s'esplica i es soluciona totes les dificultats de la introducció i funcionament de les impremtes a la Corona d'Aragó i demés reialmes d'Espanya, podria també resoldre aquesta, suposant que les paraules esmentades són un prec per a que Déu el preservi de la peste, o un recurs per a evitar sospites i no ésser victima de la inquisició.

Les relacions entre En Rosembach i Montserrat començaren cap allà al 1498, en que imprimí unes butlles per encàrrec del Monestir. El Dr. Haebler creia de primer, nº. 106, que es tractava d'una impressió d'En Luschner, car en els comptes es parlava d'un mestre Joan Estampador, i com per altra banda en aquest mateix any és contractat, la suposició era molt versemblable; però, en el suplement, diu que l'estudi de una d'aquestes butlles l'ha dut al covenciment que no es tracta d'En Luschner, sino d'En Rosembach; car els tipus adoptats són idèntics amb els usats per aquest i distints dels d'aquell. Al parlar de nostres butlles tornarem a tocar aquest punt.

Ja havem dit com el no venir a Montserrat En Rosembach al 1499 obeeix, probablement, a la feina que tenia contractada a Tarragona, on el trobem imprimint llibres litúrgics i altres des de'l 1498 fins principis del 1500, en que imprimeix el *Paschale Sedulii* (1). Per aquest mateix any ens dóna el *Breviarium Elnense*, imprès a Perpinyà i que fou el primer llibre estampat en aquesta ciutat (2). Al 1503 impri-

(1) Haebler, N.º 615 (3).
(2) Comet, p, 417.

meix encara a Perpinyà, i després, de retorn a Barcelona, estampa encara qualque llibre pels seus estimats perpinyanesos. Creiem que l' últim és el *Matutinæ Beatæ Mariæ Virginis secundum consuetudinem Elnensis diocesis,* 21 d' Abril de 1516. D' aquest mateix any es *Creacion del mundo* (1). El *Consolat de Mar* s' acabà al 6 de Maig de 1518. Arribem doncs ja a l' any en que Rosembach fou contractat pels Monjos de Montserrat.

Veus aquí ço que 'ns ha servat el P. Mendez de la vinguda d' En Rosembach a Montserrat. «En el año 1518 se notaba ya escasez de de Misales y Breviarios, por lo que el Monasterio de Monserrate con ánimo generoso emprendió de nuevo reimprimirlos en abono de la congregación. Era a la sazon Abad el R.P. Fray Pedro de Burgos, el cual habia corrido con la impresión de 1499, y por tanto muy versado en estas y otras muchas dependencias del Monasterio; y asi dispuso lo necesario para la reimpresión, haciendo venir de Barcelona al impresor maestre Juan Rosembach y otros oficiales... Los monjes señalados para que corriesen con la impresión fueron el P. Fr. Luis Ibañez, mayordomo del monasterio; P. Fr. Miguel Portela y P. Fr. Benito Vila, los cuales hicieron venir todo lo necesario para la impresión, la que se empezó en 30 de Julio de 1518 y hasta 22 de Marzo de 1521 se imprimieron.....» (2).

Sembla que En Rosembach, al pujar a Montserrat, duria entre mans, *Lo primer del Cartoxà,* que fou termenat a Barcelona el 16 de Octubre de 1518. D' aquí i de les altres obres que coneixem del dit impressor pels anys 1522, 23 i 24, dedueix el Sr. Sanpere, no sens fo-

(1) *Bibliofilia,* 1, cols. 357-362,
(2) Ribas-Mendez, pp. 175-176 N.os 48 i 49.

nament, que Rosembach no tancà l'establiment de Barcelona a l'anar a Montserrat.

De les paraules damunt descrites, es dedueix clarament que Rosembach vingué personalment a Montserrat al 1518. No seria aventurat suposar que hi residís fins al 22 de Març de 1522, temps en el qual s'estamparen els Missals, Breviaris, Diurnals i Hores de Nostra Dona, que a bon segur, foren les obres perquè 'l contractarien des de 'l principi, retornant per dita data a Barcelona, deixant a Montserrat algun oficial entès, o bé, com opina Mr. Comet: «Nous croyons que Rosembach quitta le Monastère en 1522, et que les religieux travaillèrent seuls pendant le periode suivante. Aidant les ouvriers a la composition, peut-être même a la presse, ils etaient suffisamment exercés pour satisfaire leurs goûts o leurs besoins» (1).

El dia que 's publiqui una biografia ben complerta d'En Rosembach podran, sens dupte, aclarir-se moltes de les dificultats amb que ara topem a cada pas. Potser seguint els llibres que duen la seva marca, arribarem a coneixer el seu lloc de residència. Consignem, sens donar-hi massa importància, que a l'any 1524 apareixen dues obres monumentals d'En Rosembach, acabades amb dos mesos de diferència: El Missal de Tortosa, Barcelona 21 de Maig (2); i el Leccionari Santoral, Montserrat, 19 de Març. El primer duu la marca ordinària d'En Rosembach; el nostre ni tant sols menciona el seu nom en el colofó. Es que 'l mestre es reservava posar son escut en les obres per ell personalment dirigides?

Les notícies de la vida i dels llibres impresos per En Rosembach

(1) p. 439.
(2) P. Josep M.ª Marc, S. J. Estudis Univer. Cat., any 1912, Vol. VI, pags. 257 et seq.,

Sedulij paschale cũ cõmento Antonij Ne brissensis: et Martini Juarrae cantabri annotationibus.

Portada del «Sedulii Paschale...» amb un escut d'En Rosembach
(Barcelona, 1515)

s' estronquen a l' any 1530. Es possible morí's per aquest temps, o que quedés inutilitzat pels anys; puix ja 'n feia 40 que rodava per Espanya, i no seria massa jove quan vingué; car adverteix el Dr. Haebler (1) que quan es presenta es ja tot un tipògraf que per compte propi o d' altri composa llibres sencers.

Diverses són les marques que usà en els seus llibres; però poden reduir-se a dues. La més coneguda es una creu amb dos trevessers, el pal de la mateixa serveix per ratlla vertical d'una *h* (*Heidelberg*, son poble natal), i d' una *R* (Rosembach), encabuda dins la *h*. L' altre és la famosa dels cérvols aguantant un escut amb tres roses, suspés d' un arbre (vol ésser un roser); de sobre i de sota l' escut el seu nom: *R-ose-mb-ach*. El conjunt és encerclat del verset ja conegut: *Cor mundum*, etc..

Adjunt donem reproduccions dels dos, els gravats dels quals, com de molts altres que figuren en aquest treball, els hem d' agrair a l' eminent bibliòfil D. R. Miquel i Planes.

Acabarem esmentant els noms i oficis dels companyans d' En Rosembach, ço que traduïm de Ribas-Mendez (2): Guillem, caixista; Vendel, que seria alemany; el Borgonyó; el Llemosí; Joan Pere, estampador i entallador; Martí, alemany, tots aquests treballaren a la premsa. Vingué també un tal Dionís, entallador, que es creu era el que feia les orles i les lletres majúscules florejades. Per últim va venir mestre Joan, que diu va gravar l' estampa gran de la Mare de Déu. Segurament que ho deu dir en el llibre de comptes. Quina sigui aquesta estampa gran, ho direm més endavant.

(1) Tipografia, biografia-*Joan Rosembach*.
(2) P. 175. N.º 48.

Acaba la primera part del car
toxa enla vida de iesus deu hi senyor nr̃e: trelladada
delati en valenciana lengua: per lo manifich hi re
uerend mestre Joan roiç de corella Cavaller
hi mestre en sacra theologia: hi p̄ ell mateix
corregit smenat hi ben examinat. A pre ga
ries del molt reuerend y magnifich frare
Jaume del boch Cavaller religios del
sagrat orde dela sagratissima senyora
nostra verge maria de mõtesa. A d̀
speses de Joan trixer mercader d̀
libres Ciutada de Barselona
Estãpat enla insigne ciutat
d̀ Barselona per mestre
Joan Rosembach ale
may a.xvj. del mes
d̀ Octubre Any.
Mil.D.xviij.

COLOFO DE «LO PRIMER DEL CARTOXÀ» AMB UNA MARCA D'EN ROSEMBACH (Barcelona, 1518)

V

FUNCIONAMENT DE LA IMPREMTA DE MONTSERRAT

El lapse de temps transcorregut des del 7 de Gener de 1499 fins el 4 de Febrer del mateix any, ço és, des de que 's firmaren els contractes fins el dia que començà a imprimir-se, fou d' una activitat inusitada per nostre monestir.

Sabem que els PP. Burgos i Camps s' apressaren a fer dur tot el que la casa havia de posar, segons s' estipulà en les capitulacions (1). Es pensà tot seguit en fer pujar paper i pergamí. S' acudí per a la primera matèria a casa d' En Joan Trincher, alemany, que vivia a Barcelona; Franc Ferber alemany; a Mossen Aguilar i a Pere Camps, tal volta parent del monjo homònim. Aquests papers procedien de fabricacions diverses, puix eren també diverses les marques llurs; havent-n' hi de la creu, de la mà i de cap de moro. El P. Ribas, o el P. Mendez, no creuen fossin fabricats a Catalunya; suposen que provindrien de Lyon o d' altres ciutats de França. El preu del paper era de quatre lliures i dotze sous l' ordinari; i de cinc lliures i cinc o sis sous el bo.

(1) Ribas-Mendez, p. 170 nos. 7 i seq.

El pergamí ens consta que era català, procedent de les fàbriques de Sta. Coloma de Queralt i de Monblanch. D'aquesta última fàbrica s'en comprà una grossa quantitat a n'En Francesc Mediona. Els preus dels pergamins eren de divuit, quinze i dotze sous la dotzena, segons la qualitat (1). En aquests pergamins s'estamparen part dels missals, breviaris, processionaris i oficis de difunts; per a tots els demés s'utilitzà el paper.

A més a més, el monestir havia de pagar la tinta que faria l'Uldaric Belch: es fa pujar bona quantitat de mangra, barniç cola, etc. Compraren també els PP. Comissionats pells blanques, fil de llautó i fresquetes, etc.

Joan Luschner comparagué al monestir amb la *seva* premsa aparellada, amb un parell de rames, la qual li va comprar el monestir per 14 lliures (2). No creiem que'l monestir comprés definitivament la premsa d'En Luschner. Sabem que una de les condicions del contracte era: que mestre Joan s'obligava a posar per compte seu els instruments necessaris, com era tota mena de lletra i la *premsa*, etc.; advertint que aquesta s'havia d'estimar en l'estat que de present es rebia, segons el valor que li donessin dos tècnics, mestre Franc Ferber, mercader alemany, i Gabriel de Villmarichs argenter de Barcelona, a parer dels quals acabada la obra s'havia de cobrar segons el que ells diguessin (3). Entenem, doncs, que es posà preu a la premsa abans i després de la campanya tipogràfica a Montserrat, pagant el monestir la diferència.

En l'antic llibre de comptes del monestir, s'expressava tot el de-

(1) Ribas-Mendez, pp. 170-171, N.os 11 i 12.
(2) id., p. 171, N.o 13.
(3) id., p. 170, N.o 9.

més comprat per En Luschner en la forma següent: Per el coure (aram?) que comprà pels instruments de les notes i línees de la lletra mitjana amb ses matrius, quatre lliures i dotze sous; item per l'instrument de lletra mitjana que va pagar al suiç per que la fes, quatre lliures i setze sous; item pels punxons per a fer unes matrius de lletra mitjana i altres matrius per a la glosa del missal, nou lliures i dotze sous; item per a les despeses quan va anar a Barcelona per a buidar els instruments, onze sous i vuit diners; item per l'estany de les notes a set lliures el quintar, i n'hi va cabre un quintar i una arroba i mitja, vuit lliures i disset sous. Item per la lletra mitjana buidada, en que hi va haver dos quintars i tres lliures, a dotze lliures el quintar, són vint i quatre lliures i set sous; item va pagar per mi (el P. Majordom) pel coure d'unes matrius i quatres, (6 - 12 sous), deu ducats; item per les sis llimes, dos caragols i aparell per buidar, tres lliures i dos sous; item per divuit lletres capitals, amb unes estenalles, 3 lliures (1).

Es veu que el P. Mendez va cansar-se de copiar un grapat de minúcies dels comptes, puix s'en desfà dient (2): Segueix després posant el compte per peces menudes dels sous del mestre i oficials; despeses que feren: paper, mangre, cola, barniç, pells, frasquetes, candeles, llenya i altres géneres extraordinaris que aquí s'expresserien — diu — si fos necessari. No deixaria d'ésser curiós seguir en la intimitat aquests simpàtics obrers.

Per fi estigué tot apunt; arribà el paper i el pergamí, foren preparats els ingredients per a fer tinta, s'aparellà la premsa, es distribuïren

(1) id., p. 171, N.º 14.
(2) id., p. 172, N.º 21.

els tipus, cada treballador ocupà el seu lloc, i el dia quatre de Febrer de l' any del Senyor mil quatre cents noranta nou s' inaugurà la impremta de Montserrat.

Encara a travers dels migrats retalls dels comptes i petits fragments d' altres escrits que d' aquells temps han pervingut fins a nosaltres, sentim l' intensa emoció que feu vibrar l' esperit d' aquells bons monjos, l' exercir-se, per primer cop dintre de casa, aquell invent meravellós que amb tanta facilitat multiplicava els llibres. L' esperit expert de l' Abat Cisneros havia de donar-se compte de que aquell dia restaria memorable en els fasts de la Història de Montserrat.

Aquesta primera tongada, la impremta funcionà disset mesos seguits. No sabem de quina durada serien els jornals; cal, però, convenir que havien d' ésser ben perllongats, altrament hom no s' esplica còm nou homes en aquest curt espai i amb els elements de que llavors disposaven, els fou possible estampar 7691 volums; i encara havien de fer-se la tinta, i d' alguns fins les lletres i les notes musicals. Es veritat que no tots eren del tamany del missal i del breviari; però així i tot, te raó el P. Mendez de dir que cap monestir, cabilde, ni cos eclesiàstic feu en aquells temps cosa semblant. Amb raó, doncs, — prossegueix — s' en glorien els monjos antics els quals deixaren la següent nota en un dels seus llibres manuscrits. Es tracta del *Liber de Reformatione huius monasterii*, del qual n' havem citat ja algun petit fragment i que ara ens plau copiar-lo sencer, per la seva importància i perquè en el capítol que ve haurem de fer-ne tot sovint referències.

¶ Congregationem insuper nostram quae Breviariorum et Missalium defectum maximum patiebatur, non solum Breviariis et Missalibus, sed aliis quam plurimis devotis et Monachorum profectibus utilissimis libris ditavimus et suplevimus, namque per duos fere annos

optimos librorum Impressores intra Monasterium istud tenuimus, et nostris propriis expensis imprimi fecimus. Videlicet *Missalia* CXX. *Breviaria* secundum nostrae Congregationis ritum CCC, adeo correcta et ordinata, ut in Capitulo Generali fuerit definitum quod tota Congregatio indifferenter regulas et ordinem eorumdem Breviariorum sequerentur. *Processionaria* DC. *Hymnorum intonationes,* una cum *Officio defunctorum* totidem. *Vita Christi* secundum *Bonaventura* DC. De *Spiritualibus ascensionibus* DCCC. *Parvum bonum* DCCC. *Exercitatoria vitae spiritualis* secundum tres vias, videlicet purgativam, illuminativam et unitivam in vulgari DCCC. Et *Directoria Horarum Canonicarum,* etiam in vulgari, totidem. *Regulas almi Patris nostri Benedicti*, totidem. Et deinde eadem *Exercitatoria* e vulgari in latinum interpretata imprimi fecimus, quatenus sapientibus et insipientibus, provectis et incipientibus, singulis juxta modum suum, viam Domini inquirentibus pararemus. Et licet Congregatio ipsa aliquantam partem expensarum Missalium et Breviariorum nobis refecerit; reliquis omnibus expensis nostris confecimus, ac Monachis Congregationis gratis obtulimus, eorum spiritualem profectum potius quam nostram propriam utilitatem desiderantes. In quibus computatis his quos ad servitium nostri monasterii reservamus, ultra CCCL libras exposuimus (1).

El dia 15 de Novembre de 1500 acabà d' estampar en Joan Luschner a Montserrat. Una vegada impresos els llibres que amb més urgéncia es necessitaven, s' enviaren per l' Agost de 1500 a Sant Benet de Valladolid, adreçats al P. Joan d' Amusco, qui els rebé en nom del P. Abat de Sant Martí de Compostela, per tal de que fossin distribuïts als monestirs de la Congregació, com se feu, enviant-los a Sahagun, Oña, St. Pere d' Arlanza, Fromesta, St. Martí de Compostela,

(1) *Liber de Reformatione hujus monasterii.* Arxiu de Montserrat. Cfr. Ribas-Mendez, pp. 172-173. N.º 34.

St. Isidre, Sopetran, St. Joan de Burgos, Zamora, Bueso, Celanova, Samos, San-Payo, Lerez i Villanueva (1). Consigno tots aquests noms perque els crec de gran importància per a retrobar, pels veïnats d' aquests monestirs, incunables montserratins.

Molt més migrades són les referències que tenim del funcionament de nostra Impremta a la segona època; puix llevat dels noms i oficis dels treballadors, en altre lloc ja esmentats, no 'n sabem res més. També d' aquesta tongada n' ha servat nota el *De Reformatione.*

¶ Eodem anno (1518) expensis Monasterii excussa fuerunt Missalia, Breviaria, Diurnalia, ac Horæ secundum ritum nostræ Congregationis in isto Monasterio, et plures alii libelli devotionum et meditationum, necnon Imagines et figuræ Sanctorum, omnia ad excitandam devotionem et consolationem nostrorum Monachorum, et licet aliquantam portionem pro ipsis libris, Monasteria Congregationis contribuerunt, Nos tamen qui per decem continuos annos ipsam impressoriam artem sustentavimus, ut ex libris rationum colligere potuimus 700 et amplius libras de nostro in eo negotio exposuimus (2).

Quant temps durà aquesta segona època no és fàcil precisar-ho. En el nº 54, diuen els PP. Ribas-Mendez que, totes les despeses de aquesta impressió, consten detalladament etc..., i foren firmades per En Rosembach i els PP. Comissionats el 22 de Març de 1522. Sembla, doncs, molt probable que els contractes amb l'esmentat impressor i fins la seva estància a Montserrat, finissin aquest dia. No resmenys pels anys 1523 i 1524 tenim els *Leccionaris*; consta, a més a més (3),

(1) Ribas-Mendez, p. 172. N.º (25).
(2) id., p. 176, N.º 52.
(3) id., p. 176, N.º 53.

que varen utilitzar també aquesta impremta alguns particulars, com el bisbe de Vich, D. Joan Tormes, qui va fer imprimir el *Breviari* de la seva església; també s' estamparen unes *Lebrixas* i unes *Hores Romanes*, trevallant-hi quatre obrers per espai de tretze mesos.

Si aquests tretze mesos els comptem des de l'eixida d'En Rosembach ens en anem a l' Abril de 1523, i pel Desembre del mateix any tenim ja el primer Leccionari; si els comptem desde la data de l' últim llibre conegut, Leccionari Santoral, 19 de Març de 1524, arribariem a l' Abril de 1525 i tindriem confirmada la hipòtesi del P. Benet Ribas, que creia s' havia mantingut sis o set anys, ço és, fins el 1524, o 25, i no assenteix — diu el P. Mendez — que fossin deu, com es diu en el nº. 52. Es refereix a les paraules damunt escrites: Nos qui per *decem* continuos annos.....

Hem de confessar que s'ens fa molt dificultós creure s'hagués equivocat de tres o quatre anys el monjo que, per aquell mateix temps, escrivia el *Liber de reformat*. D'altra banda, podem donar per cert, que al 1528 no hi havia ja impremta a Montserrat. Còm, si no, explicar que les «Constituciones de los Monges de San Benito de Valladolid» (1) les fes imprimir l' Abat de Montserrat a Barcelona per aquest mateix any, si tenia impremta a casa?

Proposem una solució. Per a nosaltres el *decem annos* no 's refereixen a la segona època tan sols, mes abarca les dues. Tenim positivament un llibre imprés al 1524; el P. Benet Ribas creu possible que la impremta actués fins el 1525; si nosaltres, allargant-ho una mica més, arribem fins el 1526, tenim resolta la qüestió. Del 1518 al 1526 van vuit anys; vuit i dos (1499 i 1500) són deu.

(1) Bibliofilia, 546, a-b.

Declarem ingènuament que cap raó possitiva podem al·legar per dir que nostra impremta durés precisament fins el 1526, llevat d' explicar-nos el *decem annos.* En canvi, per suposar que aquest nombre d' anys compren també la primera època de la impremta, hi ha un argument tant fort que ho tenim per fora de dupte.

Immediatament que acaba de dir que han mantingut per espai de deu anys l'art de la impremta, afegeix que han despés en aquest negoci, més de 700 lliures. Com esplicar que els missals, breviaris, processionaris, oficis de difunts, exercitatoris, entonacions dels himnes, etc, etc., impresos per en Luschner costessin només que 350 lliures, i que els impresos per en Rosembach, menys en nombre i d' una importància, si fa no fa, igual, en costin més de 700, ço és, més del doble? No és més lògic creure que, si la primera impressió costà 350 lliures, en costés altres tantes la segona, donat que la obra feta en una i altra no resulta massa desproporcionada, fent així les 700 susdites? I si el cost es refereix a les dues èpoques, també cal referir-hi el nombre d' anys. No crec pugui posar-se com objecció el mot *continuos*; car aquesta paraula sense estòrcer el sentit, pot tenir molt bé l' equivalença d' enters, ço es; Nosaltres qui per deu anys enters.....

Així, segons nostra opinió, la segona tongada de la impremta de Montserrat durà desde l' any 1518 fins al 1526.

VI

ELS INCUNABLES MONTSERRATINS

ANY — 1499

1

LIBER MEDITATIONUM VITÆ D. N. IESUCHRISTI. (ST. BONAVENTURA)

(16 d' Abril)

En 8.ᵘ — 196 fols. no num. — sign: a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z ꝛ ꝯ, tots quaderns llevat del ꝯ que és tern. — 27 ratlles a cada plana. — a rat. tirada. — una sola tinta. — lletra gòtiga de tres tamanys. — Caplletres de impremta, llevat les tres darreres que van en minúscula i amb el buit corresponent. — fil: castell amb creu.

Sign. (a), Portada: Liber meditationū vite do // mini nostri iesu christi. — id. V° en blanc. — sign. a ij: Prologus meditationū vi // te dñi nr̄i iesu xp̄i. Cap̄. j. // ¶ De meditationibus eoꝝ que precedūt incar// // nationē christi... // — sign. (a 8): ¶ Incipit prologus meditationuꝫ // vite domnii nostri Iesu christi ꝑm // deuotum sanctuꝫ Bonauenturam. // Capitulum. j. // (I)Nter alia virtutuꝫ // ꝛ auduꝫ preconia...— sign. g: sibi retinet vilitatē. hoc vero melius cognosces // si cōsideraveris... — sign. u: Jesus. liberate ip̄m de manibus pctōꝝ. ꝛ reddite // ip̄m mihi... — sign. ꝯ: nos hic detinet carceratos ꝛ ꝑegrinos a tāto bo // no... — Acaba

nuz angelum ad eos mittere τ oēs seruos suos
liberare τ sibi ꝑntari vbi voluit Sed hoc nō suffi
cere nuisset amor suus infinit⁹. τ hūilitas sua. Per
semetipm ergo descendit. τ nō vt seruos. sed τ vt
amicos visitaret dñs oim. τ stetit cū eis ibidem
vsq ad diem dñicam ꝑpe auroraz. Cogita bene
de his τ admirare τ imitari coneri. Jubilauerūt
aūt sancti patres in suo aduētu. τ repleti sunt io
cunditate immensa. omī displicētia ꝑcul expulsa
τ stabāt in laudibus τ canticis coram eo. Quas
laudes potes hoc modo meditari. Jmaginando
eos ac si essent cū corporibus suis. sicut post re-
surrectionē erūt. Similiter τ aīam illaz benignis
simā domini nostri iesu xpi. Cum ergo ꝑsenserūt
eius saluberrimū aduētuz. occurrerūt ei gaudēter
seipsos exhortātes atz dicētes. Benedictus do
minus deus israel: quia visitauit. τc̄

Canticum sanctorum de lymbo.
Capitulum. lxxxvij.

Euate capita vestra
quia ecce venit redēptio vr̄a. Con
surge. consurge hierusalē solue vin
cula colli tui. ecce solutor venit sol-
uere nos a vincul. Tollite portas
principes vr̄as. τ eleuamini porte eternales τ in

y

supernis in conceptu de spiritusancto in ortu de
virgine in vite innocētia. in doctrine fluentis. in
chorusationibus miraculorum. in reuelationib⁹
sacramentorum. q̄ deniq rutilans post occasus
sol iusticie de corde terre resurgis. q̄ formosus in
stola tu ? demum rex glorie in alta celorum te re-
cipis? Quomodo non pro omnibus his omnia
ossa mea dicent. Domine quis similis tui? Hec
ergo similiacz puto de dilecto intuentē sponsam
aduertisse cum diceret. Ecce tu pulcer es τ deco-
rus. neqz hec sola. sed insuper aliquid proculdu-
bio de natura decoris superioris. quod nostrum
omnino preteruolat intuitum. τ effugit experimē
tum. Ergo iteratio vtriusqz decorem substātie de
signauit. Hec Bernardus. Deo gratiarū actio τ
beato Bernardo seruo suo dulci τ fideli. Amen.

Explicīūt meditatiōes quas san-
ctus scripsit Bonauētura de vita et
passione domini nostri Jesu christi.
ad permaximā vtilitatē in vita spi-
rituali proficere cupiētium/in Mo
nasterio beate Marie de montesser-
rato/ordinis sancti Benedicti d obs-
seruantia Impressum. per Johānez
luschner alamanum/Sub impensis
eiusdem monasterij. Anno dñi. M°.
cccc°. lxxxxviiij. xvj. mens Aprilis.
Deo gratias.

Sign.: y, i últim foli de les MEDITATIONES STI. BONAVENTURÆ.
Luschner, n.° 1.

fol. 196, rat. 17: ¶ Expliciũt meditatiões quas san// // ctus scripsit Bonauẽtura de vita et // passione domini nostri Jesu christi. // ad permaximã vtilitatẽ in vita spi// // rituali proficere Cupiẽtium/in Mo // nasterio beate Marie de monteser// // rato / ordinins sancti Benedicti ꝺ ob// // [fol. 196, v°.] seruantia Impressum. per Johãnez // luschner alamanum / Sub impensis // eiusdem monasterij. Anno dñi. M°. // cccc°. l xxxx viiij. xvj. menſ Aprilis. // Deo gratias. // — dessota: segell de Montserrat.

En els comptes de nostra antiga impremta es parla de una Vita Christi; es refereix al present llibre. Més endavant, n° 35, donen Ribas-Mendez la trasncripció de la portada i del colofó sots el nom de: Libro de las Meditaciones de N. S. J. C. Varen tirar-se 'n 600 exemplars. Es aquest, sens dupte, el primer llibre que eixí de la premsa montserratina. Un dels seus escuts fou reproduit en la làm. VII de «The early printers of Spain and Portugal».

Existeixen exemplars: bibls. nacs. Paris i Lisboa; bibls. provs. Girona, Cáceres, Orense; bibls. univs. Santiago i Oviedo; i a la bibl. de D. Pau Font de Rubinat, que hem utilitzat per a la descripció.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 173, n.° 35; D. Caballero, n.° CCX; Hain, n.° 3556; Salvà, n.° 3862; Brunet, I. p. 409; Burger, p. 487; Haebler, n.° 69; Peddie, p. 121.

2

TRACTATUS DE SPIRITUALIBUS ASCENSIONIBUS. (G. DE ZUTPHANIA)

(16 Maig)

En 8.° — 84 fols. no num. — sign.: a b c d e f g h i k^8 l^4. — a ratlla tirada. — 27 rat. a cada plana, sovint per mor dels títols són 26. — una sola tinta. — lletra gòtica de tres tamanys. — Caplletres de

¶ Incipit deuotus tractatulus dñi Gerardi zutphanie de spũalibus ascensionibus omnibus in spirituali vita proficere volentibus non minus necessariis q̃ vtilis.

¶ De quinq̧ necessariis in vita religiosa proficere disponẽtibus. ca. j

BEatus vir cuius est auxilium abs te: ascensiones in corde disposuit in valle lachrymarum in locum quem posuit. Noui hõ q̧ ascẽsionũ istis cupidus quoq̧ exaltationem vehemẽter ɔcupiscis. Rationalis enĩ ac nobilis creatura es: ⁊ magni cuiusdã animi: ideo q̧ altitudinẽ ⁊ ascensuz naturali appetis deside rio. Nec vituperandus appetitus: si fuerit ordinatus: si videlicet ad originalis tue dignitatis celsitudinẽ desideras ascendere: si de valle lachrimarũ ⁊ miserie egredi ɔcupiscis. Sed hinc egredi ⁊ illic ascendere non est nisi p ascẽsiones ⁊ gradus virtutum in corde pficere. Quãtũ enĩ in corde pficis tm̃ ⁊ ascendis. Q̃ntum vo deficis tm̃ ⁊ descendis. Igit in corde debes disponere ascensiones, nec tñ te ɔfidas ppria v̓tute ascensurũ sz habitaliter in adiutorio altissimi: ⁊ in protectiõe dei celi cõmorare. Si sic ascendis laudabilis est ascẽ

num discretionis spirituum ⁊ vere spirituales effecti omnia dijudicemus ⁊ nos a nemine iudicemur sicut clare videns qui cecum videt: nec tñ a ceco videtur: cum cecus non videat seipsum. Roma. xiiij. Tu quis es qui iudicas alienum seruũ? Suo domino stat aut cadit. Sepe enĩ merentur temerarii iudices aliorũ vt aut in similibus: aut grauioribus excessibus cadere permittantur: vt discãt ex sua infirmitate compati aliene. Luc. vj. Nolite iudicare vt nõ iudicemini. In quo enĩ iudicio iudicaueritis iudicabimini. Quartũ in quo cauti esse debent nouicij est: vt nõ frangantur aduersitate vł temptatione. sed cogitẽt quia ad hoc venerũt: vt omnia que eis hac vita possint accidere sustineant ppter deũ. sicut qui intrat belluz: scit q̧ nõ quietẽ ⁊ delicias. sz laborẽ ⁊ vulnera oportet eũ expectare. Actuũ. xiiij. Oportet nos p multas tribulationes intrare in regnũ dei. Luc. vlti. Oportuit xp̃m pati. ⁊ ita intrare in gloriã suam.

¶ Explicit deuotus tractatulus dñi Gerardi de zutphanie. de spirituali bus ascensionibus. vna cum tractatulo de quattuor in quibus incipiẽtes deo seruire debent esse cauti: si

proficere volunt ad permaximam. vtilitatem in vita spirituali proficere cupientiuz in Monasterio beate Marie v̓ginis de mõteserrato/ ordinis scti bñdicti de obseruantia Impressum. per Johannẽ luschner alamanum. Sub expensis eiusdez monasterij. Anno dñi. Millesimo quadringentesimo nonagesimonono. xvj. mensis Maij.

Incipit i Explicit del De Spiritualibus ascensionibus Luschner, n.° 2.

impremta, alguna vegada hi ha la minúscula en el buit corresponent. — Un gravat en fusta. — fil.: cap de moro.

Portada, Sign. (a): Tractatus de spiritu // alibus ascensionibus. — fol. a ij ¶ De quīq; necessarijs in vita religiosa profice // re disponētibus. // — fol. (a 5): ¶ Incipit deuotus tractatulus dñi // Gerardi zutphanie de spūalibus ascensionibus // omnibus in spirituali vita proficere volentibus // non minus necessariijs (sic) q̄p vitlis. // ¶ De quinq; necesarijs in vita reli // giosa proficere disponētibus. Ca. j // (B) Eatus vir cuius est // auxilium abs te: ascensiones in cor // de disposuit..... — sign. c: vt te homini dei vicario claues hñti hūiliter sub // das vice ðī:... — sign. k: tam hoīes q̄p ip̄m dñm iesu; xp̄m qui ait. Discite // a me quia... — acaba fol. (l$_5$) v°. rat. 19: oportuit xp̄m pati. ꝛ ita intrare in gloriā suam. // ¶ Explicit deuotus tractatulus dñi // Gerardi de Zutphanie. de spirituali // bus ascensionibus. vna cum tracta// // tulo de quattuor in quibus incipiē// // tes deo seruire: debent esse cauti: si // [fol. l$_4$] proficere volunt ad permaximam // vtilitatem in vita spirituali profice // re cupientiu; in Monasterio beate // Marie v'ginis de mōteserrato / ordi // nis sctī bñdicti de obseruantia Im// // pressum. per Joahnnē luschner ala// // manum. Sub expensis eiusde; mo // nasterij. Anno dñi. Millesimo qua// // dringentesimo nonagesimonono. // xvj. mensis Maij. — fol. (l$_4$) v.° gravat en fusta: muntanyes, monestir, ermites i creus, la Mare de Déu amb el Nen serrant les muntanyes. Es l' usual d' En Luschner.

Es un dels incunables de Montserrat que més abunda. El seu gravat fou reproduït en el The early printers... lam. VII. i l'última p. en la Tip.Iber. n.° 150.

Existeixen exemplars: bibl. de Montserrat: bibls. nac. R. Acad. Espanyola i S. Isidro de Madrid; biblis. provs. Girona, Cáceres i Orense; biblis. univs. Barcelona, Oviedo, Santiago i Coimbra, posseint algunes d' aquestes biblioteques més d' un exemplar.

Cfr.: Ribas-Mendez, pp. 173-74, n.º 37; D. Caballero, n.º ccxi; Hain, n.º 16297; Haebler, n.º 292.

3

INCENDIUM AMORIS.

(27 Maig)

En 8ᵘ. — 32 fols. no num. — sign: a b c d⁸. — a ratlla tirada. — 27 ratlles a cada plana. — una sola tinta. — lletra gòtica de tres tamanys. — Caplletres de impremta, o bé els buits amb minúscula. — un gravat en fusta. — fil.: cap de moro.

Portada, fol. (a): Liber sancti Bonauenture // qui incendium amoris dici// // tur. alias regimen conscien// // tie vel fons vite. — id. vº.: gravat en fusta, com el del llibre anterior. — sign. a ij [comença el llibre] (E) Uigilans vero aĩaȝ // meam tanq̃ frigiditate tenebrataȝ // calescere... — sign. c: ¶ Sequitur de contemplatiõe quõ // ꝑ eaȝ peruenieñdũ... — sign. d: nõ per modum prolis. Si ergo deus vere lux est // inaccessibilis... — sign. d ij, rat. 22: Finit paruum bonũ. vel regi// // men consciẽtie sancti Bona// // uenture qȯ vocat̃ fons vite. — id. vº.: ¶ Incipit opus contemplatõis do// // ctoris seraphici sancti Bonauẽture // per hebdomadam. // ¶ Feria secunda. Flos primus // Jesus ineffabilis... — sign. (d_8) rat. 22: Amen. Finit opusculum sancti Bonauetu// // re meditationum. — id. v.º acaba: ¶ Explicit paruũ bonũ: siue regimẽ // conscientie: quod vocatur fons vite // vna cum oꝑe contemplationis. ad // omnes horas canonicas per totaȝ // hebdomadam a seraphico doctore // sancto bonauentura

tationem scientie τ vanam gloriā odiāt. ac denisi
paupertati altissime se cōformātes. orando τ medi
tando diuine dilectiōi iugiter assistant. Sic nimi
rum apparebit eis interius igniculus quidā vir
tutis increate. τ componens cor eorꝫ ad capien
dum calorē quo cūcta caligo ↄsumet. τ eleuabit
eos in ardorē amabilem τ amenissimū. vt tpalia
transcendant τ thronū teneāt in termino tranquil
litatis. Quo eīm scientiores sunt eo aptiores sunt
vel essent ad amādum si vere spernerent seipsos τ
ab aliis sperni gauderēt. Proinde quia hic vni
uersos excito ad amorez amorisqꝫ superferuidum
ac supnaturalem affectū. vtrūqꝫ ostendere cona
bor. istius libri titulus incendium amoris dicat.

Ecce descripsi eam ti
bi triplicit. Prouerbior. xxij. Cuꝫ
oīs scia debeat gerere trinitat] in
signe. pcipue illa scia que in sacra
scriptura docet. debet in se repñta
re vestigium trinitatis. Propter hoc sapiens eā
tibi tripliciter descripsisse dicit. pp̄ter triplicē ipi
intellectum spūalem: moralem scꝫ allegoricum et
anagogicuꝫ. Hic aūt triplex intellectus rñdet tri
plici actui hierarchico. scꝫ purgationi: illuminati
oni τ pfectioni. Purgatio aūt ad pacē ducit. Il
luminatio ad veritatem. Perfectio ad charitatē

Liber sancti Bonauenture
qui incendium amoris dici
tur. alias regimen conscien
tie vel fons vite.

Explicit paruū bonū: siue regimē
conscientie: quod vocatur fons vite
vna cum ope contemplationis. ad
omnes horas canonicas per totaꝫ
hebdomadam a seraphico doctore
sancto bonauentura editum. ad per
maximā vtilitateꝫ in vita spiritua
li proficere cupientium in Monaste
rio beate Marie virginis de monte
serrato / ordinis sancti benedicti de
obseruantia. Impressum per Johā
neꝫ luscher alamanū. Sub impensis
eiusdem monasterij. Anno domini
Millesimo quadringētesimo nona
gesimonono. xxvij. mensis Maij
Deo gratias.

Sign.: a ij v.°, Portadella i Explicit de l' INCENDIUM AMORIS
Luschner, n°. 3.

editum. ad per // maximã vtilitatez in vita spiritua // li proficere cupientium/in Monaste // rio beate Marie virginis de monte // serrato/ordinis sancti benedicti de // obseruantia. Impressum per Johã // nez luschner alamanũ. Sub impensis // eiusdem monasterij. Anno domini // Millesimo quadringẽtesimo // nona// // gesimonono. xxvij. mensis Maij // Deo gratias.

També d'aquesta obra se 'n feu una tirada de 800 exemplars. Sovint és citada amb els noms: Stimulus vel Regimen conscientiæ, Parvum bonum i Fons vitæ. Nosaltres hem adoptat: Incendium amoris, per ésser aquest el primer nom escrit a la portada del llibre.

Existeixen exemplars: bibl. de Montserrat; bibls. ñac., R. Acad. Esp. i S. Isidro de Madrid; bibl. de l'Escorial; bibls. provs. Girona, Cáceres i Orense; bibls. univs. Oviedo i Santiago.

Cfr. : Ribas -Mendez, p. 174, n.° 38; D. Caballero, n.° CCVIII; Hain, n.° 3500; Copinger, III. p. 247; Burger. p. 487; Haebler, n.° 66; Peddie, p. 118.

4

REGULA EXIMII PATRIS NOSTRI // BEATISSIMI BENEDICTI

(12 Juny)

En 8.ᵘ — 44 fols. no num. — sig. a b c d e⁸ f.⁴ — va errada la sign. c que rept. b; i d iij que diu d ij. — 27 rat. a cada p. — a ratlla tirada. — una sola tinta. — lletra gòtica de tres tamanys. — caplletres de impremta. fil.: cap de moro.

Portada: Regula eximij patris nostri // beatissimi Benedicti // — gravat de Montserrat en fusta. — sig. a ij: Incipit prologus regule

Incipit prologus regule eximij patris beatissimi Benedicti

Sequitur tertius regule. De generibus mo- ... Ca.j
Qualis debet esse abbas. Ca.ij. Cuacho[illegible]. ca.j
De adhibendis ad consilium fratribus. ca.iij
Que sunt instrumenta bonorū operum .ca.iiij
De obedientia. Ca.v
De taciturnitate. ca.vj
De humilitate. ca.vij
De officijs diuinis in noctibus. ca.viij
Quāti psalmi dicēdi sunt nocturnis hor[is]. ca.ix
Qualiter estatis tēpe agat nocturna laus. ca.x
Qualiter dominic[is] diebus vigilie agantur. ca.xj
Quomodo matutinorū solennitas agat .ca.xij
Priuatis diebus qualiter matutinorum solen- nitas agatur. ca.xiij
In natalicijs sctōx qualiter agant vigilie. c.xiiij
Quibus temporibus dicatur Alleluia. ca.xv
Qualiter diuina opera p diem agantur. ca.xvj
Quāti psalmi p easdē horas canēdi sunt. ca.xvij
Quo ordine psalmi dicendi sunt. ca.xviij
De disciplina psallendi. ca.xix
De reuerentia orationis. ca.xx
De decanis monasterij. ca.xxj
Quomodo dormiant monachi. ca.xxij
De excommunicatione culparum. ca.xxiij
a ij

Saluta matrem virginem.
Vel signa cruce faciem.
Aut carnis sit afflictio.
Cessabitqz temptatio.
Si vis prudenter viuere.
Comunem cursum sequere.
Mulierum consortia.
Sint a te remotissima.
Si nouum velis agere.
Prelatos tuos consule.
Ne post hec te derideant.
Sed excusatum habeant.
A M E N

Explicit regula eximij patris nostri beatissimi benedicti. In monasterio beatissime virginis Marie de monteserrato ordinis eiusdem sancti de obseruātia. Impressa per magistrū Johannez luschner alamanū expensis eiusdem monasterij. Anno domini millesimo quadringētesimo nonagesimo nono. xij. mensis Junij

Taula i Colofó de la REGULA E. P. N. B. BENEDICTI.
Luschner, n.° 4.

exi // mij patrꝫ btissimi Benedicti // ¶ Sequitur textus regule. De generibus mo// // (nachorū... — signo a iij v.º- ratlla 6: ¶ Monachus sic exponitur per ethi // mologiam. ut sequitur. // Per M Miles fortꝫ in demonū īpugnatiōe // Per O Obediēs ⁊ hūilis..... — sign. a iiij: Incipit prologus regle san// // ti Benedicti abbatis. // (O) Bsculta o fili precepta // magistri. ⁊ inclina aurem cordis // tui. ⁊ admonitionē... — sig. (a 6) rat. 4:... Explicit ꝓlogꝰ // ¶ Incipit textus regule. De generi- // bus monachorum. Ca. j // (M) Onachoruꝫ quattu // or ēe genera maīfestū est..... — sign. b: (seni) orum tm̄ vtatur cōsilio. sicut scriptum est. Om̄ia // fac... — sign. c. (b): occurrāt ad quīquagesimū. qui cuꝫ antiphona di // catur. Post quē alij..... — sign. d: (I) Nfirmorū cura ante om̄ia ⁊ suꝑ om̄ia adhibenda est. vt sicut reuera christo: ita eis ꝑuiatur. // — sign. e: (nul-) latenus societur: neqꝫ colloquatur. Sed si obuia // uerit aut viderit... — sign. f: (P) Recauendum est: ne // quauis occasione ꝑsumat alter alte // rum defendere... — sign. f ij v.º ratlla 11: ¶ Explicit regula sanctissimi patris nostri Be // ne dicti. Tu aūt dn̄e miserere nostri. Deo gratias // Hec est breuis cōpilatio san// // cte regule patris nostri bea// // tissimi benedicti. // (segueixen cent versos que resumeixen les perfeccions del monjo) — Acaba. sign. (f.$_4$ v.º) ratlla 14: ¶ Explicit regula eximij patris no// // stri beatissimi benedicti. In mona// // sterio beatissime virginis Marie de // montesserrato ordinis einsdem sanc// // ti de obseruācia. Impressa per ma // gistrū Johanneꝫ luchner alamanuū // expensis eiusdem monasterij. Anno // domini millesimo quadringētesimo // nonagesimonono. xij. mensis Junij•

El Dr. Haebler dóna la descripció d'aquest llibre en el Suplement n.º 46. Remarquem les següents inexactituts: fo a 2, a de dir fo a 4; en el Explicit diu:... ordinis *eiasdem* (sic) san // cti; el text imprès diu clarament: *einsdem*. Vegi 's el facsímil. S'en va fer una tirada de 800 exemp.

Existeixen exemplars: bibl. de Montserrat; biblis. nacs. Madrid i Paris; bibls.

provs. Girona, Cáceres, Orense; bibls. univs. Caller, Santiago, Oviedo; i bibl. municipal de Providence.

Cfr.: Ribas-Mendez, nº 39; Caballero, CCVII; Hain, add. 2776 a; Burger, p. 487; Haebler, nº 46 i sup.; Reichling, apendix V, p. 88; Peddie, p. 94.

5

DE INSTRUCTIONE NOVITIORUM (St. Bonaventura)

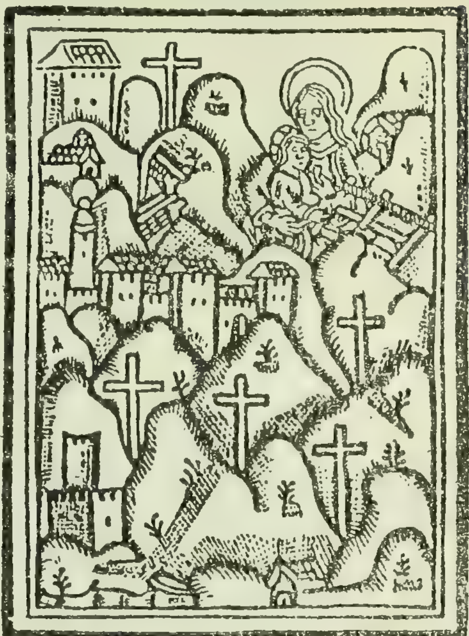
(16 Juny)

En 8.ⁿ — 20 fols. no num. — sign.: a b^8 c^4. — a ratlla tirada. — 27 rat. a cada plana. — lletra gòtica de tres tamanys. — capitals de impremta, o bé minúscules en els buits corresponents. — dos gravats en fusta.

Portada: Sanctus bonauētura de in// //strutione nouitioruȝ. ꝛ de quatuor // virtutibus cardinalibus. — dessota gravat en fusta. — v.º: Taula. — Acaba fol. c 4 v.º rat. 4: recepit aliquam gratiam spiritualem. // Explicit instructio nouitioꝝ. vna // cuȝ tractatu de quatuor virtutibus // cardinalibus edito a sancto Bona // uentura in monasterio btīssime vir// // ginis Marie de monteserrato ordi // nis sancti Benedicti de obseruātia // Impressum per Johanneȝ luschner // alamanū expensis eiusdem mona// // sterij. Anno domini. millesimo qua // drīgētesimo nonagesimonono. xvj // mensis Junij.

No' n donem la descripció més extensa perquè no 'ns és estat possible tenir-ne cap exemplar complert, malgrat de ésser un llibre abundant. S' en feu una tirada de 800 exemplars.

Sanctus bonauẽtura de in-
structione nouitiorũ. ⁊ de quatuor
virtutibus cardinalibus.

anime que in purgatorio erant longo tẽpore pur-
gature. In tertia. quotienscunq̧ omittit vł attra-
hit flatum id est anhelitum siue spiritum: totiens
recipit aliquam gratiam spiritualem.

¶ Explicit instructio nouitiorũ. vna
cũ tractatu de quatuor virtutibus
cardinalibus edito a sancto Bona-
uentura in monasterio btissime vir-
ginis Marie de monte serrato ordi-
nis sancti Benedicti de obseruãtia
Impressum per Johannez luschner
alamanũ expensis eiusdem mona-
sterij. Anno domini. millesimo qua-
drigẽtesimo nonagesimonono. xvj
mensis Junij.

Portada i Colofó de l'INSTRUCTIO NOVITIORUM
Luschner, n.º 5.

Existeix al: Brit. Mus. de Londres; bibl. nac. Madrid; bibls. provs. Girona, Orense i Càceres; bibl. univ. Santiago.

Cfr. : Ribas-Mendez, p. 174, n.° 40; D. Caballero, n.° CCXII; Hain, n.° 3508; Proctor Supp. I 9613 a; Burger, p. 487; Haebler, n.° 62; Reichling, App. I. p. 106; Peddie, p. 119.

6

MISSALE BENEDICTINUM. (I)

En foli. — 333 fols. — foliació: (8) IX - XXIII (1) XXV - CLXXIII (1) CLXXV - CLXXVIII (1) CLXXX - CCCV (4) CCCX - CCCXXXVI 11 ; les onze últimes sens foliar. — sign.: b^8 c^7 d - k^8 l^6 m - y^8 z^7 aa bb^6 cc pp^8 qq^5 rr^9 ss^8 tt^{10} ✠^{10}. — a dos corondells de 33 ratlles cada un.— lletra gòtica de quatre tamanys. — capitals vermelles i negres de impremta.— imprès en negre i vermell. — tetragrames en vermell sense notes musicals. — filigranes: mà i estrella; columna amb creu; creu petita de braços iguals; creu de dos braços.

Fols. (1-8) manquen.— fol. IX corond. 1er: (S)Acrificijs p̄nti Sacr̄. // bus q̄s domine inten// // de placatus: ut ꝛ deuotioni // nostre ꝓficiāt ꝛ..... — fol. (XXIII) manca casi tot. — fols. (CLXXIX i CCCVI - CCCIX) manquen. — fol. CXXXVII col. 1^a: nō occides. Qui aūt occide// // rit: reus erit iudicio. Ego aūt // dico vobis: qꝛ oīs q̄ irascit̄ fra // tri..... — fol. CCCXXXVI v.° cor. 2 ratlla 28, en vermell: Bn̄dictio lectorꝫ. [en negre:] Dn̄s custo // diat introitū tuū ꝛ exitū tuū // auferat a te spm̄ ... — sign: ✠ cor. 1.er : (A) D mensaꝫ dulcissimi con // uiuij dn̄e iesu xp̄e rex

an// // geloꝝ ego... — sign: ✠¹º rect. cor. 2.ºⁿ: se prop'e. Sceđa. Cōcede nos // famulos tuos. Tertia. De' q̃ errā // tibus. Et in omnibus istis di // citur Gloria ⁊ Credo. // [en vermell:] ¶ Ad honorem ⁊ gloriaꝫ dei // omnipotentis eiusqꝫ gloriose // matris virginis Marie finit. // Missale ꝑm consuetudinē mo // nachorū congregationis san // cti Benedicti de Ualladolid // Impssum in monasterio bea // tissme virginis Marie de mō // teserrato: expēsis eiudē mo// // nasterij. Per Iohannē Lus //chner Allemanū. Anno dñi Millesimo quadrigētesimo // nonagesimonono. // — el gravat acostumat d'En Luschner. — v.º en blanc.

Hem d'agrair aquesta descripció a la fina amabilitat de D. Ferrand Bruner, a qui cap la glòria d'haver trobat el famós missal, i d'haver-lo descrit complertament per primera vegada. Cóm fou aquesta troballa podran enterar-se 'n els llegidors d'ANALECTA en l'article següent degut a la ploma de l'il·lustrat Sr. Bruner.

Abans de la destrucció de Montserrat, s'en guardaven en nostra biblioteca tres exemplars, un en pergamí i dos en paper; després va desapareixer del tot, no coneixent-se d'ell res mes que el colofó i encara mal copiat. Li donem el n.º6 de nostres incunables per creure que és aquest el que li pertoca. Sabem pel colofó que fou imprès en 1499; d'aquest any tenim cinc llibres més. La campanya tipofràfica d'En Luschner a Montserrat començà, com ja havem dit, pel Febrer de 1499; al 16 d'Abril ens dóna ja un llibre, dos al Maig i dos més al Juny; des d'aquest mes no trobem cap altre llibre estampat a Montserrat a l'any 1499; aquest silenci s'explica naturalment, suposant que durant aquests sis mesos s'estampà el missal.

Existeix un exemplar: bibl. nac. de Chile, únic fins ara conegut.

Cfr. Ribas-Mendez, p. 174, n.º 41; D. Caballero, nº 206; Hain, n.º 11268; Haebler, n.º 439.

7

CANON MISSÆ

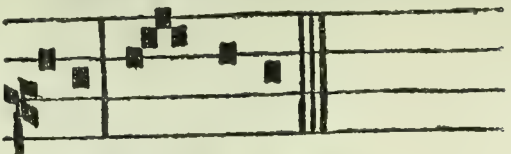
El Dr. Haebler diu en el nº. 116: «Canones Missæ, Juan Luschner, 1499. — Con referencia al P. Ribas menciona Diosdado Caballero este libro y apoya sus noticias en las cuentas del Monasterio, de que tan abundantes extractos publicó Mendez. Pero en estas cuentas no se mencionan los Canones Missæ, y por eso me parece que hay error en lo dicho por Diosdado Caballero.....»

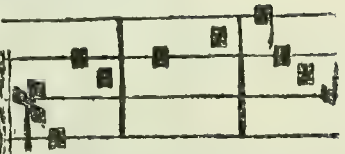
Certament que el no parlar el P. Mendez d'aquest imprès, ni esmentar-se en els llargs fragments dels comptes, podia induir a duptar de la seva existència, i més encara com sigui que no s'acaba de compendre l'utilitat d'uns Cànons separats del missal. Creiem, però, que des d'avui restarà en ferm l'existència llur. Ja es feia un xic difícil refusar la notícia que citant al P. Ribas en feia En Caballero; ara davant de un petit detall del missal trobat, el dupte sobre els cànons s'esvaneix. Ens diu el Sr. Bruner que el Missale Benedictinum del 1499 no té notació musical. Coneguda aquesta dada, la història dels Cànons es refà per ella mateixa. Recordi's que entre'l material comprat a l'inaugurar-se la impremta de Montserrat es parla del coure o aram, *para el instrumento de las notas*; aqueixes notes no estarien enllestides al fer-se'l Missal, i es tirà endavant deixant les ratlles corresponents (com és freqüent en llibres litúrgics d'aquesta època). Un cop fetes les notes els deuria recar de que el Missal hagués eixit, per a dir-ho així, incomplert; i es procediria a reeditar les parts del cant amb la notació corresponent, i se li daria el nom de Cànon per ésser aquesta una de les parts més notables, compresos els prefacis, en que hi entra el cant. Així s'explica que no's parli dels Cànons en els comptes, car les seves despeses serien ajuntades amb les del Missal, del qual en certa manera formaven part. I pot molt bé atribuir-se a la mateixa causa el silenci del P. Mendez, qui no'ls consideraria com llibre a banda.

No sabem si s'imprimirien aquest any o bé al 1500; però, hem determinat de posar-los aquí per la relació que tenen amb el Missal.

No n'hi ha cap exemplar conegut.

Cfr.: D. Caballero, n.º CCXIV; Copinger, vol. II n.º 1429; Haebler, n.º 116.

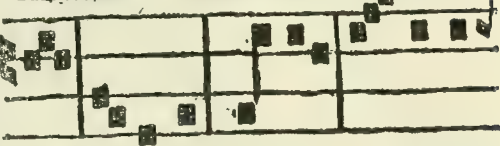

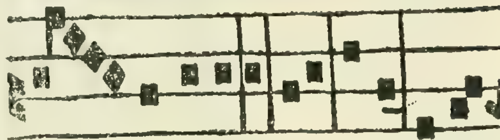

Fols. xvi i xix de l' Hymnorum Intonationes
Luschner, n.° 9.

ANY 1500.

8

EPISTOLA DE J. GERSON

En 8.ᵘ — 12 fols. no num. — lletra gòtica.

En temps del P. Ribas n' existia un exemplar a Montserrat, és ell qui ens dóna les dades damunt notades, afegint que s'imprimí al 1500 i que generalment es troba unida a algun altre llibre ascètic dels impresos a Montserrat; ço que fa tenir confiança de que apareixi algun dia.

No n' hi ha cap exemplar conegut.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 175, n.° 47; D. Caballero, n.° CCXXXIV; Hain, n.° 7731; Burger. p. 487; Haebler, n.° 299; Peddie, p. 288.

9

HYMNORUM INTONATIONES.

En 8ᵘ. — XL? fols. num. + 8 al començ sens numerar. — sign.: a b c d e⁴ (el primer quadern sense signatura, probablement). — Al marge superior, a la part esquerra, duu *cada plana* les signatures següents: A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y ʒ ꝛ ꝯ ꝶ aa bb cc dd ee ff gg hh ij kk ll mm nn

oo pp qq rr ss tt uu xx yy ꝫꝫ Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll.— 13 ratlles a cada plana en el primer quadern: *Tabula.* — el rest del llibre, tres ratlles de música per plana, amb el text dessota cada ratlla. — a dues tintes, títols i tetragrames en vermell. — lletra gòtica d' un sol tamany — Caplletres florejades i xilogràfiques. — fil. mà i estrella.

Portada, manca en l' exemplar que descrivim. — fol (2). en vermell: Tabula huius operis [en negre:] In aduētu dn̄i... — sign. a, en negre: A [en vermell] In aduentu domini I // en negre: (C) Onditor alme side// // rū: eter na lux... — sign. b, en negre: R [en vermell:] In resur. dn̄i ad v's. IX // en negre: (A) D cenā agni ꝓvidi: // ꝛ stollis alb' cādidi... — fol. XVI, al mig, en vermell: Expliciunt hymni // dominicales. // Incipiunt hymni // sanctorales. // — acaba (?) fol. XL v.° lumē cr̄ derꝫ: lumē beatū p̄di.

El Dr. Haebler diu en el n°. 321: «Hymni. — Montserrat, por Juan Luschner 1500. Esta edición de los himnos, que probablemente fueron acompañados de su Aurea expositio, no se conoce sino por las cuentas de la imprenta de Montserrat. Se imprimió durante la segunda campaña tipográfica de Luschner que empezó en 1 de Mayo de 1500 y concluyó a mediados del mes de Noviembre del mismo año. En este periodo además de otros libros se tiraron 406 copias de estos himnos, todos en papel. Pero no se conoce ni un solo ejemplar de ellos. El hecho de que los mencione Hain no prueba que tuvo noticia de un ejemplar de ellos, porque Hain incluyó en su Repertorium todos los libros de cuya existencia tuvo noticia fidedigna, y la de las cuentas del Montserat no permite dudar que el libro se imprimió. Mas ni en la biblioteca del Montserrat, que tantas noticias de libros rarisimos y hoy perdidos proporcionó a Mendez, se tuvo un ejemplar de estos Himnos. Con esto poca esperanza nos queda que vuelva a aparecer».

Sortosament n' hem pogut veure un exemplar, que encara que no íntegre, és més que suficient per a fer-se 'n una idea. No tenim el més petit dubte que 'l llibre que acabem de descriure és el que Ribas-Mendez titulen, n°s. 27 i 30, Himnos i el que D. Caballero, Hain i Haebler anomenen Hymni. Nosaltres hem gosat

donar-li provisionalment el títol de Hymnorum intonationes per creure que és aquest el que de fet duu el llibre. Els autors citats al donar-li el nom de Himnos, o traduït en llatí, Hymni, s' han degut de fixar exclusivament amb el nom tal com sona en els comptes de la nostra antiga impremta; ara bé, tenim altres exemples que proven còm no 's tractava de donar, en dits comptes, el títol de l' obra bibliogràficament, si no d' expressar breument el contingut del llibre. Així tenim entre els llibres impresos del 4 de febrer del 99 fins l' Abril del 500 les: *Reglas*, i tothom sap que el verdader títol d' aquesta obra és: Regula eximii Patris nostri beatissimi Benedicti. El nom de: Hymnorum intonationes no és de nostra invenció, és el que se li dóna en el tantes vegades citat: Liber de Reformatione huius monasterii, escrit per aquells mateixos dies. Nosaltres l' adoptem per estar molt més en consonància amb el contingut del llibre, ja que aquest no conté dels himnes més que la primera estrofa, i anava destinat als cantors que entonaven l' himne seguint desprès tot el chor. Són, doncs, verament les entonacions o començaments dels himnes. Si el Dr. Haebler s' hagués fixat amb aquesta segona denominació del L. de R. huius Monast. no hauria suposat que contingués l' aurea expositio.

L' exemplar que hem descrit, únic que coneixem, hem d' agrair-lo a la bondat del Sr. Font de Rubinat, el qual ens el deixà com un fragment molt interessant probablement imprès a Montserrat. No 's va equivocar l' il·lustre bibliòfil. Un estudi del seu contingut i un coteig amb el Processionarium i altres impresos d' En Luschner ens han dut al convenciment de que tenim entre mans l' Hymnorum intonationes. Malhauradament aquest exemplar no és complert. Ultra de que els primers vuit fulls actuals estant menjats del marge dret interessant el text, manquen al menys la portada i el fol. (8), que per desgràcia és l'últim de la *Tabula huius operis*; si aquest full existis sabriem si el present exemplar acaba o no. Nosaltres, però, ens decantem a creure que llevat dels fols. (1 i 8) no li manca res més. Fonamentem aquesta opinió en el text que lògicament deu donar-se per termenat en el fol. XL, ja que conté l' himne de Completes; i en que el fol. LX. acaba el quadern e, i hom no troba matèria per a que se 'n pugui omplir un altre.

D' aquesta obreta varen fer-se 'n 406 exemplars de paper, venent-se al preu de 40 mrs.

Unic exemplar avui existent, biblioteca de D. Pau Font de Rubinat, Reus.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 172 n.ºs 27 i 30; D. Caballero, n.° CCXXXII; Hain; Haebler, n.° 321.

10

OFFICIUM DEFUNCTORUM

En 8.ᵘ — 24 fols. no num. — sign: a b c⁸. — a cada plana tres ratlles de música amb text davall de cada una. — lletra gòtica de un sol tamany. — en negre i vermell. — Caplletres de impremta.

Fol. a: (P) lacebo dño in regi// //one vivoꝝ Dilexi quoniam // (H) eu me ꝗ ĩcholatꝰ // v.º: meus... — sign. b: Quia peccaui nimis ĩ vita // — Acaba fo. (c⁸) v.º rat. 3: Kyrie leyson.

Tot el transcrit és tralladat del n.º 573 (5) del Dr. Haebler el qual hi afegeix la nota següent: « Aunque de este folleto se habla en las cuentas de la imprenta del Montserrat, no me habia atrevido a incluirlo en la Bibliografia Ibérica del siglo XV por carecer absolutamente de otras noticias de ello. Pues bien, en 1903 se me mandó por la Casa Karl Hiersemann de Leipzig para estudiarlo un pequeño volumen, impreso en vitela de rojo y negro, con capitales de adorno muy bonitas y con la música impresa tambien. Y este fué el ejemplar único conservado de los Responsoria arriba descritos. No sé donde haya venido a parar el impreso preciosísimo; probablemente habrá pasado a alguna biblioteca particular de la América del Norte, con las cuales el Sr. Hiersemann tenia relaciones de negocios muy estrechos. »

Creiem que els futurs bibliògrafs de Montserrat tornaran a ocuparse d'aquest imprès, no trobant suficients les notícies que en dóna el Dr. Haebler. Per la transcripció que fa del text, es veu clarament que es tracta no sols dels responsoris, sino de tot l'ofici de difunts, en el qual va íntegra la part del cant, antífones i responsoris, i indicats els psalms. D'aquí que nosaltres hagim adoptat el títol de Officium, en lloc de Responsoria, seguint el L. de Reform. h. Monast. per estar del tot conforme amb el contingut del llibre i que és de segur el que es llegeix a la porta-

da. D'aquesta no se'n parla en la descripció anterior, però això es degut a que l'exemplar descrit, encara que no ho digui el Dr. Haebler, és incomplert. No cal al·legar que el primer full duu la sign. a; ben mirat aquest detall, havia ja de fer sospitar que no era íntegre, car generalment els incunables (i els de Montserrat tots, sense excepció) no duen mai signat el primer foli; i quan un fol. porta la sign. a, té, com en el « Directorio de las Horas Canónicas », l' « Exercitatorium vitae spiritualis » i d'altres, un quadern anterior, o sense signatura o signat j ij iij etc. El llibre que'ns ocupa deu tenir, abans de la primera fulla que descriu l'Haebler, un quadern contenint la taula i la portada, tal com passa amb el « Hymnorum Intonationes », que té d'altra banda identitat tipogràfica amb l' «Oficium Defunctorum » : mateix tamany, tres ratlles de música a cada p. , a dues tintes, etc.

D'aquesta obra se'n tiraren 308 exemplars en paper i 43 en pergamí, venentse a 40 mrs.

Fa una vintena d'anys n'hi havia un exemplar a la església parroquial d'Adahuesca (prov. d'Osca); així m'ho han assegurat, independentment l'un de l'altre, dos monjos benedictins que a l'anar a celebrar unes funeralles en dita església, tingueren l'agradable sorpresa de llegir en un petit llibret gòtic de difunts el peu de impremta de Montserrat; detall tampoc esmentat pel Dr. Haebler i que confirma la manca de fulls en l'exemplar descrit per ell. No és fàcil endevinar on ha anat a parar l'exemplar d'Adahuesca. Nosaltres, de poc, regiràrem tots els llibres de dita església; fou, però, infructuosament; el llibre no aparagué.

11

BUTLLA DE INDULGÈNCIES

Res de cert pot dir-se encara de les butlles que s'imprimiren a Montserrat fins l'Abril de 1500. Es compren que un full de paper pugui extraviar-se amb més facilitat que un llibre; és, però, ben estrany que de unes dues centes mil butlles que varen imprimir-se no se'n hagi conservat ni una. El Dr. Haebler en el n.º 107, Sup. ne descriu una pensant-se que és d'En Luschner, 1500. Es un

ordini. vagos recursus syde
rum. Et noctibus vel lumi-
ni. directiõis terminũ. ꝑ nos
dies ꝛ mensiũ. signum daret
notissimũ. Illumina cor ho
minũ. absterge sordes menti
um. resolue culpe vinculum.
euerte moles criminũ. Pre-
sta pater piissi. ℣. Dirigatur
dñe. Ad mag. añ. Fecit mi-
hi deꝰ meꝰ magna q2 potẽs
est: ꝛ sanctũ nomẽ eius. Oro
GRatias tibi agimꝰ do
mine custodisti per diem:
grates tibi exsoluimꝰ custo-
diendi p noctem: representa
nos domine matutinis hor[is]
incolumes. vt nos omni tem-
pore habeas laudatores. ℟.
¶ Fer. v. ad vš. ã. Dñe pba
DOmine ps. cxxxviii sti.
pbasti me ꝛ cognouisti
me: tu cognouisti sessionem
meã ꝛ resurrectiões meã. In
tellexisti cogitationes meas
delonge: semitã meã ꝛ funi-
culum meum inuestigasti.
Et omnes vias meas preui
disti: q2 nõ est sermo in lingua
mea. Ecce tu dñe cognoui-
sti omnia nouissima ꝛ ãtiqua:
tu formasti me ꝛ posuisti su-
per me manũ tuam. Mirabi
lis facta est scia tua ex me:
confortata est ꝛ nõ potero ad
eã. Quo ibo a spũ tuo: ꝛ quo
a facie tua fugiã. Si ascẽde
ro in celũ tu illic es: si descẽ
dero i infernũ ades. Si sum
psero pennas meas dilucu-
lo: ꝛ habitauero in extremis
maris. Etenim illuc manus
tua deducet me: ꝛ tenebit me
dextera tua. Diuisio.
ET dixi forsitan tenebre
cõculcabunt me: ꝛ nox illumi-
natio mea in delitiis meis.
Quia tenebre nõ obscurabũ
tur a te, ꝛ nox sicut dies illu-
minabitur: sicut tenebre eius
ita ꝛ lumen eius. Q2 tu pos-
sedisti renes meos: suscepi-
sti me de vtero matris mee.
Confitebor tibi q2 terribili-
ter magnificatus es: mira-
bilia opa tua ꝛ aĩa mea co-
gnoscet nimis. Nõ ẽ occul
tatũ os meũ a te qđ fecisti in
occulto: ꝛ substantia mea in
inferioribus terre. Imperfe-
ctum meũ viderũt oculi tui:
ꝛ in libro tuo oẽs scribentur:
dies formabũtur ꝛ nemo in
eis. Mihi aũt nimis honora

ficati sunt amici tui deus: ni
mis confortatus est pncipatꝰ
eoꝝ. Dinumerabo eos ꝛ sup
arenã multiplicabũtur: ꝛ sur
rexi ꝛ adhuc sum tecum. Si
occideris deus peccatores: viri
sanguinum declinate a me.
Q2 dicitis in cogitatiõe: ac
cipiãt in vanitate ciuitates
suas. Nonne q oderũt te dñe
oderã: ꝛ sup inimicos tuos
tabescebam. Perfecto odio
oderam illos: ꝛ inimici facti
sunt mihi. Proba me deus
ꝛ scito cor meum: interroga
me ꝛ cognosce semitas me-
as. Et vide si via iniquita-
tis in me est: ꝛ deduc me in
via eterna. Aña. Dñe pbasti
me ꝛ cognouisti me. Aña. A
viro iniquo Psalmꝰ. cxxxix
ERipe me dñe ab homi
ne malo: a viro iniquo
eripe me. Qui cogitauerunt
iniquitates in corde: tota die
constituebãt prelia. Acuerũt lin
guas suas sicut serpẽtes: ve
nenũ aspidum sub labiis eo
rum. Custodi me dñe de ma-
nu peccatoris: ꝛ ab hoibus ini-
quis eripe me. Qui cogita-
uerunt supplantare gressus
meos: absconderunt superbi la
queũ mihi. Et funes extẽde
runt in laqueũ: iuxta iter scã
dalum posuerũt mihi. Dixi
dño deꝰ meus es tu: exaudi
dñe vocem depcatiõis mee.
Dñe dñe virtꝰ salutis mee: ob
umbrasti sup caput meum in
die belli. Nõ tradas me do
mine a desiderio meo peccatori:
cogitauerũt cõ me ne dereliq-
as me ne forte exaltent. Ca
put circuitꝰ eoꝝ: labor labio
rũ ipsoꝝ opiet eos. Cadẽt su
per eos carbones: i ignẽ deiici
es eos i miseriis nõ subsistẽt.
Vir linguosus nõ diriget in
terra: virũ iniustũ mala capi
ent in interitu. Cognoui q2 fa
ciet dñs iudiciũ inopis: ꝛ vi
dictã pauperũ. Veruntñ iu-
sti cõfitebũtur noĩ tuo: ꝛ habi
tabunt recti cum vultu tuo.
Añ. A viro iniquo libera me
dñe. Añ. Dñe clamaui. Ps.
DOmine clamaui cxl.
ad te exaudi me intẽde
voci mee cum clamauero ad
te. Dirigatur oro mea sicut in
cẽsus i cõspectu tuo: eleuatio
manuũ mearũ sacrificiũ ve-
spertinũ. Pone dñe custodiã

I ii

Fols. LXV v°.. LXVI, reduits, del BREVIARIUM BENEDICTINUM (1)
Luschner, n. 12.

greu error del docte bibliògraf alemany, qui no va fixar-se, com ho feu el Sr. Miquel i Planas, que al començ de dita butlla és fa menció del Papa Juli II, elegit al 1503. No pot ésser, doncs, la butlla de l'any 1500, ni feta a Montserrat per En Luschner; la dada M D que es llegeix en la mateixa, es posà per permetre afegir a mà els anys successius en que 's distribuissin les butlles.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 172, nº. 26; D. Caballero, CCXIII; Hain, 4084; Burger, p. 487; Haebler, n.º 107, Sup; Miquel i Planas, I. 206 i 208; Peddie, p. 141.

12

BREVIARIUM BENEDICTINUM (I)

(18 Abril)

En 8.º — 604 fulls num: [10] - clxxxx [2]; - cccij. — sign: [10] a z[8] ꝛ[8]; A-X[8], AA-XX[8], A a - G g[8] H h.[10] — a dos corondells. — 32 ratlles a cada un d'ells. — lletra gòtica de dos tamanys. — en vermell i negre. — Capitals de impremta i lombardes.

Portada, en vermell: Breuiarium s'm consuetudinē mo// // nachoꝝ congregationis sancti Be// // nedicti de valladolid. // — fol. 1 b — 10 calendari etc. — fol. j : Dominica prima aduentus // cor. 1 rat. 2 : ¶ In nomine dñi nostri ie// // su xp̄i. Incipit ordo breuiarij monastici s'm cōsuetudi // nem nigrorū monachorum // ordinis almifici patrꝫ Be// // nedicti cōgregatiōis de ob// // seruantia. s. benedicti vallis // olletani. // ... — fol. clxxxx v.º cor. 2 rat. 22 : ¶ Finit dominicale. — dos fulls en blanc. — fol. A i amb el n.º j : Feria. ij. ad primā. // cor. 1 rat 2 : ¶ Incipit ordo psalterij ac // officij ferialis... — Acaba en el fol. ccccj v.º cor. 1 rat. 29 : ¶ Impressum in Monasterio beatissime v'ginis

In die pasce. cvj.

Si habuerimus fidē q̄ pos‑
sit sanguinē fundere. inpu‑
tabit nobis cruoris effusio.
R̸. Congratulamini mihi
oēs q̄ diligit[is] dñm. q2 quē q̄‑
rebā apparuit mihi. Et dū
flerē ad monumētū vidi dñs
meū alla. V̸. Recedētib9 di‑
scip[u]lis nō recedebā. s3 amo‑
ris eius igne succensa arde‑
bā desiderio. P̸. Et dū. Lc. vij.
O Vere infelices iudei. o
vere miseri atq3 misera
biles: q̄ nō intellexistis cum
q̄ p esayā p̄missus ē vt po
neret in fundamētis syon et
p̄ p[ro]ph[et]ā vtrūq3 p̄iungeret esse
dñm saluatorē et esse dei filiū.
R̸. Virtute magna redde‑
bāt apostoli. Testimoniū re‑
surrectiōis iesu christi domi
ni nr̄i alla alla. V̸. Repleti q̄
dem sp̄ū sancto loq̄bant ver
bum dei cū fiducia. P̸. Teste.
H Unc vos rex‑ basi[li]. Lc.
edificātē quōdā vīri.
p̄gregatōes dñi. τ tēpli eius
misteria custodientē q̄ repro
batus a vob' fact9 est in ca‑
put āguli. in p̄mā eccliā3 iu
deo3 p̄p[o]p[u]lo cōgregatā et cre‑
dētes ex nationib9 in vnum
gregē τ mysteriū federauit.
R̸. Tulerūt dñm meū, τ ne‑
scio vbi posuerūt eū. Dicūt ei
angeli. Noli flere maria. sur‑
rexit sicut dixit. P̸cedet vos
in galileā ibi eū videbit[is] alle
luya alla. V̸. Dū ergo fleret
inclinauit se τ p̄spexit i mo‑
numēto τ vidit duos ange‑
los in albis sedētes q̄ dicūt
ei. P̸. Noli. Ad cant. a. P̸o‑
stulaui patrē meū alla. dedit
mihi gētes alla. in hereditā‑
tē alla. Cant. Quis ē iste q̄
venit. P̸. Gauisi s[un]t discipuli
alla. Viso dño. all'. Scdm marc.
I Nillo tp̄e: Maria ma‑
gdalene τ maria iacobi
τ salome emerūt aromata: vt
venientes vngerēt dñm iesū.
Et valde mane vna sabbato‑
rum venit ad monumentū: orto
iā sole. Et rel'. Ome. b. greg.
pape. Multi vob' lectōibus
fratres kmi p dictatū loqui
p̄sueuerā. s3 q2 lacessēte sto‑
macho ea q̄ dictauerā legere
ip̄e nō possum: quosdā vrm
minus libēter audictes inte‑
cor. R̸. Surrexit pastor bo‑
nus qui posuit animā suam
pro ouibus suis. Et pro sua

o ij

In die pasce.

gelus dñi locut9 ē mulierib9
dicēs. quē q̄rit[is] an ih3 q̄rit[is]
iā surrexit: venite τ videte alla
alla. V̸. Jesum q̄ritis naza‑
renū crucifixum. surrexit nō
est hic. P̸. Venite. Lectio. iij.
H Ē sunt porte de q̄bus
in vicesimo psalmo in‑
ter se angeli loq̄batur: ingres
sum dño preparātes. Attol
lite portas p̄ncipes vr̄as: τ
eleuamini porte eternales. τ
introibit rex glorie. R̸. Ec‑
ce vicit leo de tribu iuda ra‑
dix dauid apire librū τ solue
re septē signacula eius. alla
alla alla. V̸. Et vnus de seni
oribus dixit mihi ne fleueri[s]
dign9 est agnus qui occisus
est accipe virtutē τ fortitudi
nē. P̸. Alla alla alla. Lec. iiij.
P Ulcre eleuari dicūtur
porte: τ in sublimi eri‑
gi. Siq̄dem iuxta dispensati
onē carnis τ mysteriū atq3
victoriā crucis: maior ingre
dit ad celos q̄ ad terras ve
nerat. R̸. Maria magdale
ne τ altera maria ibant dilu‑
culo ad monumētū. ih3 quē
q̄ritis nō est hic surrexit sic
locutus est. P̸recedet vos i
galileā ibi eū videbitis alla
alleluya. V̸. Cito euntes di‑
cite discipulis eius τ petro
q2 surrexit dñs. P̸. P̸recedet.
In. ij. noct. añ. Ego dormi‑
ui τ somnū cepi, τ resurrexi
qm̄ dñs suscepit me. alla al‑
leluia. Ps. Dñs illuminatio.
V̸. Surrexit dñs vere alla. Et
apparuit simoni alla. Lc. v.
H Ec porta dñi iusti in‑
trabūt p eā. p hāc por‑
tā igressus ē paul9 igressi s[un]t
martyres: τ quotidie scti in‑
grediunt. Per hāc portā la‑
tro pri9 igressus ē. Habeto‑
te fiduciā fres charissimi: τ
vos sperate similia. Non di‑
xit apli τ martyres intrabūt
p eā, s3 iusti itrabūt p eā. R̸.
Surgēs iesus dñs nr̄ stans
in medio discipulo3 suorū
dixit, pax vobis alla. Gaui‑
si s[un]t discipuli viso dño alla.
V̸. Surrexit dñs d sepulcro
q̄ p nobis pepēdit in ligno.
P̸. Gauisi s[un]t. Lc. vj.
Q Uicunq3 ergo iuste agit τ
inter iustos dei esse meruit: i‑
trabit hāc portā. q2 dñs nō
q̄rit sanguinē p̄fitētiū, sed fi
dē p quā sanguis effundit.

Fols. cvj i cv v.º, reduits, del Breviarium Benedictinum (1)
Luschner n.º 12.

Processionariuz ſm conſuetudi-
nē Monachorū congregationis
ſancti Benedicti de Valladolid

Portada del PROCESSIONARIUM.
Luschner, n.º 13.

Ma// // rie de Mōtes'rato. Uicensis // cor. 2 : diocesis. ordinis ꝛ congregationis predictoꝝ. vigila pa // sce. die. xviij. mensis aprilis // Anno dñi. M.° d.° ꝑ Joh'em // luschner alamanū. Explicit. // — segueix el registre.

D'aquest incunable en sabíem l'incipit i el colofó, mercès al P. Ribas que ho copià d'un exemplar existent a Montserrat; després va desapareixer totalment fins que fa poc temps el trobà el savi bibliògraf Dr. Conrat Ernst, del qual és la descripció que donem. S'en feu una tirada de 398 exemplars en paper, i vint en pergamí; aquests últims es venien al preu de 6 rs. i 16 mrs.

Existeix a la biblioteca provincial de Girona, únic exemplar avui conegut.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 175, n.° 45; D. Caballero, n.° CCIX; Hain, 3806; Copinger, III, p.249; Burger, p. 487; Haebler, n.° 77; Peddie, p. 129.

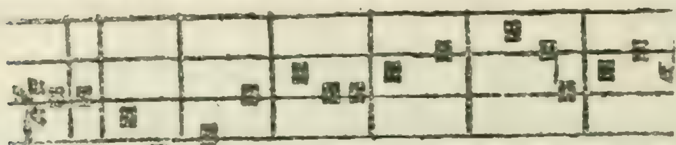
13

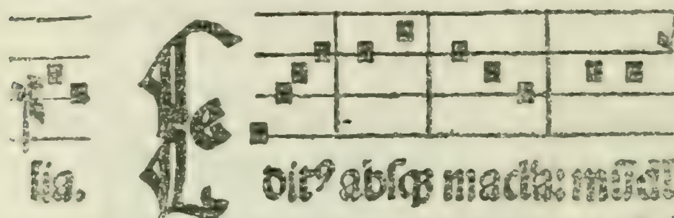
PROCESSIONARIUM

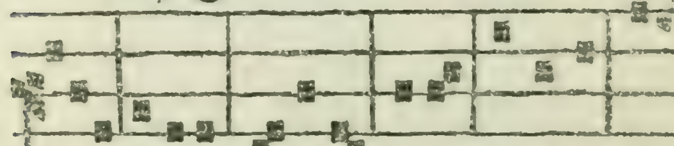
(26 Agost)

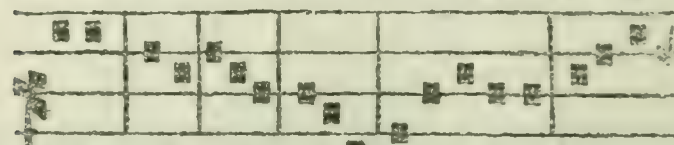
En 4.rt — CXII fols. num. + 2 al començ sens num. —sign : (a) b c d e f g h i k l m n o8. — a ratlla tirada llevat de les lletenies, fols. XLVIII - XLIX i CX - v°, que van a dos corondells. — 5 ratlles de música, amb el text sota quiscuna, a cada p. plena, i 22 ratlles de lletra en les pp. sense música (raríssimes), el fol. LXI v.° és l'únic que en té 24. — lletra gòtica de dos tamanys. — en vermell i negre. — capitals de impremta i xilogràfiques.

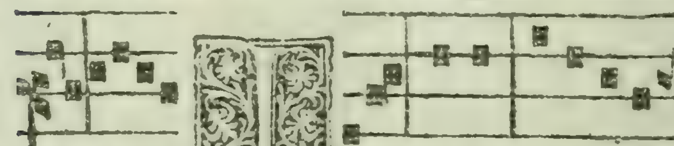
Portada, en vermell : Procesionariuȝ ꝯm consuetudi// // nē Monachorū congregationis // sancti Benedicti de Ualladolid // —

Fol. xxviiii v°. del PROCESSIONARIUM
Luschner, n.° 13.

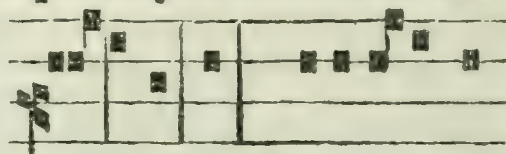
dessota, en negre, el gravat de Montserrat, tant usat per en Luschner. — a l' últim de la p.: A U E M A [ria] amb lletres xilogràfiques. — id. v.º en vermell: Tabula huius operis // A [en negre:] spsorū aque bñdicte... — fol. I, en vermell: Ad aspsoriū die. do. p totū ānū I // en negre: (A) sperges me // — fol. 24 v.º en vermell: Dñica in ramis palmaꝝ. // en negre: Uersibus expletis Abbas sive Prior crucis ba //culo sumpto dicit... — fol. XLIX, (sig. g) en vermell: In rogationibus // S [en negre:] cē Silvester... acaba fol. CXII vº, a l' últim de la p. en vermell: Impressū ī mōasterio beate Marie de // Mōteſrato. Die. xxxvj. Mēsis Augusti. // Anno dñi Millesimo. Quingētessimo // [en negre:] G I [en vermell:] Sit laus Deo. [en negre:] P U //

Se 'n tiraren 300 exemplars en paper i 130 en pergamí, venent-se els primers a 12 rals i a 3 els segons. Quasi tots els exemplars que se 'ns han conservat són de pergamí: l' exemplar complert de Montserrat que ens ha servit per a la descripció, té de paper els fols. III IV V i VI, que per error, o altre motiu se li posà de bon principi, puix la relligadura és d' època feta a Montserrat mateix. Se n' han fetes reproduccions en The early printers..., làm. VII i VIII; Tipograf. Iber. num. 149; Bibliofilia, I. 208 b.

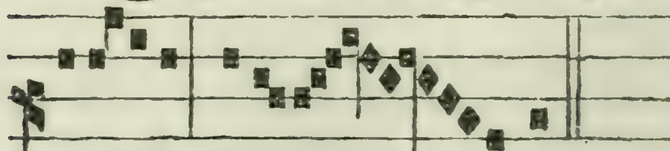
Existeixen exemplars bibl. de Montserrat; Brit. Mus. de Londres, bibl. univ. de Barcelona; bibl. Font de Rubinat, Reus. Creiem que no n' hi ha cap de complert llevat del de Montserrat.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 174, n.º 42; D. Caballero, n.º CCXXXIII; Hain, n.º 13739; Haebler, n.º 556.

Letania ad ꝓfessionē Monachoꝝ.
Ut oclos misericordie tue sup eū reduce
Ut obsequū suitutꝫ eiꝰ rōabile facias. t
Ut mētē eiꝰ ad celestia dsideria erigas
Ut rl'aribꝰ disciplinis eū istruere dig.
Ut qd te ispirāte ꝓmittit: te adiuuāte
Ut nos exaudire dig. Te. ꝓficiat. T
Fili dei. Te rogamꝰ. Fili dei. Te ro.
Agnꝰ dei q tollis peccā mūdi. Par.
Agnꝰ dei q tollis pccā mūdi. Mis. ei. O

pe audi nos. Kyrieleyson.

Xpe l. Kyrie leyson.

Impressū i mōasterio beate Marie de
Mōteserrato. Die. xxvi. Mēsis Augusti.
Anno dñi Millesimo. Quingētessimo.
G I Sit laus deo. P U

Darrera plana del Processsionarium.
Luschner, n.° 13.

14

DIRECTORIO DE LAS HORAS CANONICAS

(30 Setembre)

En 8.ª — XL fols. num. + 2 sens. n. al començ. — el fol. XII va signat XIIII, els fols. XXIII i XXXVIII, no van foliats. — sign.: [2] a b c d e^8. — 18 rat. a cada p. — a ratlla tirada. — imprès a dues tintes, capítols i calderons en vermell. — lletra gòtica d'un sol tamany. — set caplletres de impremta (florejades) 20 × 17 mm. — fil: mà amb estrella i cap de moro.

Portadella, fol. (1), en negre; Tabla del directorio de // las horas canonicas // — fol. (1) v.º Tabla desta obra // ¶ Capítulo primero como no deue ꝑ // el religioso... — fol. (2) v.º en blanc. — fol. I sign. a [en vermell:] Directorio de las horas canonicas I // ¶ [tot negre:] Començа vn tractado directorio de// // las horas canonicas que enseña el mo // do que el Religioso ha de tener para // se aparejar al tiẽpo delos maytines. // en aq̃l quarto q̃ le es dado ante delas // vigilias... — fol. IX. sign. b: ꝛ gratiarũ actionẽ summe ꝛ indiuidue // trinitatis... — fol. XVII sign. c: [benefi-] cios recebidos y de los estados. Por ẽde // conuiene... — fol. XXV, sign. d: [vermell:] ¶ [negre:] En el sabbado a prima y a tercia: de // ues considerar... — fol. XXXIII, sig. e: [vermell:] Del cõpletorio. Caꝑ. viij. // [en negre:] (E) l cõpletorio es la postrime // ra hora del dia... — fol. XXXVIII v.º rat. 14, en vermell:... Fenesce el // directorio de las horas canonicas, a//gloria y alabãça de nr̃o señor dios y de//su glorio-

Directorio delas horas canonicas I

¶ Comiença vn tractado directorio delas horas canonicas que enseña el modo que el Religioso ha de tener para se aparejar al tiēpo delos maytines. en aql quarto q̄ le es dado ante delas vigilias. Y dela manera q̄ ha de tener en la psalmodia: assi delos maytines como de todo el dia: pa estar cō atēcion y la mente occupada en dios: Y delo q̄ ha d' exercitar despues d' acabadas las vigilias y las otras horas del dia: en aq̄l intualo q̄ esta de rodillas enel coro.

¶ Capitulo primero como no deue ser el Religioso negligēte mas muy solicito en cūplir el officio diuino.

I
A el segundo libro del Paralipomenon: en el segundo capitulo se escriue. Hijos mios:

a

Suma desta obra

¶ A.vj.

En los.iij.psalmos q̄ a esta hora se dizē

Oramos por los: Enemigos.xpianos.moros.judios.y infieles. Pariētes Bienfechores.

¶ A.ix.

En el hymno.y.iij.psalmos

Oramos por los: Tētados.Afflictos.y Catiuos Que estā en pecado mortal Justos Enfermos y q̄ estan en el articulo dela muerte.

¶ A completas.

Oramos por: Las animas de purgatorio. El estado dela yglia vniuersal. Nuestra congregacion

Fue inpmido en Mōtfrat.postrimero de Setiēbre año de Mil y q̄nietos.

Fol. 1 i última plana del Directorio de las Horas Canonicas.
Luschner, n.º 14.

sa madre nr̄a señora la Virgē // Maria. Deograçias. Amen. — fol. XXXIX, capçalera, en vermell: Suma desta obra — fol. XL v.° rat. 17, en vermell, acaba: Fué inp̄mido en Mōtſrat. postrime // ro de Setiēbre año de Mil y q̇niētos,

L' haver pogut descriure per primera vegada aquest formós incunable montserratí ho devem a l' exquisida amabilitat de l' eminent bibliòfil D. Pau Font de Rubinat, qui ens ha deixat l' exemplar que 'n posseeix, únic fins ara conegut. Tot el que fins avui sabíem del *Directorio* en castellà, es reduïa al n.° 46 de Ribas - Mendez i al n.° 6270 de l' Hain. El P. Ribas diu senzillament: «Directorio de las Horas canonicas. Fue impreso en Montserrate por Juan Luschner postrimero de Septiembre de M. D. D. Caballero diu (n.° ccxxx) amb cursiva: «Fue imprimido en Monte Serrato postrimero de Septiembre año de 1500 » i després en lletra corrent «per Johannem Luschner. Es el colofó exacte llevat del Monte-Serrato (correcció de 'n Caballero a la nota del P. Ribas); però el Dr. Haebler copia sens dir de on aquest colofó, deixant-hi el Monte-Serrato i el per Joannem Luschner.

Sabem que d'aquest llibret va fer-se'n una tirada de 440 exemplars, tots en paper; figura entre els tractats que sembla no 's varen vendre sino que foren donats en almoina als demés monestirs.

En temps del P. Ribas n' hi havia un exemplar a la Biblioteca de Montserrat; avui, com ja havem dit, l'únic conegut és el de la Biblioteca de D. Pau Font de Rubinat, Reus. Aquest exemplar havia servit a quatre monjos, segons es llegeix al primer full. Dos noms són inintel·ligibles. Després diu: Es de fr. Jaume Lalla que mel ha [donat o deixat] a mi fr. Gaspar. Montserrat. — any 1649. — 1643. — Fr. Juan Bufarull 1652.

Cfr: Ribas-Mendez, n.ºs 27 i 46; Caballero, n.° ccxxx; Hain, n.° 6270; Burger p. 487; Haebler, n.° 234; Peddie, p. 221, col. 2.

15

EXERCITATORIO DE LA VIDA SPIRITUAL

(13 Novembre)

En 8°. — CCLXVII fols. num. + 10 sens num., 9 al començ i un a la fi, [de fet són 270 fols., per equiv. es passà del CLXXXIIII al CXCIII]. — sign: a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z ꝛ ꝯ ꝶ A B C D E F G, tots quaderns llevat G que és tern. — a ratlla tirada, fora els fols. CLXXVII v.° i CLXXVIII que van a dos corondells. — 18 rat. a cada plana. — una sola tinta. — lletra gòtica de dos tamanys. — Caplletres de impremta. — 4 gravats. — fil: mà i estrella.

Sing. (j)Tabla desta obra. // id. v.° gravat en fusta (70 × 60 mm.) representa Jesús en la creu amb la Mare de Déu a la dreta i St. Joan a l' esquerra. —sign. ij: Tabla desta obra. // Prologo. A fojas. ij // ¶Capitulo primero como mucho cō// // uiene al religioso... — fol. (1) Exercitatorio de la // vida spiritual. // dessota: segell de Montserrat (33 mm.) id. v.°: Zelus domus tue comedit // me. Psalmo. lxviij. // dessota: gravat en fusta (72 × 56 mm.): Ecce Homo voltat dels símbols de la passió. — fol. 11. Jesús Maria // ¶ Comiença vn tractado muy pro // uechoso llamado exercitatorio de// // la vida spiritual. // Prologo // (A) Gloria ꝺla sanctissima tri// // nidad / y de la gloriosissima // Virgen Maria madre ꝺ di// // os y señora ñra... // — sign. f: O anima mja // ¶ Mira tus pecados en singular: y cō // fiessa los... // sign. u: y son ocupados en mayor y mas ancho // lugar... // sign. ꝯ: ¶ Quanto a lo segundo: deuemos cō// // siderar... //

Exercitatorio dela
vida spiritual.

sepan: no menos estimaran lo bueno
por ser dicho en vulgar y llano estilo.

¶ El presente tractado fue copila-
do y emprimido enel Monesterio
de nra señora la virgen Maria de
mõsserrat enel año del nascimiẽto
del señor de Mil y quiniẽtos a.xiij.
de Nouienbre.

Deo graçias. Amen.

Gravat primer, portadella i última plana de l' Exercitatorio de la Vida spiritual
Luschner, n.° 15.

sign. A (D) Eues notar: q̃ la passion // de xp̃o: no solamẽte refor // // ma la memoria... — Acaba fol. CCLXVII v.º rat. 3: ¶ El presente tratado fue copi// // lado y emprimido en el Monesterio // de nr̃a señora la virgen Maria de // mõsserrat en el año del nascimiẽto // del señor de Mil y quiniẽtos a. xiij. // de Nouiembre. // Deo graçias. Amen. — fol. (270) l' Ecce-Homo del fol. (1) v.º sense la llegenda.

D' aquesta obra va fer-se 'n una tirada de 800 exemplars, dels quals 250 foren regalats a la Congregació per l' abat Cisneros. No sabem d' on treu el Dr. Haebler que fossin mil els exemplars tirats (nº 151). Ribas-Mendez (p. 172, n.º 27) diuen: Ejercitatorios de la vida espiritual. 1006 (exemplars). El Lib. de Ref. h. monast. diu que foren 800. Aquestes xifres no impliquen contradicció; els 800 es refereixen a l' edició castellana, de la llatina se 'n tiraren 206 que junt amb els 800 fan els 1006. Aixi ho diu expressament el P. Ribas en la nota 1) de la p. 173; però, aquesta nota va passar desapercebuda pel Dr. Haebler, el qual fixant-se únicament en el n.º 27 de Ribas-Mendez va llegir 1000 en lloc de 1006; de fet aquest 6 un xic escantellat fa, a primera vista, la impressió de un zero.

Existeixen exemplars al Brit. Mus. de Londres; bibl. Univ. de Barcelona i Caller; bibl. de Montserrat (incomp.) i bibl. de D. Pau Font de Rubinat, Reus, el qual ens ha servit per a la present descripció,

Cfr: Ribas-Mendez, p. 174, n.º 44. ; D. Caballero, n.º CCXXXV; Hain, n.º 5366; Proctor, n.º 9615; Haebler, n.º 151; Peddie, p. 182.

EXERCITATORIUM VITÆ SPIRITUALIS

(13 Novembre)

En 8.[8] — XCIX fols. num. + 5 sens num., 4 al començ i u a la fi. — sign: a b c d e f g h i k l m[8] n.[4] — a ratlla tirada. — 30 ratlles a cada p. — lletra gòtica de tres tamanys. — a una sola tinta. — caplletres de impremta. — un gravat en fusta. — fil.: cap de moro amb estrella i columna amb creu.

Portadella: Exercitatorium // vite spiritualis. // — v.º: Tabula // ¶ Prologus. Cartha prima // ¶ Capl̄m primū... — fol. (4) rat. 15: Finis tabule // Prefatio in exercitatorium // vite spūalis. // (S) Ecundū snīam saluatoris... — .vº: rat. 5: vtilitatem conuertat: ⁊ mihi ad meritū prouenire cōcedat. // A M E N. // dessota gravat representant l'Ecce Homo voltat dels símbols de la passió; davall: Zelus domus tue come // dit me. Psalmo. (sic) lxviij. // — fol. I: Prologus. // Incipit perq̄ vtilis tractatꝰ. // qui dicitur exercitatorium vite spiritualis // (A) D beatissime trinitatis ⁊ gloriosissime vir// // ginis dei genitricis... — fol. xxv v.º sign. d: Debes considerare. // Quinto cū nude clare ac distīcte oēs dolores obp // bria ⁊ improperia... — fol. LXV, sig. i: ¶ Prima cōtemplatio sit vt affectu quodaꝫ dulci ⁊ affectu // cordiali licet... — fol. XCIX v.º: relicto montis ascensu: descendimus ad vallem non frequē // tantes contemplationem. // ¶ Xp̄o. Nihil christo preponas: deprecans eum: vt dignetur // esse adiutor protetor ⁊ ductor tuus ⁊ finis tui itineris. // ¶ Fi-

Prologus. I

Incipit perq̃ vtilis tractat⁹
qui dicitur exercitatorium vite spiritualis.

A D beatissime trinitatis ⁊ gloriosissime virginis dei genitricis Marie ⁊ domine nostre gloriã: ⁊ ad magnã in vita spirituali se exercere cupientiũ vtilitatem: in hoc libro fratres dilectissimi tractabimus qualiter exercitator ⁊ vir deuotus debeat exercitari fm illas tres vias: scilicet

Purgatiuam
Illuminatiuam
Vnitiuam

Et qualiter certio ⁊ determinatis exercitijs per omnes dies ebdomade.

Meditando
Orando
Contẽplando

Gradatim poterit ascendere ad consecutionem optati finis: qui est animam deo vniri. quod sancti veram ⁊ absconditam sapientiam appellant.
Iste predicte tres vie attribuũtur tribus virtutibus theologicis: que sunt

Fides
Spes
Charitas.

Per quas quasi per quedam media ad summitatẽ montis qui est diuinus amor ascendimus.

Fidei, Spei, Charitati — attribuũtur via: Purgatiua vt initium. Illumiatiua vt medium. Vnitiua vt finis.

Documẽta de
relicto montis ascensu: descendimus ad vallem nos frequẽtantes contemplationem.
¶ Xpo. Nihil charius preponas: deprecans eum: vt dignetur esse adiutor protector ⁊ ductor tuus ⁊ finis tui itineris.

¶ Finitur presens tractatus
qui dicitur exercitatorium vite spũalis. In quo si quis legendo meditando. orando. seu contemplando accurrate se exercitauerint facile ⁊ in breui ope diuine gratie subuectus quodam seraphico amore adherebit dño. ⁊ tandem poterit securus vt sui laboris donatiuum vitam eternã [illegible].
¶ Compilatus fuit tractatus iste in monasterio [illegible] de Monte serrato Anno domini [illegible]

Fol. 1 i última plana de l'EXERCITATORIUM VITÆ SPIRITUALIS.
Luschner, n.º 16.

nitur presens tractatus // qui dicitur exercitatorium vite spūalis. In quo si quis le// // gendo. meditando. orando. seu contemplando accurrate // se exercitauerint: facile ⁊ in breui ope diuine gratie subue// // ctus quodam seraphico amore adherebit dño. ⁊ tandeȝ po // terit securus vt sui laboris donatiuum vitaȝ eternā spare. // ¶ Compilatus fuit tractatus iste in monasterio btē Ma// // rie de Mōte serrato Anno domini. M. d. Idus nouēbris. — últim fol. en blanc.

Fou traduït al llatí pel P. Josep de Torquemada i se 'n feu una edició de 206 exemplars. L' Haebler el dóna al n.° 151 (2) com imprès al 13 de Novembre de 1500; però, al parlar del Directorium diu que es decanta a creure 'l de la segona època de la impremta de Montserrat, 1518 - 1522; creiem de tot punt insostenible aquesta opinió. Vegi 's el n.° següent. Se n' han reproduït dues planes en Tipograf. Iber. n.° 151.

Existeixen exemplars: bibl. de Montserrat; bibl. nac. Madrid; bibl. unv. Barcelona.

17

DIRECTORIUM HORARUM CANONICARUM

En 8ᵘ. — XX fols. num. + 1 al començ en blanc. — Sign: A B⁸ C⁴. — a ratlla tirada, llevat de l' Emendationes libri que és a dos corondells. — 30 ratlles a cada plana. — a dues tintes, títols i calderons en vermell. — lletra gòtica de tres tamanys. — 5 caplletres de impremta. — fil.: mà i estrella.

Portadella, en vermell: Tabula directorij // horarū canonicarū // — id. v.° en vermell: Tabula // ¶ [en negre:] Capl'm primū

Directoriũ horaꝝ canonicaꝝ III

¶ Incipit tractatus quidaꝫ dictus directorium horarũ canonicarũ. in quo religiosus instruitur qualiter se ad nocturnalem synaxim preparare debeat in illo puncto siue hore quadrante ante vigiliarũ inchoatiõem. ꝛ quõ se debet habere tam in nocturna ꝙ in diurna psalmodia: vt valeat esse attentus ꝛ mentẽ in deũ eleuare. Et quid meditandũ est in illa tp̃is morula qua post nocturne ꝛ diurne synaxis expletiõem genua flectimus.

Capitm primũ ꝙ religiosus magnoꝑe debet esse sollicitus circa diuinũ officium.

In secundo libro paralipomenõ caplo. xxix. scribitur. Filij mei nolite negligere: vos elegit dñs vt stetis corã eo: ꝛ ministretis illi: colatisq̃ eum. Quia igitur deus elegit religiosum in suũ ministruꝫ vt colat ꝛ seruiat ei: oportet vt sciat qualr ei seruiendũ est. Nam vt ait Gerson nihil ita primo ꝛ precipue conuenit religioso sicut digne ꝛ studiose cultum explere diuinũ id est horas canonicas: quas pater ꝛ dux noster Benedictus in regula opus dei nũcupat. maxime cum precipuum religiosi officiũ, put dicit beatus Hieronymus sit diuinis laudibus vacare offerẽdo ei hymnos psalmos orationes ꝛ sacrificia ꝛ per hec populũ deo reconciliare sua ꝛ priorum deflendo peccata. Unde oportet monachum vigilanter ac diligenter studere vt seruitutẽ sue pensum digne valeat exoluere: ne illa eũ Hieremie pphete formidanda comprehendat maledictio. Maledictus homo q̃

A iij

Emendationes libri.

Car. lxxvi. col. i. li. ix. ante fi
nẽ. vbi dr. videtis. dic. vidẽs
Car. lxxvij. col. i. vbi in nũero cartaꝝ dr. lxxix. dic. lxxvij.
Car. lxxix. col. i. vbi ĩ nũero chartarũ dr. lxxvij. dic. lxxix.
Et col. ij. li. vi. ante fineꝫ vbi dr. crucigẽdũ. dic. crucifigẽ.
Car. lxxx. col. i. li. ix. ãte finẽ. vbi dr hac. dic. hac. Et col. ij. li. ij. vbi dr. pspicuitatis. dic. patientie.
Car. lxxxi. col. i. li. j. vbi dr. irrellectũ: dic. intellectũ. Et li. xv. vbi dr. ostendit: dic. ostdit
Car. lxxxiij. col. ij. li. x. vbi dr crucifirtiõe: dic. crucifixiõe. Et li. xij. vbi dr. apptiõe: dic. appētione.
Car. lxxxviij. col. i. li. xv. añ finẽ vbi dr. mirabititer. dic. mirabiliter
Car. xcviij. col. i. vbi in nũero chartarum dr. cxvij. dic. xcviij. Et col. ij. li. ix. ante finẽ vbi dr. aliquẽ. dic. aliquã.
Car. xcix. col. ij. li. vij. vbi dr: accurrate: dic. accurate. Et li. viij. vbi dr: exercitauerint: dic. exercitauerit.

Sequũtur errores correcti directorij horarũ canonicarum.
Car. vij. col. ij. li. viij. vbi dr. interpretur. dic. interpretat.
Car. x. col. ij. li. vi. vbi dr. ona dic. dona.
Car. xi. li. iiij. col. ij. ante finẽ vbi dr prius: dic. plus.
Car. xij. col. i. li. vij. vbi dr. sumens: dic sumeres. Et x. li. ante fineꝫ vbi dr. deberes: dic. debes. Et col. ij. li. ij. vbi dr. fortuue: dic. fortũe. Et linea. iij. ante finẽ vbi dr quotidianu: dic. quotidianũ.
Car. xiij. col. j. li. j. vbi dr. langoribus: dic. langoribꝰ. Et col. ij. li. j. vbi dr. meã. dic. nostram.
Car. xiij. col. ij. li. xv. ante finẽ vbi dicit. sarracenis. dic. saracenis.
Car. xv. col. ij. lin. j. vbi dr. immortali: dic. in mortali.
Car. xvi. col. i. li. iiij. vbi dr. collectã: dic. collectã.

Fol. III i última plana del Directorium Horarum Canonicarum Luschner, n.º 17.

ꝗ monachus officiū diuinū accuratissime // debet explere... — fol. III, al capçal, en vermell: Directoriū horaꝝ canonicaꝝ III // ¶ [en negre:] Incipit tractatus quidaꝫ // dictus directorium horarū canonicarū. in quo religiosus // intruitur qualiter se ad nocturnalem synaxim preparare // debeat... — fol. x, sign. B. en vermell: Cap. ⁊. R'. [negre:] Cum descendit ad lymbū sctoꝝ patrū. // Ad gaudium quo gavisi... — fol. XVII, sign. C: sum: videndū est modo de eisdem quātū ad egressum. Legiꝉ // quippe... — fol. XVIII v.° en vermell: Epilogus huius operis. // [en negre:] Explicitū est directoriū ho// // rarū canonicarū ad honorem ⁊ gloriaꝫ dei ⁊ supergloriose // genitricis eius ⁊ domine nostre virginis Marie. Deo gra// // tias. A M E N. — fol. XIX v.° rat. 18:.., errata tā in exercitatario vite spuālis ꝗꝫ // in directorio horaꝝ canonicarū decreui: subiūgens // eorūdem castigatiōes... — acaba fol. XX, corond. 2 rat. 27: colsectā: dic. collectā.

Com ja s'ha fet notar el dur el Directorium la fe d'errades de l'Exercitatorium, demostra que's feren amb l'intenció de relligar-los junts, com en efecte s'hi troben sovint. D'aquest llibre diu el Dr. Haebler: «Es impresión esmeradamente hecha de rojo y negro con dos caracteres, que sin duda son los de Luschner, y un tercero que hasta el dia no se ha encontrado en obras que llevan el nombre de este impresor. Por eso dudo si el Directorium y el Exercitatorium en latin se han impreso realmente en 1500, o si pertenecen a otra campaña tipográfica del Montserrat. Las cuentas de la impren. del monas. registran como obras distintas el Directorium y Exercitatorium; del primero tan solo se tiraron 440 ejemplares, del otro unos 1000. No me parece que con esto se entiende la edición junta de los opúsculos, que tienen un tipo de texto diferente del Exercitatorio en castellano y no lleva colofón de imprenta, sino tan solamente dice: Compilatus fuit etc. Los bibliógrafos comunmente lo consideran impreso en 1500; yo me inclino a atribuirlo a la imprenta de Rosembach de 1518 a 1522, pero no he tenido ocasión de estudiar las obras que de ella salieron».

No pot sostenir-se el parer del Dr. Haebler en aquest particular, com sigui fora de dupte que l'Exercitatorium i el Directorium foren estampats a Montserrat

al 1500 i de consegüent per En Luschner. Molt fluix resulta l'argument de dit bibliògraf fonamentat en que dels tres tipus usats en aquests llibres n'hi ha un que no l'ha trobat en altres obres d'En Luschner. De més pes serien els arguments que podrien deduir-se d'oferir-nos els dos Exercitatoris, llatí i castellà, pel mateix dia 13 de Novembre; i de constar que'n Luschner va plegar a Montserrat a *mediados de Noviembre,* i amb tot li resta temps per a imprimir el Directorium que evidentment és fet amb posterioritat a l'Exercitatorium. No res menys és cert que'ls dos llibres s'imprimiren al 1500. Si el Dr. Haebler hagués llegit la nota 1 de la p. 173 d'En Mendez, li hauria tret els escrúpols i s'hauria desfet l'embull del nombre d'exemplars de que no sab eixir-se. La nota diu: «Los tradujo (els Exercitatoris) en latin el P. Fr. Francisco de Torquemada, monje de este monasterio, y *se imprimieron entonces (año de 1500)* 206 ejemplares, que con los 800 en vulgar hacen los 1006 que se dice en las cuentas que imprimieron... R.P.Fr. Benito Ribas». Nosaltres creuriem que l'Exercitatori, castellà i llatí, i el Directorium, es feren simultàniament; això explicaria que sortissin al mateix temps i fins que s'usessin tipus diferents.

El Directorium Horarum Canonicarum és l'últim incunable imprès a Montserrat.

Existeixen exemplars: bibl. de Montserrat; bibl. nac. Madrid; Hispanic Society of America, New York; bibl. univ. Caller.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 172. n.° 27; Heredia, n.° 139; Copinger, III p. 307. 2005 a; Burger, p. 487; Haebler, n.° 235; Reichling, App. V. 1509.

VII

IMPRESOS MONTSERRATINS DEL S. XVIè

1518 a 1526

1

DIURNALE BENEDICTINUM

En 16ⁿ— cxii + ccccxxxiiij fols. num.+ 16 sens num. al principi.— sign. en vermell: (A) B [en negre:] A B c d e f g h i k l m n o A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z ꝛ Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Xx Yy Zz Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg tots són quaderns, llevat Q que és dern — a ratlla tirada. — 25 rat. a cada plana. — imprés en vermell i negre· — lletra gòtica d' un tamany. — caplletres de impremta i lombardes. — gravats en fusta.

Fol. (1) manca. — fol. (2) en vermell: Instructio ad īueniēdū litterā dominicalē // [en negre:] Scias ꝙ āno a natiuitate dñi M D // xix. eramꝰ ī ꝑ ma domo..... — dessota: gravat circular, al mig la Verge amb Jesús als braços, i a l' entorn l' encasellat amb les lletres dominicals. — id vº.: Anno a natiuitate dñi.

Decẽber. Andree apl'i. iiij. Fe. B.

¶ In festo sci andree apli ad vs. sup ps. an. Un⁹ ex duobus qui secuti sunt dominum: erat andreas frater simonis petri alleluya. Capitulum.

Corde creditur ad iusticiam: ore autem cōfessio fit ad salutem: dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum nō confundetur. Ant. Mox vt vocem domini predicantis audiuit beatus andreas relictis retibus. Quorum vsu actuq3 viuebat eterne vite secutus est premia largientem. V. Ad vni⁹ sui flectus vocem petrus z andreas relictis retibus suis. P. Quorum. Hymn⁹. Summe deus potentie. cxlvj. V. Annunciauerunt opera dei. Et facta ei⁹ Ad magt. an. Ambulans iesus iuxta

Ad preciosa. ccccx

lectorum: vt in resurrectionis gloria inter sanctos tuos resuscitati respirent. Per. Alia oratio. Fidelium de⁹ om. V. Requiescant in pace. Amen.

Ad preciosa dicitur. Domine iube benedicere. Benedictio. In viam mandatorum suorum dirigat nos omnipotens et misericors dominus. Lectio.

Domine miserere nostri te enim expectauimus esto brachium nostrum in mane: et salus nostra in tempore tribulationis. Tu autem domine miserere nostri. Deo gratias. R. Preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius. V. Sancta maria z omnes sancti intercedant pro nobis: vt mereamur adiuuari ab eo qui viuit z regnat per omnia secula seculorum. Amen. Si fuerit dies ferialis dicitur. Deus in adiutorium meum intende. Gloria patri et filio et spiritui sancto. Sicut erat in principio et nunc et semper et in secula seculorum Amen. Kyrieleyson. Christeleyson. Kyrieleyson. Pater noster.

Fols. clxxxxvij i ccccx del Diurnale Benedictinum — Rosembach, n.º 1.

M. D. xix. // fuit [en vermell:] aure⁹ numer⁹... — fol. (4) en vermell: KL Ianuarius habet dies // xxxj. Luna. xxx- // Nox habet horas... — acaba el calendari fol. (14) rat. 2ª, en negre: xiij [en vermell:] A. iij Kal'. [en negre:] Siluestri pape. Co// // lumbe virg. xij. lec. // ¶ [en vermell:] Intentio in celebando ⁊ cōsecrãdo. // [en negre:] Intendo illam sacratissimam missam // celebrare... fol. j. sign: Aj. en vermell: Dñica. j. in aduentu. // ¶ In noĩe domini nostri iesu christi. // ¶ Incipit diurnale scđm cōsuetudineȝ // obseruãtie monachorꝝ [en negre:] ꝯg̃gatiõis [vermell:] scti // bñdicti devalleoleti. ¶ Dñica prima ĩ // aduentu dñi ad vš. ãn... — fol. CXII manca, al fol. següent comença nova foliació i signatura. — fol. j. sign: Aj, en vermell: Feria ij Ad primã // ¶ Incipit ordo psalterij ac officij fe// // rialis ⁊ ꝑmo fer̃. ij. Ad primã ởr hy⁹ // (I) [en negre:) Am lucis orto sydere: deũ ꝑce// // mur supplices... — fol. CXXIV manca. — fol. clxxxxvij rat. 11, en negre: ¶ [en vermell:] Incipit sanctorale ẜm consue // tudinem eiusdem monaste // rij sancti benedicti // valleoletani. // — fol. ccccxxxiiij rat. 25, en vermell: (A) [en negre:] Desto dñe supplicationibu⁹ no// // els últims fols. manquen en aquest exemplar.

Sabem que En Rosembach estampà 800 exemplars de un Diürnal monàstic, els quals es venien a dos rals d'argent cada un. No 'n coneixem altre exemplar que el de nostra bibl. damunt descrit, el qual malhauradament està mancat de portada i no acaba, deixant-nos així amb un petit dupte de si és verament aquest l'imprès a Montserrat. Les raons en favor són, però, prou fortes per a que 'l poguem donar com a nostre. Aquestes són: ésser evidentment de principis del s. XVIᵉ; benedictí, de la Cong. de Valladolid; celebrar el 22 de Juny la festa: *Reformatio mona. b. m. montis serrati,* no parlant-se en tot el calendari de la reformació de cap altre monestir; citar, per trobar la lletra dominical i l'aureus numerus, l'any 1519; i finalment una nota manuscrita del s. XVIᵉ o XVIIᵉ, que es troba al paper de guarda i diu: «Est diurnal se estampà en Montserrat, com consta de un altre que ni ha de la dita impresió: any 1518»; més avall repeteix el 1518. D'aquesta nota es dedueix que nostre exemplar fa molt de temps que està incomplert, que va impri-

mir-se a Montserrat, puix ni de lluny pot suposar-se fraudolenta, i fins ens dóna l'any: 1518. Treu aquesta fetxa de un altre—diu—que n'hi ha de la mateixa impressió.

No trobem cap dificultat en concordar aquest 1518 amb el 1519 de que es parla a les rúbriques del mateix diürnal. Es tracta de instruir als que han d'usar aquest llibre, per tal que cada any sàpiguen quina és la lletra dominical i l'aureus numerus. Ara bé, En Rosembach començà a imprimir el 30 de Juliol de 1518; era de preveure que ningú podria aprofitar-se del diürnal aquell mateix any; res més natural, doncs, que donar dites indicacions començant des de l'any següent 1519.

Existeix un exemplar a la bibl. de Montserrat. únic del que 'n tenim notícia.

Cfr.: Ribas-Mendez, p. 176, n°s. 49,52 i 55.

2

BREVIARIUM BENEDICTINUM (II)

D'aquest llibre s'en tiraren 701 exemplars, venent-se a 5 rls. d'argent cada un. Això és tot el que avui podem dir del Breviari imprès a Montserrat per En Rosembach. La bibliografia ibèrica del s. XVI^{è}, està en general força abandonada; d'aquí que, malgrat a ésser més recent, tinguem menys claricies de nostra impremta del s. XVI^{è} que de la del XV^{è}, essent relativament pocs els coneguts.

Cfr. : Ribas-Mendez p. i núms. citats.

Osanna filio dauid bñdict⁹ qui venit in noĩe dñi. Mathi. xxi.

Uidebunt filiũ hoĩs venientẽ in nube: cum ptãte magna. Lu. xxi.

Impletũ ẽ tps ⁊ appropinq̃bit regnũ dei penitemini ⁊ cre. mar. i.

Dominica prima aduentus dñi. I

¶ In nomine dñi nr̃i Jesu christi: beatissimeq; vginis Marie. Incipit ordo missalis scđm cõsuetudinẽ monachorũ cõgregatiõis sancti Benedicti de valleoleti. ¶ Si in hac dñ. festũ. iij. lec. venerit: missa mat. dicat̃ ̃d eo: et fiat .j. cõ. ̃d dñ. Offm.

Ad te leuaui animã meã de⁹ me⁹ in te cõfido non erubescã Neq; irrideãt me inimici mei: etenim vniuersi qui te expectãt non cõfundẽtur. ℣. Uias tuas dñe notas fac mihi: et semitas tuas edoce me. Gl'ia in excelsis. Nõ dicitur per totũ aduentũ. Oratio.

Excita domine quesum⁹ potẽtiam tuã ⁊ veni: vt ab iminẽtibus peccatorum nostrorũ periculis: te mereamur ꝓtegente eripi: te liberante saluari. Qui viuis. ¶ Ad romanos. xiij.

Fratres. Scientes q̃r hora est: iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nr̃a salus: q̃ cũ credidimus. Nox precessit: dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opa tenebrarũ: ⁊ induamur arma lucis: sic vt in die honeste ambulemus. Non in comessationibus ⁊ ebrietatibus: nõ in cubilibus ⁊ impudicitiis. Nõ in cõtentione ⁊ emulatione: sed induimini dñm Jesum xp̃m ℟. Uniuersi qui te expectant non cõfundentur. ℣. Uias tuas dñe notas fac mihi: et semitas tuas edoce me. Alla. ℣. Ostẽde nobis domine misericordiã tuã: ⁊ salutare tuũ da nob. Alla q̃ sequũtur: dicãtur p hebdomadã vicissim. Alla. ℣. Ecce virgo ꝯcipiet ⁊ pariet filiũ Jesum christũ.

Foli I del Missale Benedictinum (II) imprès a Montserrat al 1521 per J. Rosembach

(Tamany de l' original)

3

HORÆ B. MARIÆ VIRGINIS

Se 'n feren 1000 exemplars; es vengueren a mig ral. Tampoc d'aquest n'hem pogut trobar cap exemplar. Posem el Breviari i les Hores entremig del Diürnal i el Missal, perque sabem que aquell s'imprimí al 1518; i aquest al 1521; i d'altra banda ens consta que per dita última data estaven impresos tots ells llibres susdits; puix ens diuen els PP. Ribas-Mendez que el capítol general de 1521 senyalà els preus de cada un d'ells.

Cfr: Ribas-Mendez, p. 176, nos. 49, 52 i 55.

4

MISSALE BENEDICTINUM (II)

En foli. — cccxxxviii fols. num. + 22 sens num; 12 al començ i 10 a la fí. — sign: ✠^{6} ✠✠ ✠^{6} ✠ a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x y ʒ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S^{8} T^{10} ✠^{10}. — a dos corondells, llevat de la Tabula officiorum que és a tres. — 35 ratlles a cada corondell. — lletra gòtica de tres tamanys. — notes musicals. — imprès en vermell i negre. — Caplletres xilogràfiques i lombardes. — munió d'orles i gravats en fusta. — fil.: fletxa barrada.

Per omnia secula secu-
lorum. Dominus vobiscũ.
Sursum corda. Gratias
a gamus domino de o no
stro. Vere dignuz & iustuz
est: equuz & salutare. Nos

tibi semp et vbiq; gratias
agere. Do mīe sancte pat
omnipotens e terne deus:
per xp̄m dominuz nostrũ.
Per quez maiestatem tuã
laudant angeli: adorant do
minationes: tremunt pote
states. Celi celorumq; vir
tutes: ac beata seraphyn
rũ

Fol. CLXII del Missale Benedictinum. (II) — Rosembach, n.º 4.

Orietur stella ex Jacob: ⁊ cōsurget virga de isrl'. Numeri. xxiij.

In die natalis dñi ad missam maiorē. XI

¶ Ad missā maiorē. Offm.
Statio ad s. Mariā maiorē.

Uer nat⁹ ē nobis: ⁊ fili⁹ dat⁹ ē nobis: cui⁹ imperiuz sup humerū eius: ⁊ vocabitur nomē eius magni cōsilij angelus. ℣. Multiplicabitur eius imperiuz: et pacis nō erit finis. Glia i excel. Orō.

Oncede quesumus oēs de⁹: vt nos vnigeniti tui noua per carnem natiuitas liberet. quos sub pctī iugo vetusta fuit⁹ tenet. Per.

¶ Lctō Esaye pphete. lij. ca.
Hec dicit dñs. Propter hoc sciet populus me⁹ nomen meū in die illa: quia ego ipse q̄ loq̄bar ecce adsuz. Quaz pulchri sup mōtes pedes annūciantis ⁊ predicantis pacē. annūciātis bonuz: predicantis salutē: dicentis syō regnabit de⁹ tuus. Uox speculatoꝝ tuoꝝ leuauerūt vocez: simul laudabūt: quia oculo ad oculū videbūt: cuz ꝯuerterit dñs syō. Gaudete ⁊ laudate siml' deserta hierusalē: qꝛ ꝯsolat⁹ est dñs populum suū: redemit hierusalē. Parauit dñs brachiuz sctm̄ suū: in ocl'is oīm gētiū. Et videbunt oēs fines terre: salutare dī nr̄i. Ad hebreos. j.

Fratres. Multipharie multisq3 modis olim deus loquēs patrib⁹ in prophetis: nouissime dieb⁹ istis locut⁹ est nobis in filio: quē cōstituit heredē vniuersoꝝ: per quē fecit ⁊ secl'a. Qui cuz sit splēdoꝛ glie ⁊ figura substātie ei⁹: portāsq3 oīa verbo virtutis sue: purgationē pctōꝝ faciēs: sedet ad dexte-

A sūmo celo egressio ei⁹: ⁊ occursus ei⁹: vsq3 ad summū ei⁹. ps. xviij.

Paruulus em̄ nat⁹ est nobis: ⁊ filius datus est nobis. Esaye. ix.

Porta hec quā vides: nō aperiet: ⁊ dñs sol⁹ intrabit per eā: eritq3 clausa. Ezechiel. xliiij.

Foli XI del Missale Benedictinum (II), imprès a Montserrat al 1521 per J. Rosembach.

(Tamany de l'original)

Portada, manca. — sign: ✠ ii [en vermell:] (KL) Principiū iā sanxit tropic⁹ capricornus. Prima dies mensis // i. vi. trūcant vt ensis... — sign: ✠ ✠ ij [en negre:] ¶ [en vermell:] Incipit tabula al//phabetica de omnibus of//ficijs in hoc missali cōtentis. // — fol. I en vermell, capsalera: Dominica prima aduentus dñi // [corond. 1. en negre:] ¶ [en vermell:] In nomini dñi nr̄i Jesu // christi: beatissimeqꝫ v'ginis // Marie. Incipit ordo mis // salis scd̄m cōsuetudinē mo // nachoruꝫ cōgregatiōis san // cti Benedicti de valleoleti. // [negre:] ¶ [vermell:] Si in hac dō. fes-. tū. iij. lec. // venerit: missa mat'. dicat̄ ō // eo: et fiat. j. cō ō dō Offm̄. // [en negre:] (A) D te le// // uaui ani // mā meā // de⁹ me⁹ // in te... — fol. lvii: Laꝫare veni foras. Et statim // prodijt ꝗ fuerat mortu⁹: ligat⁹ // pedes... — fol. clxxiiii, rat. últíma: ¶ [en vermell:] finiuntur prefationes Et incipit canon. // id. v.º gravat (263 × 166 mm.), Jesús en Creu, la Verge i St. Joan; sobre el gravat: Tulit quoqꝫ Abraam ligna holocausti: et imposuit super Isaac filium: // ipse vero portabat in manibus ignem et gladium. Geñ. 22. // [davall:] Et quidem cum esset filius dei: didicit ex his q̄ passus est obedientiā: et cōsuma // tus fact⁹ est oībus optēperātib⁹ sibi causa salutis eterne. Ad heb'. v. // — fol. ccxxiiii, corond. 1.: potest hec signa facere q̄ tu fa// // cis: nisi fuerit... — fol. cccxxxviii, v.º corond. 2. rat. 30: Domin⁹ custodiat introi// // tum tuū et exitum tuuꝫ: // et auferat a te spūm elacionis. // segueix el registre, acaba: Om̄es sūt quater//mi: preter. T. qui est quinternus. // — p. següent, sign. ✠: ¶ [en vermell:] Sequūtur preparatiōes // quedās et orōnes ante et post // sacramentum Eucharistie. // [en negre:] (A) D mensā // dulcissimi//ꝯuiuij...— sign. ✠V. v.º corond. 2 rat. 19: ¶ [en vermell:] Nota ꝓ periculis seu de// // fectib⁹ circa sacramenta cor // poris christi... — Acaba fol. (350) corond. 2. rat. 32, [en vermell:] dicitur. [negre:] Gloria [vermell:] et. [negre:] Credo. // [vermell:] Laus Deo. // - últim fol. manca.

Es aquest, sens dupte, el llibre més esplèndid eixit de les premses montserratines. Els Leccionaris són, tal vegada, de una estampació més nítida; el missal, però, els aventatja per la riquesa de caplletres gravades en fusta, planes ornades, gravats a tota plana i munió de gravadets intercalats.

L'estudi dels missals impresos per En Rosembach, Vich 1496, Tarragona 1499, Elna 1511, Montserrat 1521, Tortosa 1524, fa notar un progrés constant, sobre tot amb les inicials historiades i amb els gravats. Molts d'ells foren fets a Montserrat pels Mestres gravadors Dionís i Joan que com damunt havem dit vingueren amb En Rosembach. Més endavan, al tractar de les Imatges dels sants, veurem que molts d'aquests gravats i caplletres traeixen l'ambient monàstico-montserratí. Donem una bona col·lecció de inicials per a que 'ls llegidors puguin fer-se 'n càrrec.

Se n'imprimiren 500 exemplars, que es vengueren a 8 rals d'argent; encara que el P. Mendez no 'ns ho digui s'en deurien fer en paper i pergamí, com en temps d'En Luschner. Hem cercat, infructuosament però, si aquesta segona edició de llibres litúrgics a Montserrat responia a qualque mutació litúrgica esdevinguda al Ordre; car fa de mal compendre com en una vintena d'anys desapareix una tirada relativament nombrosa, sobre tot els missals, que amb uns quants a cada monestir en tenien sufficient.

La dada d'impressió cal posar-la al 1521, segons aqueixa clàusula que es llegeix al v.° del fol. (12) rat. 5: Regula per pulchra ad inveniendum septuagesimam. Hoc in presenti anno currit ij, videlicet: *Millesimo quingentesimo vigesimo primo.* No 'ns estranyaria que algun dia que apareixi aquest llibre complert, ens assabenti que fou imprès al 1520; puix, com hem vist en el diürnal, no sempre aquestes referències d'anys són exactes; d'altra banda sembla que és poca cosa el Breviari i les Hores per a esmerçar-hi dos anys sencers, 1519 i 1520.

Existeixen dos exemplars en paper, tots dos mancats de portada, a la bibl. de Montserrat.

Cfr. Ribas-Mendez p. 176, nos. 49, 52 i 55; P. March, pp. 259 et seq.

In die assumptiõis btē Marie. CCLIIII

¶ Ad missam maiorē. Offm.

Gaudeamus oēs in dño: diem festum celebrantes sub honore Marie v̄ginis: de cui⁹ assumptione gaudent angeli: ⁊ collaudant filium dei. ℣. Gaudent angeli ⁊ exultant archangeli: letantur iusti: et congratulantur oēs scti. Oratio.

Venerāda nob̄ dñe hui⁹ diei festiuitas opē ꝯferat salutarē: in q̄ sctā dei gēitrix mortē subijt tpalē. nec tamē mort⁹ nexib⁹ depmi potuit: q̄ filiū tuū dñz nr̄z Jesuz xp̄z de se genuit īcarnatū. Qui te.

Predicta orō tm̄ dicat hodie: sequēs vō dicat̄ p oct. cū sua sac̄ ⁊ p⁹cō.

Famlor tuor q̄s dñe delict⁹ ignosce: vt q̄ tibi placere de actib⁹ nr̄is nō valem⁹. genitricis filij tui dñi dei nr̄i itercessiōe saluemur. p e. Leo li. sa. Cāt. iij. iiij. ⁊ vj.

Egredimini ⁊ videte filie syon regē salomonē: in diademate quo coronauit euz mater sua: in die despōsatiōis illi⁹: ⁊ in die leticie cordis ei⁹. Quā pulchra es amica mea: q̄

S·PETRVS S·PAVLVS

S·MATHEVS

Foli CCLIIII del Missale Benedictinum (II), imprès a Montserrat al 1521 per J. Rosembach.

(Tamany de l'original)

Caplletres grans (74 × 66) del MISSALE BENEDICTINUM. (II) — Rosembach, n.º 4.

Caplletres grans (74× 66) del **Missale Benedictinum**. (II) — Rosembach, n.° 4.

Caplletres grans i mitjanes del MISSALE BENEDICTINUM. (II) — Rosembach, n.º 4.

Caplletres petites del MISSALE BENEDICTINUM. (II) — Rosembach, n.º 4.

Caplietres petites del MISSALE BENEDICTINUM. (II) — Rosembach, n.º 4.

Caplletres petites del MISSALE BENEDICTINUM.(II) — Rosembach, n.º 4.

A Gloria e honor de deu tot poderos e dela gliosa vgê Maria mare sua: y a grã vtilitat: e devocio deles animes dels faels cristians. Nostre sanctissim Pare Julio per la diuinal prouidencia Papa segon: tenint plena noticia dela grãdissima hospitalitat q̃ enlo Monestir de nostra dona de Mõtserrat del orde de sãct Benet del bisbat d Vich: se fa als pobres pegris e altres qlsevol psones q̃ al dit mõestir p la grã deuocio dell: de diuerses pts del mõ en grã nõbre cõcurre: a supplicacio dl catholich e Serenissim pñcep dõ Fernãdo p la gra de deu Rey d Aragõ y dles duos Sicilies Sẽyor nre d psent beneuẽturadamet regnãt de certa sciẽcia p lurs letres apostoliqs ha confirmat e aprobat la cõfraria enlo dit monestir antigament instituida y tots e sengles puilegis indults idulgẽcies gracies cõcessiõs e imunitats als dits mõestir y cõfraria e cõfrares d aqlla axi homẽs com dones p los sãcts Pares pdecessos so. y p altres qlseuol psones atorgats: e altres molts ha nouamẽt dõat: enlos qls ẽtre les altres se cõtẽ q̃ Aquels cõfessors ydoneos qls dits Cõfrares elegirã: los pugã absolre e absolgã vna volta enla vida solamẽt de tots e sengles casos per molt greus e ynormes que sien encara q̃ la absolucio de aqlls sie ala sancta seu aplica reseruada: exceptats solamẽt aqlls q̃ son contenguts enla bulla q̃ se acostuma legir en Roma enlo pcẽs del dijous sãct. ¶ E dls altres no reseruats: tãtes quãtes sera necessari. ¶ E axi mateix enlo vdader article dela mort solamẽt donar los plenaria remissio e indulgecia de lurs peccats cõfessats exceptats los casos cõtenguts en dita bulla. ¶ E si p ventura algu dels dits Cõfrares moria en tẽps d entredit p qualseuol auctoritat iposat: los lurs cossos pugan esser soterrats en ecclsiastica sepultura. encara ab la põpa funeral y les altres solẽnitats acostũades en tẽps q̃ no es entredit ab tãt empo: q̃ ells no haiẽ donat causa al dit entredit o la ecclsiastica sepultura no fos a ells specialmẽt entredita. ¶ E psemblãt q enlo tẽps de entredit p la auctoritat ordiaria iposat: pugã oir los offici diuinals y rebre los sacramẽts ecclsiastichs: ab expssa declaracio y puilegi: qls dits cõfrares pugã alegrarse dls dits puilegi (so es) q̃ en tẽps de entredit pugã esser soterrats ab la põpa y solẽnitat acostũada e oir los officis diuinals e rebre los sacremẽts ecclsiastichs. encara ql entredit o cessacio a diuis p qualseuol cõstitucio sinodal o puincial de Taragona cõtra los sua fos deles psones y cosas ecclsiastiqs o qualseuol altra mãera sie iposats nõ obstãt les cõstitucions ordiacions puilegis y letres apliqs tãt p papa Marti. v. de piadosa memoria quãt p qlseuol altres Papes dats e atorgats o enlo sdeuenidor dõadors: ab asso q̃ (cõ dit es) no haiẽ dõada causa al dit entredit. ¶ E mes audit sa participãts als dits cõfrares axi en lur vida cõ apres dla mort en totes les misses sacrificis abstinẽcies deiunis oraciõs disciplines e d totes les bones obres qs farã ppetualmẽt enlo dit Mõestir y e lur mõtanya y en tots los mõestirs dela cõgregacio d sãct Benet d Valladolit del dit orde del Bisbat de Palẽcia: y encara p tots los cõfrares dla dita cõfraria. E p quãt vos *[ms.: Gilabert ...]* pa la sustẽtacio del dits Mõestir pobres e pegrins: y dels Monios: hermitãs: capellãs: donats: y escolãs. q̃ enlo dit mõestir a nre Sẽyor seruexen: libera e deuotamẽt hauen donat y pagat la Dotzena part d vn ducat dor: o lur ver valor iuxta la taxacio p la auctoritat aplica p nos moderada. Per tãt nos frare Garcia de Cisneros p la gra de deu Abbat del dit mõestir d mõtserrat: p la mateixa auctoritat aplica a nos comesa ab tenor dela psent vos rebẽ y acceptã en cõfrare dla dita nra cõfraria: incorporãt y aggregãt vos al nõbre y cõsorci dls altres cõfrares: affi q̃ daci auãt vos pugau alegrar de totes les gracies demũtdites: e de totes les altres d q̃ los dits cõfrares de psent o en sdeuenidor en qlseuol mãera se alegrã o porrã allegrar. ¶ E axi mateix p la demũtdita auctoritat aplica vos atorch llicẽcia y facultat q̃ tãtes quãtes vegades volreu en tot lo tẽps dela vra vida en qualseuol part q̃ siau pugau elegir cõfessor ydoneo secular o religios q enlos casos demũtdits vos absolga y enlo verdader article dela mort (cõ dit es) vos do plenaria remissio e idulgẽcia d vostres peccats. ¶ E mes hauẽt la sua. Sãctedat vltra deles gracies e cõcessiõs dmũtdites ha atorgat set Anys y set quarãtenes de pdo a tots los cõfrares q̃ p la sustentacio dela dita hospitalitat donaran quascun any la caritat o almoyna acostumada.

¶ Cõtrè tots aqlls q̃ p si o per altre: publica o secreta directa o indirectamẽt sots qlseuol color ipedirã qls dits cõfrares no vsẽ libera y pacificamẽt dles idulgẽcies e gracies dmũtdites: si effẽt reqsts dintre sis iorns no desistirã d qlseuol ſtamẽt grau o cõdicio q̃ sie: p lo mateix cas icorrẽ suspẽsio a diuis y lurs esglesias mõestirs o capellãs son entredites. ¶ En testimoni dl ql vos es dõada la psẽt bulla ab sigillo dl Sagell acostũat dl dit mõestir Dada a *[ms.]* dies del mes d *[ms.]* dl Any. M. D.

Forma dela absolucio vna vegada enla vida.

¶ Misereatur tui omnipotẽs de⁹ ꝛc. Per auctoritat de nre sẽyor iesu crist y de lurs beneuẽturats apostols sãct Pere y sãt Pau. y dnre molt sãt pare en aqst cas ami specialment comesa: yo te absolch d tot vincle y sẽtẽcia d excõicacio major y menor suspẽsio y ẽtredit p home o p dret imposat: y d totes les altres cẽsures y penes en q̃ p qlseuol causa o raho ages incorregut: ẽcara q̃ la absolucio de aqlles sie ala seu aplica reseruada: y te restitueixch ala vnio dls faels xpiãs y ala cõio dls sãts sacremẽts dla yglesia. E p la mateixa auctoritat yo te absolch d tots los peccats crims y excessos q̃ ara a mi has cõfessats y d aqlls q̃ d grat cõfessarias si dlls te recordasses. ẽcara q̃ la absolucio dells sie reseruada ala seu aplica. enlos casos empo cõpsos en dita idulgẽcia. In noie pris ꝛ filii ꝛ spũssancti. Amẽ.

Forma dela absolucio dels casos reseruats als ordinaris tãtes vegades cõ se cõfessarã.

¶ Misereatur tui omnipotẽs de⁹ ꝛc. Per auctoritat de nre Sẽyor iesucrist. yo te absolch de tota sentẽcia d excomũicacio major y menor suspẽsio y ẽtredit d totes les altres cẽsures e penes en q̃ p qualseuol causa o raho ages encorregut encara q̃ la absolucio de aqlls sia reseruada als ordinaris dels lochs: e yo te restitueixch ala comunio dels faels xpians e ala participacio dels sãts sacramẽts dela sglesia. E axi mateix te absolch de tots tos peccats. crims e excessos q̃ ara a mi has cõfessats e dels quals cõfessarias sit recordasse. encara q̃ la absolucio de aqlls sia reseruada als dits ordiaris. In noie patris ꝛ filii ꝛ spũssancti. Amen.

¶ Enlo article dela mort diga lo confessor.

Per la auctoritat demũtdita. yo te absolch de tots tos peccats e te atorgue: y done plenaria indulgẽcia e cõplida remissio dls peccats a mi cõfessats cõpsos en dita indulgẽcia. In noie patris et filii ꝛ spũssancti. Amẽ. ¶ E si de aqsta malaltia no morras te sia reseruada p al vdader article dela mort. Entes e declarat que dela absolucio plenaria solament puga vsar enlo article dela morte no en altra manera.

Butlla de privilegis pels Confrares de Montserrat. (Barcelona, Rosembach? 1503 - 1510)

AVe maria gratia plena domi
nus tecu; benedicta tu in mulieribꝰ. Et benedictꝰ fructꝰ ven.

Gravat: b, IV estampat a Montserrat davers 1521

(Tamany de l' original)

5

BUTLLA D'INDULGÈNCIES DE L'ORDRE.

Ribas-Mendez, p. 177, n.° 50 diuen: »En este intermedio (1518-1522) se estampó tambien un gran número de Bulas de indulgencias de la Orden »...

Quin'es siguin aquestes butlles de indulgència de l'Ordre, no podem dir-ho, com sigui que fins avui no n'ha aparegut cap que sapiguem. Per un moment hem pensat si podria ésser la que el Dr. Haebler descriu en el n.° 107 Sup., atribuint-la erròniament a n'En Luschner, 1500, i que ell anomena: « Bula de indulgencias para el monasterio de Montserrat ». De fet aquesta butlla, que nosaltres reproduïm aquí en fototípia, no és ni de indulgències de l'Ordre, ni del Monestir; es tracta de una sèrie de privilegis concedits per Juli II als confrares de Montserrat. Com hem dit en altra banda, ja el Sr. Miquel i Planas va fixar-se en el nom del Papa que es llegeix a la segona ratlla: «Nostre santissim Pare Julio per la divinal providencia Papa segon...» Aquest *nostre* indica clarament que es parla del Papa regnant, sobre tot que no s'hi afegeix, com més avall en nomemar a Martí V, de piadosa memòria. Ara bé, el pontificat de Juli II s'estén del 1503 al 1513, és, doncs, raonable que la impressió d'aquesta butlla s'hagi de situar en aquest interval. Encara més; com que en dita butlla es diu que és Fra Garcia de Cisneros qui com a delegat concedeix els esmentats privilegis, hem de restringir el temps de la seva impressió, puix l'abat Cisneros morí el 1510. D'on, com a conclusió final, pot asseverar-se, que no fou impresa a Montserrat; posat que del 1503 al 1510 no hi hagué impremta al monestir.

La butlla, doncs, d'indulgències de l'Ordre, impresa a Mont. per En Rosembach, no sabem per ara que existeixi en lloc.

La del sprivilegis dels confrares que nosaltres reproduïm, fou també publicada en: Zeitschrift für Bucherfreunde, any VIII, quad. 2. p. 53; i Bibliofilia, I. 208 a.

6

CONFADRIA DEL DEUOTISSIMO MONASTERIO

Un full de paper. — Caixa tipogràfica 265×162. — lletra d'un sol tamany. — gran gravat en fusta al mig.

Rat. 1ª. (C) Onfadria del deuotissimo Monesterio y camera angelical de nr̃a señora la virgen Maria de Mõr̃ate instituida para q̃ cõ las limosnas de los fieles xp̃ianos q̃ en ella q̃sierẽ entrar se pueda cõseruar y mãtener la grãdissima ospitalidad q̃ en el // dicho Monesterio se sostiene cõ tãta multitud de gẽte q̃ de diuersas partes del mũdo a el cõcurren por los grãdes milagros q̃ // nr̃o Señor dios por los merecimiẽtos e intercession de su gloriosissima madre de continuo en el obra. — dessota el gravat (237×162 mm). sota el gravat: (T) Odo fiel xp̃iano assi hombre como muger: q̃ en la dicha cõfadria entrare y en el libro della se hiziere escreuir es fecho parti// // cipante assi en uida como en muerte de todas las Missas. Officios diuinos. Orationes. Deuotiones. Abstinentias. Ay// // unos. Limosnas. Ospitalidad e en todas las otras buenas obras q̃ por la gracia de dios en el dicho Monasterio e las hermi// // tas de su montanya e por los cõfadres dela dicha confadria se celebrarã e haran para siempre iamas. '

Hem donat integre el text, per ésser tan curt i perque es vegi com és difícil de donar a aquest full un títol adequat. Res té que veure amb el nom de: «Bula de indulgencias en favor del monasterio del Montserrat» que li dóna el Dr. Haebler. Molt més encertat resulta el que li dóna el Sr. Miquel i Planas: Estampa de la Confraria de la Verge de Montserrat. Nosaltres hem preferit donar-li per títol les seves mateixes paraules inicials.

El Dr. Reichling, Supp. I n.° 233, la suposa feta a Barcelona per En Luschner al 1500; a propòsit d'aquesta atribució errònia escriu el Dr. Haebler: Yo que tambien lo he visto estoy convencido que no es incunable sino producción del siglo XVI y muy probablemente de Gaspar de Avila... Pero aun si fuese impreso en 1500 por Juan Luschner, esto no podria haberse hecho en Barcelona sino en Montserrat». Qualsevol bibliògraf estarà d'acord que no 's tracta d'un incunable; però a que ve atribuir aquest imprès a En Gaspar d'Avila, havent-hi per aqueix mateix temps impremta a Montserrat, i més que més, concedint el Dr. Haebler que el gravat pot molt ben ésser el que en els comptes del monestir s'anomena: estampa gran de Ntra. Sra. feta per Mestre Joan ? Aquest imprès fou estampat a Montserrat per Mestre Rosembach pels anys 1518-1522. Es, sens dupte la que els PP. Ribas-Mendez titulen Imagen para la Cofradia de Ntra. Sra. de les quals s'en feren alguns milers d'exemplars. Per acabar de confirmar-ho, aquest famós gravat el trobem reproduit en un llibre d'aquesta època imprès a Montserrat: el Lectionarium Sanctorale.

S'ha publicat a Zeitschrift für Bücheıfreunde, any VIII, quad. 2, p. 56; Biblifilia. I, 208 d.

7

IMATGES DE SANTS

En el Liber de Reformat. hujus Monast. es llegeix, referent a la campanya tipogràfica d'En Rosembach: «...expensis Monasterii excussa fuerunt Imagines et figuræ sanctorum...» Quínes són les figures i imatges de Sants fetes a Montserrat? Acoblarem, sots el n.° 7 de nostres impresos del s. XVIᵉ, els gravats que han arribat a nostres mans de la segona tongada de la impremta montserratina.

Gravats: a) I del LECTIONARIUM DOMINICALE; i b) V del MISSALE BENEDICTINUM. (II)

a)

De la Passió de Jesucrist

I

Camí del calvari. — gravat en fusta. — 105 × 75 mm, — sense orla.

Jesús sortint de Jerusalem s'encamina al calvari amb la creu al coll; al seu darrera soldats; al davant la verònica agenollada amb la vera faç, un monjo també agenollat; al lluny les piadoses dones.

Aquest gravat figura en el fol. (4) v.º del Lectionarium Dominicale.

II

la crucificció de jesús — gravat en fusta. — 105 × 75 mm. — sense orla.

Jesús clavat en una llarga creu en mig dels dos lladres; a la seva esquerra soldats, un a cavall i la Magdalena abraçada a la creu; la Mare de Déu i St. Joan drets, dues dones i un monjo agenollats; al fons Jerusalem i muntanyes.

Ocupa el principi del corond. 2 del fol. ccci del Missale Bened. II. Aquests dos gravats, d'un tamany quasi igual, d'idèntica factura, amb un monjo benedictí a cada un d'ells i que certament no foren fets pels llocs en que els trobem; fan sospitar tota una col·lecció de gravats de la passió, o tal volta de tota la Vida de Jesús, fets a Montserrat mateix, *ad excitandam devotionem et consolationem nostrorum Monachorum*, que diu el Lib. Reform. M. Es un detall que caldrà tenir present a l'estudiar la producció xilogràfica catalana dels principis del s.XVIè.

III

JESÚS EN CREU. — gravat en fusta. — 262 × 167 mm. sens orla.

Jesús està clavat en una creu, als extrems de la qual hi han els símbols dels quatre evangelistes; a la dreta la Mare de Déu, a l'esquerra St. Joan Evangelista; escampats per terra ossos de mort, una calavera i qualques plantes; sense fons.

No va ésser fet aquest gravat a Montserrat, puix el trobem ja en el missal de Vich, de Tarragona i d'Elna; més endavant, l'usà també En Rosembach pel missal de Tortosa.

b)

De la Mare de Déu

IV

L'ANUNCIACIÓ — gravat en fusta. — 177 × 106 mm. — orla amb àngels.

Un interior de casa; l'Angel amb un ceptre a la mà fa l'ambaixada a la Verge que està llegint, agenollada en un reclinatori; el Pare Etern envia des de'l cel un raig de llum en el qual s'hi veu el colom, símbol de l'Esperit Sant. En el timpà d'un arc dos angelets sostenen l'escut de Montserrat. Pels finestrals es veu al fons; un poblet i muntanyes. — L'orla superior i inferior la formen 6 àngels en actitut de pregar; a les laterals n'hi ha cinc, essent afegit l'últim de cada banda; un d'ells contempla les muntanyes de Montserrat.

Gravat c, XI estampat a Montserrat davers 1520
(Tamany de l' original)

Gravats: b) VI i d) XIII del MISSALE BENEDICTINUM. (II)

Aquest gravat ocupa el v.º del fol. (12) del Missal, essent també reproduït, mancat de l'orla superior, en el fol. CCLXXV v.º L'escut de Montserrat que figura dins del mateix, indica que fou fet al monestir. El gravà mestre Dionís. Hem notat al costat de la columneta que divideix els dos finestrals, un signe, la finalitat del qual no s'endevina i té, d'altra banda, una gran semblança amb una petita D maiúscula; és l'inicial de Dionís ?

V

La Mare de Déu i el Nen — gravat en fusta — sense orla 84×57, amb orla 114×75 mm. — orla decorativa.

La Verge sentada en un jardí sosté el Nen amb la mà dreta i amb l'esquerra una rosa; dos àngels li posen una corona. — Orla plateresca feta amb motius ornamentals; a l'inferior dos xicotets nus serren unes muntanyetes.

Es troba en el fol. CCLIIII del Missale.

VI

La Verge i Sants. — gravat en fusta. — 86×57 mm. — sense orla.

Maria, sentada en un gran setial, sosté amb les dues mans al Nen que té el braç dret estés en actitud de beneir; a la dreta St. Benet i Sta. Caterina; a l'esquerra Sta. Escolàstica i Sta. Agnès; els dos sants benedictins estan drets i duen un bàcul i un llibre, les dues santes màrtirs agenollades amb un llibre a les mans i una roda de coltells i un xai respectivament als peus, a més a més Sta. Caterina duu una espasa.

Ocupa el mig del 2on. Corond. del fol. CLXI del Missale En tornem a parlar en el primer gravat de la Verge de Montserrat per la retirada que hi té.

Instructio ad inueniēdū litterā dñicalē sciās q̄ āno a natiuitate dñi. M. D xix. eram' ī pma domo p' Crucē. l. B Deīde discurre p ānos d̄ domo ī do- mū vsq; ad ānū d̄ q̄ q̄ris. Que si vnica occurrat: ānū cōmunē itelliges. Si du- plex: bisextilē: prior aūt idest supior vsq; ad festū mathie apl'i vtilis erit. Infe rior ad reliquam partem anni.

Gravats: b) VII, i d) XII del Diurnale Benedictinum.

VII

La Mare de Déu amb El Nen. — gravat circular en fusta. — 52 mm. de diàmetre.

Al centre de una rodona amb encasellats contenint les lletres dominicals, hi ha una Verge de mig cos que acaba amb la mitja lluna; duu el Nen als brassos; estan rodejats de flames.

Ocupa la mitat del fol. (2) del Diurnale.

VIII

Orla de la Mare de Déu. — gravat en fusta. — 30 × 150 mm.

Al mig la Mare de Déu de més de mig cos amb Jesús als brassos rodejats de deu capets d' àngels, cinc per banda; dibuixos laterals.

Ocupa el marge superior de quasi totes les planes orlades de nostres Missal i Leccionaris.

c)

De la Mare de Déu de Montserrat

IX

La Verge i Sants. — gravat en fusta. — amb orla mideix uns 125×80 mm. — orla ornamental i historiada.

Es molt semblant al descrit més amunt sots idèntic títol, amb la diferència que St. Benet i Sta. Escolàstica van a l' orla, la Verge amb la mà dreta aguanta les muntanyes que serra Jesús, i altres petits detalls.

Aquest gravat figura en el v.º del foli CLXIIII del missal de Tortosa. Diu el P. March que està molt gastat, potser d'haver servit per treure estampes per a Montserrat. Podria molt ben ser. Es curiós observar que tal imatge figuri en el missal de Tortosa i no en el nostre. Es que al 1521 no estava feta encara? Certament hi ha una visible influència de l'una amb l'altra. Per la factura sembla més primitiva la del nostre missal, que més tard transformarien en Mare de Déu de Montserrat. La presència de St. Benet i Sta. Escolàstica proven l'origen montserratí d'ambdós gravats. Es publicà als Estudis Univ. Catalans Vol. VI. Làm. 5.

X

La Verge i un monjo agenollat. — gravat en fusta. — 109 × 79 mm. — Orla ornamental.

A primer terme la Verge amb el nen als brassos serrant les muntanyes i un monjo agenollat pregant; més amunt i a l' esquerra, el monestir; a dalt muntanyes, ermites i creus; al cel un núvol resplendent i tres signes com creus malfetes.—L'orla en el marge inferior conté l'escut de Montserrat sostingut per dos àngels.

Aquest gravat fins ara no més ens era conegut per la portada del Vita Christi. Ara l'hem trobat i més d'un cop en els Leccionaris. Té una importància extraordinària en la série de gravats de Montserrat per ésser el primer intent de donar un Montserrat veritat. El monestir, sobre tot, s'acosta molt a la realitat i fins en les roques és veu el desig de copiar del natural.

S'ha reproduït en l'Aguiló, sense l'orla, col. 566; i en Bibliofilia, 1.208 c.

XI

La Imatge gran de Ntra. Sra. — gravat en fusta. — sense l'orla 181 × 120 mm, amb l'orla 237 × 161 mm. — orla amb figures.

El gravat que'n donem ens relleva de fer-ne la descripció, per cert no massa fàcil. Es aquest el gravat més esplèndid que coneixem de Montserrat al començ

del s. XVIè. De l'amuntegament informe de roques i cases del gravat d'En Luschner, es passa al descrit anteriorment, on ja es cerca la semblança amb l'original, arribant al present, on el gravador ens dóna en compendi la història de Montserrat; des de la troballa de l'Imatge fins als imparables romiatges del seu temps. Noti's a la part baixa un poble amurallat, deu ésser Collbató; tres pelegrins (un d'ells a quatre grapes, de genollons, com molts pujaven per prometença) estant a punt de entrar-hi per a començar el romiatge. Del poble surt el camí que condueix al Convent, amb pous o cisternes de tant en tant. A damunt, el monestir fet amb tota cura. A l'altra banda hi ha una cova amb Garí penitent, l'aparició de la Verge als pastors i més amunt l'Imatge de Maria asseguda sostenint amb la mà esquerra a Jesús que està ocupat en serrar les muntanyes. A la part alta les ermites i les creus. Les orles laterals contenen quatre figures; les de dalt St. Benet i Sta. Escolàstica, les de baix dos monjos.

Aquest gravat el trobem a l'últim full del Lectionarium Sanctorale, i en l'imprès que hem descrit al no. 6. Creiem que verament és aquesta l'imatge gran de que'ns parlen Ribas-Mendez, que fou feta per Mestre Joan. No essent en contra les inicials F. P. que es troben al costat del monjo de l'orla que duu bàcul; lletres que nosaltres pensem han de interpretar-se: Frater Petrus (de Burgos) que fou abat durant tota la segona època de nostra impremta.

La reproduí per primera vegada Mn. Gudiol en la Fulla artística esmentada, i Bibliofilia, I. 208 d., tretes dels privilegis dels confrares. La que reproduïm nosaltres és l'última fulla del Lectionarium Sanctorale.

d)

XII

De Sant Benet

Sant Benet i Monjos. — gravat en fusta. — 71 × 44 mm. sens orla.

In noie dñi nr̃i Jesu xpi amen.

Ectionarium Sanctorale secundum consuetudinez Monachorum nigrorum de obseruantia ordinis almi Patris Benedicti Congregationis eiusdẽ sancti Benedicti Vallisoletani.

Sanctus.

Bñdict'.

¶ In monasterio btẽ Marie de Monteserrato eiusdẽ ordinis z ꝯgregatiõis impssuz.

Transfigu. dñi

Sanct' Maur'.

Sanct' bnard'.

Sácta scolasti.

Petr' z Paul'.

Augustin' eps

Scts iohã. bpa.

Sácta Anna.

Portada del Lectionarium Sanctorale, imprés a Montserrat, any 1524

(Tamany de l'original)

Sant Benet instrueix als monjos agenollats, duu la Regla i el bàcul.

Es troba en el v.º del fol. clxxxxiij del Diurnale.

XIII

Sant Benet resucitant un Nen. — Gravat en fusta. — 85 × 61 mm. sense orla.

A la vora d'un monestir, St. Benet està pregant agenollat als peus del difunt mig agegut; del cel davalla un àngel duent una criatureta, símbol de l'ànima del difunt.

Ocupa el començ del fol. ccxvii del Missale. S'és reproduït en Bibliofilia, II.

XIV

Sant Benet rodejat de Monjos. — gravat en fusta. — 112 × 76 mm. — orla amb grotescs.

St. Benet està dret dins d'un monestir, tenint el bàcul a la mà esquerra i la Regla a la dreta; al seu entorn monjos agenollats.

Fol. ccxli del Missale.

XV

Sant Benet i Monjos — gravat en fusta. — 106×74 mm.

St. Benet amb monjos dins d'un monestir, al fons la mar amb barques.

Es el de la portada del Lectionarium Dominicale, on es veu ja molt gastat; a l'any següent fou fet de nou un xic diferent de tamany; aquest es troba al fol. xcvij del Lectionarium Sanctorale.

XVI

Orla de St. Benet. — gravat en fusta. — 54 × 151 mm.

Representa St. Benet posant la cogulla a quatre pretendents agenollats, darrera el St. el monestir i tres monjos drets.

Es el gravat que va al marge inferior de moltes planes orlades del Missal i Leccionaris.

e)

GRAVATS PETITS I CAPLLETRES.

Entre els demés gravats que il·lustren nostres impresos del s. XVIè cal esmentar-ne un que 's troba en els fols. CLXI i CLXII del Missal, mida 78 × 65 mm. Representa el Papa celebrant en el moment de l'elevació, l'assisteixen dos cardenals i dos clergues revestits amb dalmàtica; damunt l'altar Jesús sorgeix gloriós del sepulcre, voltat dels instruments de la passió.

Hi han altres gravats més petits (58 × 38 i 32 × 24 mm.) que no formen part de inicial i que van col·locats al començ dels Evangelis i Lliçons; són en sa majoria evangelistes i profetes.

Molts són els tamanys de les caplletres historiades, gravades en fusta. En trobem de 73×60 mm. fins 32×30 mm. Encara que aquests petits gravats i inicials procedeixen en gran part del Missal, no deixen d'haver-n'hi també en els Leccionaris, especialment el Santoral, i el Diürnal.

8

VITA CHRISTI DEL SERAF. DR. ST. JOAN BONAUENTURA

En 4[art]. — CCIIII fols. num. × 3 sens numerar a la fi. — sign. a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y ȝ ꝛ[8]. — a ratlla tirada llevat de la Taula que és a dos corondells. — 33 rat. a cada plana. — imprès en vermell i negre, sols la portada,. — lletra gòtica de tres tamanys. — Caplletres de impremta i lombardes. — molts gravats en fusta.— fil: mà amb estrella.

Portada, en vermell: Uita Christi del sera // fich doctor sanct [en negre] Joan Bonauentura // [en vermell:] traduhit de latí en romanç: a gran vtili// // tat dels deuots qui en la vida y passió de //nostre redēptor contemplar desitgen: per // un deuot religios del monestir de Mont // serrat de la orde de sanct Benet. // — gravat en fusta: la Verge amb el Nen serrant les muntanyes i un monjo agenollat; damunt, el monestir, muntanyes i ermites. — id v.º gravat de Jesucrist. — fol. II: Nota quātes graçies alcāça lo christia // qui en la passió del senyor deuotament contempla. // (P) Rimerament es de notar que segons Al// // berto magno:... — id v.º gravat de la Mare de Déu amb el nen, un devot i àngels, dessota: Egrediétur virgo de radice iesse: ꝛ flos // de radice eius ascēdet ꝛç. Esaye. xj cap̄. // fol. III: Epistola // A la molt Reuerenda y virtuosa senyo // ra mare en christ sor Leonor vilarig abbadesa de Ierusa // lem: escriu un seu deuot en les contemplacions de la vida ꝺ // nostre senyor: segons lo egregi y seraphico doctor sant joā // bonauentura. // — fol. VIII: Començen les cōtēplaciōs sobre la vida // de nr̄s senyor iesucrist ordenades ꝑ lo deuotissim y se-

Vita Christi del Sera
phich doctor sanct Joan Bonauentura
traduhit de lati en romanç: a gran vtili-
tat dels deuots qui enla vida y passio de
nostre redēptor contemplar desigen: per
vn deuot religios del monestir de Mont
serrat dela orde de sanct Benet.

Portada del Vita Christi amb el grav. c) x. — Rosembach, n.º 8.

raphi // co doctor sant Iohā Bonauētura : tralladat de lati en ro // manç ꝑ un indigne religios : ab algunes oraciōs deuotes // ordenades per lo trelladador en fi ꝺ̄ cada capitol: a les q̄ls // contēplaciōs se preposa una deuota cōtēplacio affegida ꝑ // lo dit trellador (sic) : sobre les suplicacions y lamentacions q̄ // dauen los sants pares en los lims per la uenguda ꝺ̄l messi // es : segōs en la p̄sent plana se demostra. Capitol primer. // (R) Odava lo mon sos carros : camināt sobre les // rodes de fortuna:... — fol. XV: De la solicita intercessio q̄ ans ꝺ̄ la in// // carnació fehien los angels per nosaltres : y açi comen // ça la obra de sant bonauentura. Cap̄ ij. // (E) Stant ajegut mirablament :... — fol. XLIX, sign. g : anomena glorificat apres de la resurreccio : germans a sos apostols : quant dix ... — Acaba, fol. CCIIII rat. 27 : la seva sanctissima e inmaculada vida. Amen // Deo gratias. // — id. v° ¶ Segueix se la Taula // de la present obra [ocupa cinc planes]. — últim fol. manca en tots els exemplars coneguts.

El primer d'ocupar-se bibliogràficament del Vita Christi, fou En Salvà: A Catalogue of Spanich and Portuguese books... n.° 232. Uns quants anys més tard En Ripoll Vilamajor publicava el seu follet reivindicant per Barcelona la glòria d'haver tingut la primera impremta d'Espanya; en ell dóna notícia d'un llibre que titula: Contemplacions sobre la Vida de nostre senyor Jesucrist....., és el nostre Vita Christi, però l'exemplar que 'n posseïa En Ripoll li mancava la portada, i tragué el títol del fol. VIII (vegi 's la descripció). Aquest és el famós exemplar que tenia esqueixat el darrer fol. però que encara deixava veure el capdevall de l'escut dels cérvols d'En Rosembach. A aquest mateix es refereix En Torres d'Amat, p. 565. i el pogué veure l'Aguiló, qui remarca la presència d'un troç de l'esmentat escut. L'Hidalgo copia la disertació d'En Ripoll, i més endavant en el n.° 14 de les *Ediciones dudosas*, el dóna amb les seves mateixes paraules, citant a la fi l'autor d'on ho treu. Aquest detall passà desapercebut pel Dr. Haebler, el qual afirma que fou Hidalgo qui va veure l'exemplar amb el colofó mutilat.

Fou el Vita Christi imprès a Montserrat? El Sr. Salvà diu que, donat el gravat de la portada i el caràcter de lletra, no dupte que fou imprès a Montserrat davers el 1500. Aquesta data no és admissible de cap manera. Precisament pel

Dela resurreccio de latzer

Dela resurreccio de lazer. Cap. lxvij

LO present miracle: lo qual es molt famos y de gran solemnitat: ab molta deuocio deuem meditarlo. y perço deus fengir te estar a ell present com si vesses e ohisses totes les coses: que foren en ell dites e obrades conuersant deuotament no sols ab lo senyor ihesus y ab sos dexebles: mas encara ab esta beneyta familia: axi del senyor deuota y amada: que son latzer. maria y martha. Estant donchs latzer malalt: les sobredites germanes sues: que del senyor molt familiars eren: enuiaren li enlo loch ahon se era apartat: ço es tras lo jorda: segons digui enlo passat capitol per notificar li com latzer lur germa al qual ell amaua: era malalt: y no li digueren mes de aço: per que no era menester mes per al que ama a son amich: e al bon entenedor: sino que la necessitat de son amich li sia reuelada: ho per ventura no li digueren mes de aço: per que per temor no gosauen fer lo venir: sabent que los principals dels jueus li parauen insidis y matar lo desijauen. Ohit lauors lo senyor ihesus la embaxada del nuncio que li foch trames: callas de aço per dos dies: y apres entre les altres coses dix a sos dexebles aquestes paules. Lazarus mortuus est: et gaudeo propter vos quia non eram ibi. Mira quanta es aci la admirable bondat y amor del senyor: y la diligencia que a cerca de sos deixebles tenia. Tenien ells encara necessitat de ser mes affermats y roborats enla fe: y perço los dix lo senyor: que se alegraua per amor dells: com no era estat enla mort de latzer: volent dir que trobaua plaer de hauer lo de resuscitar dauant ells: per reformar los mes enla fe: de manera que obraua en aço lo senyor de bona voluntat: la salut de sos deixebles. Torna donchs lo senyor ab sos apostols la volta de bethania: y com sabe martha que venia ihesus: isque li acami y

Fol. cxli v.º Vita Christi. — Rosembach, n.º 8.

a esta atribulada cōpāyia de fuir:e aparellar de mēsar espi
ritualmēt:acōsola ala gliosa sēyora e cōuida la q̄ menje al
gū poq̄t ella e sa cōpāyia:car dejūs estauē encara:ap̄s dela
q̄l cōtēplacio:p̄nēt la benediccio d̄la mare de deu y d̄ aq̄lles
sātes maries y de sant Joā:espedir te has de lur cōpāyia:
enla q̄l p esperit de contemplacio posat te eres. Oracio

SEnyor ih̄s fill dela v̇ge mare:la q̄l ap̄s de hauer vos
sepultat:restāt ensemps ab vr̄e cors lo seu trist cor en
lo sepulcre:torna plena de dolor en casa:feu me gr̄a senyor
q̄ encara q̄ estigua jo enla casa de aq̄st mib̄able mon dester
rat dela visio de vr̄a sāta diuinitat:estigua semp̄ ab vos lo
meu cor y la mia pēça pq̄ pugua dir q̄ estāt aci no visch aci
mas visch ab vos:q̄ sou salut y vida pdurable.amen

Cōtēplacio d̄l plāt q̄ fehia la mare d̄ deu ab les cōpanyones lo dia del disapte. Cap.lxxxvi.

LO disap-
te ap̄s d̄la
passio sāta d̄l sen
yor estaua ēla ca
sa la trista mare
d̄ ih̄s en cōpāyia
d̄ joā y d̄les altres
sues deuotes cō
panyones afligi
des y doloroses:
cō ha psones or-
phēs y de tristesa
plenes:estant a-
seytes totes jūctamēt:no plāt:mas regirāt p lurs pēçes la
causa de lur dolor:mirātse la hu ha laltre ēla cara:segōs se
acostuma d̄ fer entre les psones:q̄ en algūa p̄ssura e calami
tat estā posades:y desta manera estāt toca ala porta sanct

Fol. CLXXIII v.° del VITA CHRISTI. — Rosembach, n.° 8.

gravat i el tipus de lletra que invoca el Sr. Salvà es demostra que no 's tracta de cap incunable. En Ripoll i l' Haebler l' atribueixen a Barcelona, sense cap fonament. L' Aguiló, després d' haber tractat extensament del llibre, n.° 241, i d' haver-se mostrat disconforme amb el parer d' En Salvà, acaba dient: «A esta segunda época de la imprenta de Montserrat pertenece la edición del libro de Sant Bonaventura». No adueix però, cap raó.

Nosaltres el donem com imprès a Montserrat, puix no existeix cap argument en contra i si molts en favor. Sabem qne per aquest temps se imprimiren al monestir: alii libelli devotionum et meditationum, dels quals no 'n tenim encara cap noticia; i dificilment, si de cas no s' expressa en el colofó, s' en trobarà un altre que reuneixi tantes condicions per a atribuir-lo a Montserrat, com el Vita Christi. Es la traducció de una obra ja impresa a Montserrat, *Liber meditationum*... i feta per un monjo nostre; l' impressió és evidentment dels principis del *XVI*è s., quan a Montserrat hi havia impremta; estampada per En Rosembach, nostre impressor d' aquella època. Ultra d' aquestes raons, que podriem dir-ne externes, n' hi ha d' altres de internes. El gravat que figura a la portada, que fins ara no s' havia trovat en lloc més, el tenim en el Lectionarium, imprès al 1523. La E inicial del *Prolech* gravada en fusta i historiada, és numèricament la mateixa que la del *Ecce dies veniunt* del Diurnale. imprès al 1518. Deduïm l' identitat numèrica d' aquests dos gravats, no sols de la semblança absoluta del dibuix, sino de les imperfeccions, també idèntiques, dels filets que 'ls enquadren: com ès ara les lleugeres sinuositats de les línies i el petit trencat del marge inferior. Notem de pas, que la del Vita Christi és bastant més gastada. A més, més hem pogut identificar tots els seus tipus: corresponent el més gran utilitzat pels epigrafs dels capítols, a la lletra ordinària del Missale Benedictinum (II), essent el tipus corrent del Vita Christi el mateix que l' adoptat per la taula i les rúbriques finals de l' esmentat missal imprès al 1521.

El que no podem precisar és la data d' impressió; pot situar-se entre el 1519 i el 1522, ja que el gravat més gastat, del que suara parlavem suposa la prioritat del Diurnale, 1518; i el dur la marca dels cérvols fa pensar que seria fet durant l' estada personal d' En Rosembach a Montserrat, fins el 1522.

Existeixen exemplars: bibl. de Catalunya; bibl. Sr. Miquel i Planas, que hem utilitzat per a la present descripció: bibl. Sr. Font de Rubinat; bibl. de Montserrat, molt incomplert.

Cfr. : Salvá, n.° 232; Ripoll, p. 8; Amat, p. 259; Hidalgo, p. 266 i 398, n.°

vidisset q2 multitudo maxima
venit ad eu3:dicit ad philippū.
Unde ememus panes:vt mā
ducent hi? Hoc autē dicebat
tentans eum. Ipse eñi sciebat:
qd esset facturus. Respondit ei
philipp'. Ducentoꝝ denarioꝝ
panes nō sufficiūt eis:vt vnus/
quisq3 modicu3 qd accipiat. Di/
cit ei vn' ex discipl'is eius: an/
dreas frater symōis petri. Est
puer vn' hic:q habet qnq3 pa/
nes ordeaceos:7 duos pisces.
Sed hec qd sunt inter tantos?
Dixit ergo eis Jesus. Facite
hoies discumbere. Erat autē
fenū multū in loco. Discubue
rūt ergo viri:nūero qsiquinq3
milia. Accepit ergo iesus pa/
nes:7 cum grās egisset: distri/
buit discumbentibus. Silr et
ex piscibus:quantū volebant.
Ut autem impleti sunt: dixit
discipulis suis. Colligite que
superauerunt fragmenta: ne
pereant. Collegerūt ergo:7 im/
pleuerūt duodecim cophinos
fragmentorum ex quinq3 pa/
nib' ordeaceis:que superaue/
runt his qui manducauerāt.
Illi ergo homines cum vidis/
sent quod fecerat signu3 dice/
bant. Q2 hic est vere pphēta:q
venturus est in mundū. Orō.
Excita domine quesumus
potentia3 tuam et veni:
et quod ecclesie tue promisisti:
vsq3 in finem seculi clementer
operare. Qui viuis. 7c.

¶ Impressum in deuotissimo Monasterio beate Marie de Monteserrato Uicensis dio/cesis. ordinis almi patris Be/nedicti:7 cōgregatiōis eiusdē sancti Benedicti Uallisoleti Palentiñ. diocesis: die. xxiiij. mēsis decēbris Anno a Nati/uitate dñi. M. D. xxiij. vigilia natiuitatis eiusdē dñi nři iesu xpi cui cū pře 7 spūsctō sit laus honor et glia per infinita se/cula secu/lorum. amē.

¶ Laus Deo.

Foli c. lxxvj del Lectionarium Dominicale, imprès a Montserrat al 1521

(Tamany de l' original)

14; Aguiló, n.º 241; Haebler, n.º 70; Sanpere i Miquel, V. p. 243; Miquel i Planas, I, col. 208 i 208 c (reproducció de la portada).

9

LECTIONARIUM DOMINICALE

(24 Desembre, 1523)

En fol. — clxxvj fols. num. + 2 al començ sens num. — sign: ✠[2] A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U Y[8]. — a dos corondells. — 36 rat. a cada corondell; — capçaleres dins de cinta ondulada de fusta a cada plana. — lletra gòtiga de un sol tamany. — imprés en negre i vermell. — caplletres de impremta, lombardes i dues de gran tamany en fusta. — 4 gravats en fusta ultra dels de la portada.

Portada, en vermell: Jesus Maria // [en negre:] (L) [en vermell:] Ectionarium Dominicale secun// // dum consuetudinem Monachoꝝ // nigrorum de obseruantia ordinis // almi patris Benedicti Cōgrega// // tionis eiusdē sctī Benedicti Uallisoletani // dessota: gravat de St. Benet amb St. Plàcid i St. Maurus (112×73 mm.), a banda i banda tres petits gravadets (30×24 mm.): a l'esquerra, en vermell: S. Apol // S. vrsu. // l' últim que es St. Plàcid no du nom: a la dreta: S. Scola // S. Bar. // l' últim S. Joan Bab. sense nom: dessota els gravats, en vermell: In Monasterio btē Marie de Montesra// // to eiusdē ordīs et Cōgregatiōis Impssum. // tota la portada voltada d' orla. — id. v.º 1.er corondell negre: (T) [en vermell:] Abula ostendens quāto // folio single leōnes in hoc // volūine ɔtēte repiant... — sign: ✠ ij vº corond. 2.on rat. 4 en negre, ¶ [en vermell:] Finis tabule. //

LEctionarium Dominicale secun/dum consuetudinem Monachorum nigrorum de obseruantia ordinis almi patris Benedicti Cōgrega-tionis eiusdē scti Benedicti Vallisoletani.

S. apol

S. vrsu.

S. scola

S. bar.

In Monasterio btē Marie de Monteserra/to eiusdē ordis et Cōgregatiōis Impssum.

Anno 1521.

Portada del LECTIONARIUM DOMINICALE, amb el gravat d) XV, i les orles VIII i XVI.

dessota dos gravats: Montserrat, la Verge i un monjo agenollat (110 × 80 mm.), i Jesús que va al Calvari, Verónica. (105 × 75 mm.). — fol. j. sign. A: (N) [47 × 47 mm.: Jesús en Creu, la Verge i sant Joan:] Emo cum ꝓ// //phetas... — fol. xlix. sig. G. corond: coheredibus repromissionis // eiusdem. ¶ [en vermell.] Sabbato. Lctō. j. // — fol. xcvij, sig. H: vnus erat cleophas: regressi // ihrl'm inueñt ꝯgregatos un // decim... | Acaba fol. c. lxxvj, corond. 2. rat. 3: operare. Qui viuis. ꝛ c̄. // ¶ [en vermell:] Impressum in deuotissimo // Monasterio beate Marie de // Monte serrato Uicensis dio// // cesis. ordinis almi patris Be// // nedicti: ꝛ cōgregatiōis eiusdē // sanctī Benedicti Ualliso-leti // Palentiñ. diocesis: die. xxiiij // mēsis decēbris Anno a Nati// // uitatis eiudē dñi nr̄i iesu // xp̄i cui cū pr̄e ꝛ spū sctō sit // laus honor et gl'ia // per infinita se // cula secu// // lorum. // Amē. ¶ [en negre:] Laus Deo. dessota gravat idèntic al primer del ✠ ij v.º — id. v.º en blanc.

D'aquest Leccionari no 'n sabíem altra cosa que ço que 'n diuen Ribas-Mendez al n.º 56: « Consta que en los años siguientes proseguia aquella imprenta; pues los dos famosos y grandes Leccionarios, uno dominical y otro santoral, se acabaron de imprimir, aquel en de diciembre de 1523 y este en 19 de Marzo de 1524».

Fa poc temps vingué a nostres mans un manuscrit de poca importància, relligat amb un pergamí imprès. Els tipus poc tenien que veure amb els usats en nostra antiga imprenta, peró, al remarcar que malgrat el seu format no 's tractava de un missal, l'examinàrem detingudament tenint la sorpresa de veure que tampoc podia esser un breviari; les lliçons es succeeixen sense interrupció; era un leccionari. El constar de 12 lliçons ens revelà el seu origen monàstic, i això juntament amb les grans dimensions i nitidesa de impressió ens convencé que era nostre Lectionarium dominicale. Més tard hem pogut adquirir un esplèndid exemplar dels dos leccionaris relligats d'època en un sol volum que és el que 'ns ha servit per a la descripció.

10

LECTIONARIUM SANCTORALE

(19 deMarç 1524)

En foli. cc. xxxvj. fols. num. + 2 al començ sens num. — sign: a b c[8] d[4] e f g h i k l m n o p q r s t u x y ȝ ꝛ ꝯ aa bb cc dd ee[8]. — a dos corondells fora la taula que va a tres.—36 ratlles a cada corondell Capçaleres dins de cinta ondulant de fusta a cada p. — lletra gòtica de un sol tamany. — imprès en vermell i negre. — Caplletres de impremta molt diverses i lombardes. — 3 gravats en fusta ultra la portada, i munió de gravadets de sants al començ de les lliçons corresponents.

Portada, en vermell: In noīe dñi nr̄i xp̄i amen. // [en negre:](L) [en vermell: Ectionarium Sanctorale se// // cundum consuetudineȝ Mo// // nachorum nigrorum de obser // uantia ordinis almi Patris//Benedicti Congregationis eiusdē san////cti Benedicti Uallisoletani. // ✠ // dessota gravat de St. Benet i monjos, a una banda: San // ctus // a l'altra: Bñ// // dictꝰ. // sota el gravat, en negre: ¶ [en vermell:] In monasterio btē Marie de Monteser // rato eiusdē ordinis ꝛ ꝯgregatiōis Imp̄ssuȝ. // als costats, fent d'orles laterals quatre gravadets de sants per banda amb el nom damunt, esquerra: Tranffi // gu. dñi // Sanctꝰ Maurꝰ. // Sanctꝰ // b'nardꝰ. // Sācta // scolast. // dreta : Petrꝰ ꝛ // Paulꝰ. // Augus // tinꝰ ep̄s // Scts. io // hā. bb'a. // Sācta // Anna. // . — id. v.º corond. 1. en negre: (T) [en vermell:] Abula ad i// // ueniēdū lcō// // nes oīm sctōꝝ taȝ // xij. ꝙ. iij lcōnū cuȝ // suis euāgel'. ꝛ ome. // — fol. j. sign. a. en negre: ¶ [en vermell:]In-

bus: cauebat et timebat sibimetipsi tante sanctitatis coniunctionem adhibere. Idcirco volebat eam dimittere occulte. Secundum matheū.

Cum esset desponsata mater iesu maria ioseph: antequā conuenirent inuēta est in vtero habēs de spiritusancto. Joseph autem vir eius cum esset iustus et nollet eā traducere: voluit occulte dimittere eam. Hec autem eo cogitante: ecce angel' domini in somnis apparuit ei dicens. Joseph fili dauid: noli timere accipere mariam coniugem tuā. Qđ enim in ea natum est: de spiritusancto est. Pariet autē filium: et vocabis nomen eius iesum. Ipse enim saluū faciet populū suū: a peccatis eorum.

Omnipotēs sempiterne deus: qui gloriose virginis marie sponsum beatum ioseph eligere voluisti. vt filij tui eiusdemq; virginis marie matris sue curam gereret: da nobis quesumus. vt sicut eis obsequiosos famulatus sedule exhibuit: ita eius intercedētibus meritis tibi beneplacitis actib' seruire mereamur. Per eundē dominū. Oratio.

¶ In transitu beatissimi Benedicti patris nr̄i. Lectō pma.

Fuit vir vite venerabilis grā benedictus et nōie. ab ipso pueritie sue tpe cor gerens senile: etatē quippe morib' transiens: nulli animū voluptati dedit. Sed dum in hac terra esset. quo temporalr libere vti potuisset: iam q̄si aridū mundum cū flore despexit. Qui liberiori genere ex puīcia nursie ort'. rome liberalib' litterarum studijs tradit' a parentibus fuerat. Sz cū i eis mltos ire p abrupta viciorū cerneret. eum quē q̄si in ingressu mūdi posuerat retraxit pedem: ne si aliqđ de sciētia ei' attingeret: ipse q̄ postmodū in immane p̄cipitiū tot' iret. Lectō. ij.

Despectis itaq; litterarū

Fol. xcvij del Lectionarium Sanctorale, amb el grav. d) xv. — Rosembach, n.º 10.

cipit com // mune sanctoꝝ. // Et ꝑmo ĩ festi// // uitatib' Apo// //stoloꝝ. Lctō. j. — fol. xxviij v.° corond. 2. rat. 16, en negre: ¶ [en vermell:] Finit Commune // Sanctorale // [negre:] ¶ [en vermell:] Laus Deo. // dessota gravat de St. Benet, St. Plàcid i St. Maurus. — fol. C. corond. 1 assidua sutiliter anĩe natura // ꝓuideret... — fol. c. xxv corond. 1: Innuebant autem patri eius: // quē vellet... — fols. ccxiv-xv-xvii i xviii manquen. Acaba fol. cc. xxxvj, corond. 2. rat. 10: mur. Per dominum nostruȝ // ¶ [en vermell:] Impresum in deuotissimo // Monasterio beate Marie de // Monteserrato Uicensis dio// // cesis, ordinis almi patris Be// //nedicti: ⁊ ꝯgregatiōis eiusdē // sanci Benedicti Uallisoleti // Palentiñ diocesis. die sabbati // ante dñicā in ramis palmaꝝ // xix mēsis Martij. Anno. M. // D. xxiiij. a Natiuitate dñi nr̄i // iesu xp̄i cui cuȝ patre ⁊ spū // sancto sit laus honor // et gloria per infini// //ta secula secu// // loꝝ amē. // ✠ // [en negre:] ¶ [en vermell:] Laus Deo. // Bñdictus q̄ venit in noĩe dñi: // dessota tres gravadets. — id. v.° esplèndid gravat (233 × 157 mm.) muntanyes i monestir, la Verge i el Nen serrant.

Heredia, 1ª p. n.° 140, dóna la portada i colofó d'aquest llibre remarcant el gran gravat en fusta que es troba en el v.° de l'últim foli. L'exemplar de la seva Biblioteca era en pergamí; li mancaven els fols. 26 i 36. El de nostra biblioteca, en paper, està també mancat dels fols. indicats a la descripció. No sabem que n'existeixin altres exemplars. Es però molt possible n'hi hagin escampats per les biblioteques d'Espanya, tant d'aquest com de l'anterior, que l'estudi de la tipografia ibèrica del s. XVIè anirà desenterrant.

nacbis ablatis babitationem mutauit loci. Morꝗ vt vir di eius odia bumiliter decliauit: bunc oipotens deus terribili-ter percussit. Tu. Lcō. vij.

Nam cū p̄dictus pbr̄ stans in solario benedictū discessisse cognosceret et exultaret. pdurante immobil'r toti⁹ fabrica dom⁹: hoc ip̄m solū in q̄ stabat solariuz cécidit: ⁊ bn̄dicti bostem cónterēs extinxit. Q̄d viri dei discipul⁹ maur⁹ nóie. statim venerabili pr̄i benedicti q̄ adbuc a loco eodē vix decē mi libus áberat: estimauit eē nū-ciánduz dicens. Reuertere q: presbyter q̄ te persequebátur: extinctus ést. Lectio. viij.

Quod vir dei bn̄dict⁹ audiens. sese in grauib⁹ lamētis dédit: vel q: inimic⁹ occúbuit: vl' q: de inimici morte discipulus éxultauit. Qua de re factū est vt eidē ꝗ discipl'o penitentiā indiceret. ꝙ mādans tália: gaudere de inimici iteritu pre sumpsisset. Mira sūt ait petr⁹ et mltū stupēda qué dicis. Nā in aq̄ ex petra pducta moysén: in ferro vero q̄d ex pfundo aq̄ rediȷ̄t belisé ū. in aq̄ itinere pétrū: in corui obediētia belíaz. in luctu aūt mort́ inimici dauid video: ⁊ vt ppendo vir iste spū iustorum oīm plénus fúit.

Euangeliuz. Dixit simon petrus. fo. xxiij. Aliō euangeliū. Nemo lucernā accē. fo. xxiiij. Aliud euangeliū. Qui vos audit me audit. Fo. xxij. Oratio.

Intercessio nos q̄s dn̄e bti benedicti abbatis cōméndet: vt q̄d nr̄is meritis nō valémus. ei⁹ patrocinio ássequámur. Per dominum nostruz.

¶ Impressum in deuotissimo Monasterio beate Marie de Monteserrato Vicensis diocesis. ordinis almi patris Benedicti: ⁊ ꝯgregatiōis eiusdē sancti Benedicti Vallisoleti Palentiū diocesis. die sabbati ante dn̄icā in ramis palmaꝝ. xix. mēsis Martij. Anno. M. D. xxiiij. a Natiuitate dn̄i nr̄i iesu xp̄i cui cuz patre ⁊ spū sancto sit laus bonor et gloria per infinita secula seculoꝝ amē.

¶ Laus Deo.

Bn̄dictus q̄ venit in noīe dn̄i.

Última plana amb el colofó del LECTIONARIUM SANCTORALE. — Rosembach, nº. 10.

11

BREVIARIUM VICENSE

Per espai de treze mesos, quatre operaris treballaren a la impremta de Montserrat, estampant unes Hores Romanes, unes *Lebrixas* i aquest Breviari segons la consuetut de la diòcesi de Vich, fet imprimir per el Bisbe d'aquella Seu, D. Joan Tormes. El savi conservador del Museu d'aquella ciutat, Mn. Gudiol, no creu s'en conrsevi en ella cap exemplar. Va tenir l'amabilitat d'enviar-nos fotografies d'un breviari viguetà incomplert, aproximadament d'aquesta època, però ni els tipus ni la factura acusen procedència montserratina.

12

GRAMÀTICA? D'ANTONI DE NEBRIXA.

« Asimismo se imprimieron unas Lebrixas (que entiendo sea alguna obra del famoso Antonio de Lebrixa o Nebrixa). » Segurament que el nom de Lebrixas es registraria en els comptes antics del monestir, i el P. Ribas al comunicar-ho al P. Mendez, fa l' aclaració continguda en el parèntesi. L'Aguiló, n.° 242, diu que amb aquesta indicació descubrí en una obra d'aquest auctor (Ant. de Nebrixa) l'escut dels cérvols usat per En Rosembach. Es refereix a : Aelii Antonii Nebrissensis. In latinam gammaticem introductiones... No diu, però, que sigui aquesta obra, les Lebrixas impreses a Montserrat. Verament, les expressions: Ex impressione barcinonensi, de la portada, i : pulcherrimo Joannis Rosembachi exactissimi artificis populo Barcinone impresæ, del colofó no deixen lloc a dubte respecte la procedència tipogràfica del llibre. El Sr. Sanpere i Miquel creu que aquestes Lebrixas es refereixen al: Sedulii Paschale cum comento Antonii Nebrisensis; mes aquesta suposició és un greu error, puix l'esmentada obra fou impesa al 1515, quan a Montserrat no hi havia impremta, i fou feta a Barcelona, com ho diu clara-

ment el colofó: Impressum Barcinone..... No creiem pugui atribuir-se a l'estampa de Montserrat cap de les obres que avui es coneixen de l'Antoni de Nebrixa. Cal tenir paciència i esperar que el temps ens porti la solució de tants detalls com ignorem referents a les impressions fetes a Montserrat del 1518 al 1526.

13

HORÆ ROMANÆ

No tenim d'aquest llibre altres referències que les donades per Ribas-Mendez en el n.º 53, ço és, que fou un dels impresos pels quatre operaris que durant 13 mesos estamparen a Montserrat cumplint encàrrecs particulars. Aquests 13 mesos es fàcil que hagin de comptar-se des de'l 22 de Març de 1522, època en que sembla terminà l'estada personal d'En Rosembach a Montserrat. Ens decantariem a creure que res tindria que veure el monestir amb l'estampació dels tres últims llibres que acabem de donar. Probablement serien compromisos d'En Rosembach que no podent-los cumplir al seu taller de Barcelona utilitzaria el que tenia muntat a Montserrat. Es molt possible que en el colofó dels esmentats llibres, si és que'n tenen, no's faci menció del lloc on foren impresos.

EPÍLEG

Montserrat pot estar joiós i orgullós d'haver tingut la impremta que acabem de historiejar. Ja alguns anys abans del 1499, trobem nostres antics monjos claustrals relacionats amb l'art d'estampar. Recordem que el celebérrim P. Boyl feia imprimir al 1489 la seva versió del *De religione;* llibre del qual molt s'ha discutit el lloc de impresió, però, que ningú ha duptat de la data. L'abat de Montserrat D. Joan de Peralta, també claustral, en essent nomenat bisbe de Vich, fa estampar el missal de aquella diòcesi al 1496, avantçant-se tres anys a la obra de l'abat Cisneros. Es, però, aquest abat junt amb el P. Pere de Burgos, qui, al posar impremta al nostre monestir, el dotaren d'un instrument de cultura, fent-se una glòria per ells mateixos.

L'antiga impremta de Montserrat és notable pel temps en que's muntà, pel nombre d'obres produïdes, i per la seva perfecció tipogràfica. Totes les produccions d'En Luschner són incunables i per tant cercades i cobdiciades com totes les obres tipogràfiques del s. XVe. Perque es tingui una idea de l'estima en que són tinguts nostres incunables, esmentarem que un exemplar del Directorium Horarum Canonicarum, llibre de XX fols., fou adquirit per la Hispanic Society of America, New York, per 390 marcs. Per aquests dies la casa Vindel de Madrid anunciava quatre petits incunables montserratins al preu

de 1000 pts. cada un. Sabem que pel Missale Benedictinum(I), recentment descobert i exemplar únic, se n'oferiren 40 000 francs, no accedint el govern de Chile que n'és posseïdor.

Pertocant al nombre, foren 27 les obres publicades durant les dues èpoques, sumant més de 12 000 volums, sense comptar les butlles d'indulgències i les imatges dels sants. Nombre, per aquell temps verament extraordinari, i que ja feia dir al P. Mendez que cap monestir, ni cabilde, ni cos eclesiàstic d'Espanya havia fet cosa semblant.

De la perfecció tipogràfica creiem que 'n són una prova ben esplèndida la multitut de facsímils que acompanyen el present treball. Ja del temps d'en Luschner, en mig de la generalitat dels llibres correctes, ben presentats, però sense pretencions hi trobem el Missale, el Directorium, l' Hymnorum, Officium defunctorum, i el Processionarium, fets a dues tintes, amb una nitidesa i perfecció que poden competir amb els més ben fets del seu temps.

Però l'esplendidesa de nostra impremta la trobem a n'En Rosembach, el Missal i Leccionaris del qual són vers monuments tipogàfics, constituint el luxe de nostra estampa; bastarien ells sols per a honrar el monestir de Montserrat.

La bibliografia de nostres incunables pot dir-se que és complerta. Nosaltres hem tingut el goig de descriure per primera vegada l' Hymnorum intonationes i el Directorio de las Horas canonicas. Llevat de les butlles, manquen no més el Canon Missæ i l' Epistola de Gerson, per més que d'aquesta en sabem la data i el n.º de fols. Per dissort no podem dir el mateix dels impresos del s.XVIᵉ, dels quals ultra de mancar-ne cinc, que no més en sabem el nom; és possible n'existeixin d'altres del tot desconeguts. No és estrany aquesta diferència entre la primera i segona època de nostra impremta, si es té pre-

sent que dels impresos del s.XVe són molts els autors que se n' han ocupat, i sobre tot el P. Mendez qui parla in extenso de nostres incunables; mes la bibliografia ibèrica del s.XVIe. està bon troç descuidada, no sabent que ningú s'hagi ocupat detingudament de nostres impresos del s. XVIe. No cal dir que nosaltres reberem a mans besades qualsevol claricia sobre aquest particular, o qualsevol indicació o correcció de nostre imperfectíssim treball, per tal d' anotar-ho i esmenar-ho en futurs apèndixs.

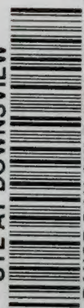
No podem acabar aquesta monografia sens indicar que el dia 12 de Març de l' any 1918, quart centenari de la vinguda d' En Rosembach a Montserrat, el Rvdm. P. Abat Dom Antoni M.ª Marcet inaugurà la tercera època de nostra impremta. Montserrat torna a tenir una impremta digna del seu gloriós passat. No desconeixem la diferència que va d' una tipografia al s.XV o al s.XX; però la d' ara té una nota simpàtica que remarquem amb gust; i és que antigament els treballadors eren gent llogada i de fora casa, i avui nostres impressors són monjos de Montserrat.

TAULA DE MATÈRIES

El present treball sobre la impremta de montserrat extret
dels analecta montserratensia, vol. ii. any 1918,
s'és acabat d'estampar a la nova impremta del
Monestir de Montserrat, el dia tretze de
Juny de l'any del Senyor mcmxix

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 07 21 03 004 4